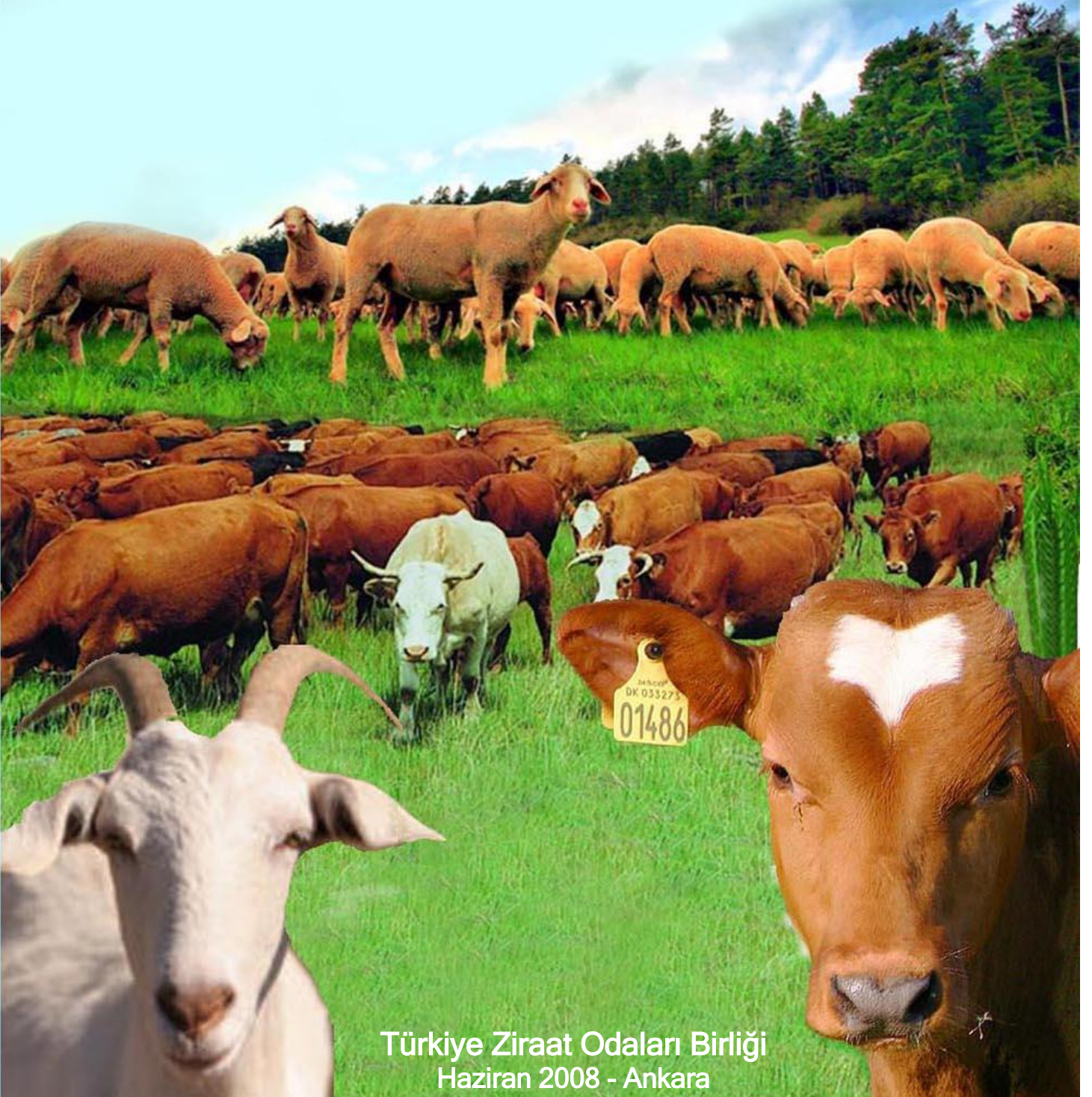

Türkiye Kırmızı Et Sektör Değerlendirmesi 2008 Yılı ve Sonrası Beklentiler

Türkiye Ziraat Odaları Birliği
Haziran 2008 - Ankara

İÇİNDEKİLER

1. Giriş	6
2. Türkiye’de Yapılan Besi Faaliyetleri	7
3. Türkiye’de Beside Kullanılan Sığır Irkları ve Hayvan Başına Verimde Ülkemizin Dünya’da ki Konumu	8
4. Türkiye’de Kesilen Hayvan Sayısı ve Et Üretimi Dünyanın tam tersine bir seyir izlemektedir	9
5. Türkiye’de Hayvansal İstatistiklerde Çelişkiler ve Kırmızı Et Üretiminde Ciddi Bir Kayıtdışılık Vardır	11
6. Türkiye ve Çeşitli Ülkelerde Canlı Hayvan Pazarlama Sistemleri	12
7. Ürün ve Girdi Fiyat Değişimleri	13
7.1. Türkiye Sığır Karkas ve Yem Fiyatlarının Değişimi	13
7.2. Üreticinin Alım Gücü Ciddi Oranda Azalmaktadır	14
7.3. Sığır Eti Üretici-Toptan ve Perakende Fiyatların Yıllık Seyri	15
7.4. Sığır Etinde Toptan ve Perakende Fiyat Marjları	16
7.5. Koyun Eti Üretici-Toptan ve Perakende Fiyatlarının Değişimi	17
7.6. Koyun Etinde Toptan ve Perakende Fiyat Marjları	18
7.7. Uluslar arası Sığır ve Koyun Eti Fiyatlarının Değişimi	19
7.8. Türkiye ve Avrupa Birliği’nde Sığır ve Kuzu Eti Fiyatlarının Değişimi	20
8. Türkiye Ve Avrupa Birliği’nde Kırmızı Ete Verilen Destekler	21
8.1. AB’de Uygulanan Destekler	21
8.1.1. Sığır ve Dana Eti OPD Destekleri	21
8.1.1.1. Doğrudan Ödemeler	21
8.1.1.2. Özel ve Genel Depolama Yardımları	24
8.1.2. Koyun-Keçi Eti OPD Destekleri	24
8.1.3. Ortak Tarım Politikası 2003 Reformu	25
8.2. Türkiye’de Kırmızı Ete Uygulanan Destekler	27
9. En Önemli Kaba Yem Kaynağı Olan Çayır ve Meralar	29
9.1. Dünya Çayır ve Mera Alanları	29
9.2. Türkiye Çayır ve Mera Alanlarının Durumu	30
9.3. Türkiye Kaba Yem Üretim Kaynakları	31
9.4. Çayır ve Mera Alanlarında Tespit ve Tahdit Çalışmalarında Geline Son Durum	32
9.5. Mera Islah ve Amenajmanında Geline Son Nokta	32
9.6. Çayır ve Meralar Kimin Malıdır?	33

9.7. Türkiye’de AB’deki Gibi Kuru Yem Piyasa Düzeni Oluşturmak Kaba Yem Açığını Kapatmaya Yardımcı Olabilir mi? _____	35
10. Ülkemizde Kesim Yerlerinin Mevcut Durumu _____	36
11. Kırmızı Et Tüketimi _____	38
11.1. Kırmızı ve Beyaz Et Tüketimimiz Gelişmiş Ülkelere Göre Çok Düşüktür _____	38
11.2. Halkımız kırmızı et ve et ürünlerine ulaşamıyor, et ürünleri yerine makarna ve pirince yöneliyor _____	39
11.3. Dünya’da birçok ülke gıda harcamalarına daha az pay ayırmaya başlamıştır _____	40
11.4. Türkiye’de Gıda Harcamalarına Ayrılan Kaynak _____	41
11.5. Kırmızı et konusunda yanlış bilgilendirmeler halkın tüketimden kaçışına neden olmaktadır _____	42
12. Canlı Hayvan ve Et Kaçakçılığı, Nedenleri, Yöntemleri ve Alınması Gereken Tedbirler _____	42
12.1. Canlı hayvan ve et kaçakçılığının nedenleri _____	42
12.2. Ülkemizde tespit edilen başlıca kaçakçılık yöntemleri _____	43
12.3. Kaçak canlı hayvan ve et girişlerinin önlenmesi için alınması gereken tedbirler _____	44
13. Hayvan Hastalıkları _____	45
13.1. Ülkemizde Görülen Önemli Hayvan Hastalıklarının Mevcut Durumu _____	45
13.2. Hayvanlardan İnsanlara Geçen Hastalıklar ve Veteriner Halk Sağlığı _____	49
13.3. Avrupa Birliği’nde Çiftlikten Sofraya Gıda Güvenliği Nasıl Sağlanmaktadır? _____	52
14. Organize Hayvancılık Bölgeleri _____	54
15. 1/98 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı Çerçevesinde Sığır Eti ve Canlı Hayvan İthalatının AB-Türkiye Arasında Yarattığı Gerilim _____	59
16. Türkiye Kırmızı Et Üretiminin Geleceği _____	64
17. KAYNAKLAR. _____	66

TABLolar

Tablo 1. Türkiye Sığır Irklarının Et Verimi _____	8
Tablo 2. Dünya, Kıtalar, ve Türkiye’de Türlerle Göre Karkas Verimleri (kg/baş) _____	9
Tablo 3. Türkiye Kırmızı Et Üretimi ve Kesilen Hayvan Sayındaki İstatistikî Farklar (2005) _____	12
Tablo 4. Türkiye’de Et Kesim Tesislerinin Durumu _____	37
Tablo 5. Seçilmiş Bazı Ülkelerle Türkiye’de Kişi Başı Et Tüketiminin Karşılaştırılması (kg/yıl/kişi) _____	39
Tablo 6. Temel Gıda Ürünlerinde Kişi Başına Düşen Yıllık Tüketim Miktarları _____	40
Tablo 7. Gelir Gruplarına Göre Bazı Ülkelerde Gıda Harcamaları ve Et-Su Ürünlerinin Gıda Harcamaları İçindeki Payı _____	41
Tablo 8. Türkiye’nin Toplam Gıda Harcamalarının Ürün Gruplarına Göre Dağılımı (%) _____	42
Tablo 9. Türkiye’de Yıllar İtibariyle Bazı Hayvan Hastalıklarının Durumu _____	46

<i>Tablo 10. Türkiye’de Yıllara Göre Hayvanlardan İnsanlara Geçen Önemli Hastalıklara Yakalanan İnsan Sayısı</i>	51
<i>Tablo 11. Seçilmiş Bazı Ülkelerde Zoonoz Hastalıkların İnsanlarda Görülme Oranı</i>	52
<i>Tablo 12. Avrupa Birliği Ortaklık Konsey Kararları Çerçevesinde Verilen Tavizler</i>	60
<i>Tablo 13. Dondurulmuş Sığır Eti Birim Maliyeti ve AB’den İthal Maliyeti (Tavizli)</i>	62
<i>Tablo 14. Kasaplık Canlı Sığır Birim Maliyeti ve AB’den İthal Maliyeti</i>	62
<i>Tablo 15. Dondurulmuş Sığır Eti Birim Maliyeti ve AB’den İthal Maliyeti (Gümrük tarifeli)</i>	63
<i>Tablo 16. 2004 -2013 yılları arasında hayvan başına verimler ve sığırdaki genotiplerin payı (%)</i>	65
<i>Tablo 17. Türkiye Üretim-Talep Projeksiyonu (2004-2013)</i>	65

GRAFİKLER

<i>Grafik 1. Türlerle Göre Türkiye ve Dünya’da Kırmızı Et Üretiminin Seyri (1990=100)</i>	10
<i>Grafik 2. Türlerle Göre Türkiye ve Dünya’da Kesilen Hayvan Sayısının Seyri (1990=100)</i>	11
<i>Grafik 3. Türkiye’de Sığır Karkas ve Yem Fiyatlarının Yıllık Değişimi (2001-2007)</i>	13
<i>Grafik 4. Besicilerin Yıllar İtibariyle Alım Gücünün Değişimi (2000-2007)</i>	15
<i>Grafik 5. Türkiye Dana Eti Üretici-Toptan ve Perakende Fiyatlarının Değişimi (2000-2007)</i>	16
<i>Grafik 6. Türkiye Üretici-Toptan ve Perakende Sığır Eti Fiyatları ve Yıllık Fiyat Marjları (1999-2007)</i>	17
<i>Grafik 7. Koyun Eti Üretici-Toptan ve Perakende Fiyatların Yıllık Değişimi (2000-2007)</i>	18
<i>Grafik 8. Koyun Eti Üretici-Toptan- Perakende Fiyatlar ve Yıllık Fiyat Marjları (1999-2007)</i>	19
<i>Grafik 9. Uluslar arası Sığır Eti Fiyatlarının Yıllık Değişimi</i>	19
<i>Grafik 10. Uluslararası Küçükbaş Et Fiyatlarının Seyri ve Yıllık Değişimler (1997-2008)</i>	20
<i>Grafik 11. AB ve Türkiye’de Sığır ve Kuzu Karkas Fiyatlarının Seyri</i>	21
<i>Grafik 12. Dünya Mera Alanları ve Ülkelerin Payı (FAO 2003,%)</i>	30
<i>Grafik 13. Türkiye’de Yıllara Göre Mera Alanları</i>	30
<i>Grafik 14. Türkiye Kaba Yem Üretim Kaynakları</i>	31
<i>Grafik 15. Türkiye Mera Alanları Tespit ve Tahdit Çalışmaları</i>	32
<i>Grafik 16. Türkiye Mera Islah ve Amenajman Projeleri</i>	33
<i>Grafik 17. Türkiye’deki Kesimhane Ünitelerinin Dağılımı</i>	38
<i>Grafik 18. Ülkemizde 2007 Yılı Şap Hastalığı Mhraklarının Görünümü</i>	47
<i>Grafik 19. Ülkemizde 2007 Yılı Sığır Buruselloz Hastalığı Mhraklarının Görünümü</i>	48
<i>Grafik 20. Ülkemizde 2007 Yılı Anthrax (Şarbon) Hastalığı Mhraklarının Görünümü</i>	49
<i>Grafik 21. Türkiye Toplam Kırmızı Et Üretim-Talep Projeksiyonu (2004-2013)</i>	64

EK TABLOLAR

<i>Tablo 1. Türkiye-Dünya Kırmızı Et Üretiminin Yıllara Göre Değişim Karşılaştırması</i>	68
<i>Tablo 2. Türkiye-Dünya Kesilen Hayvan Sayısının Yıllara Göre Değişim Karşılaştırması</i>	69
<i>Tablo 3. Türkiye Karkas ve Yem Fiyatları</i>	70
<i>Tablo 4. Türkiye Karkas ve Yem Fiyatları Yıllık Değişimleri (%)</i>	70
<i>Tablo 5. Türkiye Sığır Karkas ve Besi Yemi Yıllık Fiyat Değişimleri (%) ve Alım gücü (Parite)</i>	71
<i>Tablo 6. Türkiye Sığır Eti Fiyat Değişimleri ve Toptan-Perakende Fiyat Marjları</i>	71
<i>Tablo 7. Türkiye Koyun Eti Fiyat Değişimleri ve Toptan-Perakende Fiyat Marjları</i>	72
<i>Tablo 8. Dünya Sığır Eti Fiyatları ve Yıllık Değişim Oranları</i>	73
<i>Tablo 9. Dünya Küçükbaş Et Fiyatları (\$/Ton)</i>	74
<i>Tablo 10. Türkiye Aylık Toptan Sığır Dana Eti Fiyatları</i>	75
<i>Tablo 11. Türkiye Aylık Perakende Dana Eti Fiyatları</i>	75
<i>Tablo 12. Türkiye Aylık Toptan Koyun Eti Fiyatları</i>	76
<i>Tablo 13. Türkiye Aylık Perakende Koyun Eti Fiyatları</i>	76
<i>Tablo 14. Türkiye’de Yıllar İtibariyle Hayvan Hastalıklarının Durumu</i>	77
<i>Tablo 15. Türkiye’de Yıllar İtibariyle Hayvan Hastalıklarının Durumu-Devam</i>	77
<i>Tablo 16. Türkiye Yıllık Ortalama Döviz Kurları</i>	78

1.Giriş

Türkiye kırmızı et sektörünün geçmişten günümüze kadar gelen ve halen devam eden bir çok sorunu vardır.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü'nün 2007 yılı verilerine göre toplam 628 bin besi işletmesinin %93,69'u 1-25 baş, %5,31'i 25-50 baş, %0,82'si 50-100 baş, %0,18'i ise 100 baş ve üzeri kapasiteye sahiptir. İşletmelerin büyük bir kısmı görüldüğü gibi çok küçük ölçektedir.

Son 15 yıl dikkate alındığında gerek kesilen hayvan sayımız gerekse et üretimimiz ciddi oranda azalmıştır . Hayvan başına verimler gelişmiş ülkelerin gerisindedir.

Dünyanın sayılı meralarına sahip olmamıza rağmen bunların tam olarak kullanıma sunulamaması ekonomik bir hayvancılık yapmayı engellemektedir. Özellikle 2007 yılında yem fiyatlarının ciddi oranda yükselmesi üreticileri ciddi bir maliyet baskısıyla karşı karşıya bırakmıştır. Bölgesel düzeyde Proje bazlı verilen et teşvik primi uygulaması ise ülkesel düzeyde üreticilerin bu sorunlarını çözmeye yetmemektedir. Bu durum et fiyatlarının yükselmesi gerekmektedir diyen bazı kesimlerin seslerini yükseltmesine ve ülke içi fiyatların spekülasyon olarak artmasına neden olmaktadır.

Sınırlardan kaçak et ve canlı hayvan girişleri hayvancılık için hala ciddi bir sorun oluşturmaktadır.

Ülkemizde bulaşıcı bir çok hastalığın yaygın olarak bulunması ve kontrol altına alınamaması gerek insan sağlığımızı gerekse hayvancılığı ciddi şekilde tehdit etmeye devam etmektedir.

Hayvancılığın belli bir bölgede toplanması ve sanayileşmesini öngören organize hayvancılık bölgeleri uygulamalarını destekleyenler olduğu gibi bu uygulamaya karşı çıkanlar da vardır. Bu konuda tam bir mutabakat sağlanmadan 2005 yılından itibaren protokolle yürütülmeye çalışılan Organize Hayvancılık Bölgeleri yasa ile garanti altına alınmaya çalışılmaktadır.

Avrupa Birliği'nden tavizli et ithalatı hususu hala güncelliğini korumakta, bu konu üreticileri tedirgin etmeye devam etmektedir.

Ülkemizde tüketim alışkanlıkları değişmekte, tüketim kırmızı etten beyaz ete ve pirinç ve makarna gibi bitkisel kaynaklı ürünlere doğru kaymaktadır.

Türkiye'de canlı hayvan ve ette, şekli ve aracı sayısı bölgelere göre değişen bir pazarlama yapısı mevcuttur. Üretici örgütleri bu alanda yeterince etkin olamamaktadır. Bu nedenle

mevcut yapıda üreticiye fiyat ve alım garantisi sağlanamadığı gibi, sanayiye de düzenli hammadde akışında zorlanılmaktadır.

Sığır etinde toptan–üretici fiyat marjının 2003 yılından itibaren azalmaya başladığı, %27’lerden 2007 yılında %14’lere gerilediği görülmektedir. Buna karşılık 2003 yılına kadar ortalama %32’ler seviyesinde seyreden perakende/toptan fiyat marjının bu yıldan itibaren gittikçe açılmaya başladığı, 2007 yılı itibarıyla %55,7’lere kadar çıktığı görülmektedir.

TZOB

Türkiye Kırmızı Et Sektör Değerlendirmesi 2008 Yılı ve Sonrası Beklentiler

Perakende fiyat marjlarındaki bu denli yükselme tüketicilerin sığır etini daha pahalıya tüketmesine neden olmaktadır.

Hayvanlarımızın yıllık 50 milyon ton kaba yem ihtiyacı dikkate alındığında, üretime verilen desteklere rağmen hala 14.3 milyon ton gibi ciddi bir miktarda kaliteli kaba yem açığımız olduğu görülmektedir. En önemli kaba yem kaynaklarından olan çayır ve meralar ise Tarım ve Köyişleri Bakanlığının hazırlayıp, 2008 Mayıs ayında kurumların görüşlerine sunmuş olduğu “Mera Kanunu’nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkındaki Kanun Taslağı” ile; mera, yaylak ve kışlakları ihtiyaç durumuna bakılmaksızın kanunda belirlenen amaçlar doğrultusunda kullanmak ve hayvancılık yapmak şartıyla mülkiyet bedeli karşılığında özel ve tüzel kişi ve kuruluşlara devretmeye veya kullanım hakkını kiralamaya çalışmaktadır. Bu tasarı *meraların kullanımının çiftçilerin elinden alınmasına yönelik mi?* olduğu sorusunu akıllara getirmektedir.

Ülkemizde birçok ilde en az bir adet et tesisi mevcuttur. Temel kesimhaneler ülkenin batısında yoğunlaşırken, yetiştiricilik büyük oranda ülkenin doğusunda yapılmaktadır. Bu durum; hayvanlarını kendi bölgesinde kestirmek isteyen doğu ve güneydoğu bölge yetiştiricilerinin kesimler için uzun süre beklemesine, kesimhanelerin olduğu bölgelere doğru hayvan hareketlerinin yoğunlaşmasına (hastalık riskinin de ülkeye yayılmasında önemli bir etkidir), üreticinin taşımadan kaynaklanan maliyetlerinin artmasına, hayvanlar uzun yol boyunca uygun standartlarda taşınmadığından stres sonucu verim kayıpları ve et kalitesinde düşme olması gibi olumsuzluklara neden olmaktadır.

Yapılan projeksiyonlar; hayvan varlığı korunsa bile 2013 yılında ülkemizde 164 bin ton civarında bir et açığı olacağını yani üretimin talebi karşılayamayacağını göstermektedir. Ancak hayvan başına verim artırılırsa ve sığır koyun sayısı her yıl %2 artırılırsa bu açık önemli oranda kapanabilecektir.

Bu rapor , ülkemiz kırmızı et sektörünün mevcut durumunu ortaya koymak ve ileriye yönelik yapılacak çalışmalarda politika yapıcılara katkı sağlamak amacıyla hazırlanmıştır.

2.Türkiye’de Yapılan Besi Faaliyetleri

Ülkemizde besi faaliyetleri değişik şekillerde yapılmaktadır. Genel bir değerlendirme yapılacak olursa, mevcut besi türleri; besiyeye alınan hayvan türüne göre (sığır besisi, koyun besisi, kuzu besisi), besinin yapıldığı yere göre (ahır besisi, mera besisi, anız besisi), besi süresine göre (60-120 günlük kısa süreli besi, 120-220 günlük orta süreli besi, 220 günden fazla uzun süreli besi), besiyeye alınan hayvanın yaşına göre (genç hayvan besisi, yaşlı hayvan besisi), yıl içinde yapım zamanına göre (yaz besisi, kış besisi), besin maddeleri yoğunluğuna göre (kaba yem ağırlıklı besi-ekstansif besi, kesif yem ağırlıklı besi-entansif besi) ve rasyonlarda ağırlıklı olarak kullanılan yeme göre (mısır silo yemi besisi, pancar yaprağı silo yemi besisi, vb.) şeklinde sınıflandırılmaktadır. (Kılıç,A.,1996)

Türkiye’de yukarıda sıralanan besi çeşitlerinin hepsine her bölgede rastlamak zordur. Genelde mera besisi; Doğu-kuzeydoğu Anadolu Bölgesi (özellikle Erzurum ve Kars’da) ile diğer bölgelerin yüksek yaylalarında yaygın iken, tahıl yetiştiriciliğinin fazla olduğu yerlerde ve bitkisel-hayvansal üretimi beraber yürüten tarım işletmelerinde daha ziyade anız besisi görülmektedir. Ahır besisi ise, özellikle büyük şehirlerde ve buralara yakın bulunan yerlerde yapılmaktadır. (Gündoğmuş, E., 1993)

TZOB

Türkiye Kırmızı Et Sektör Değerlendirmesi 2008 Yılı ve Sonrası Beklentiler

3. Türkiye’de Beside Kullanılan Sığır Irkları ve Hayvan Başına Verimde Ülkemizin Dünya’da ki Konumu

Yapılan bir çok araştırma da yerli sığır ırklarının beside ortalama 600-900 gr/gün ağırlık artışı gösterdikleri ve ortalama 200-400 kg canlı ağırlığa ulaştıkları belirlenmiştir. Buna karşın, kültür ırklarından Holstein, Esmer ve Simmental ırkı sığırlar ise günde ortalama 1.000 gr.’ın üzerinde ağırlık artışı gösterebilmekte ve 400-500 kg canlı ağırlığa ulaşabilmektedir. Kültür X Yerli ırk melezleri de genellikle yerli ırklardan daha yüksek değerlere sahip olmakta, bazı hallerde kültür ırklarının gösterdiği başarıyı dahi yakalayabilmektedir. Kasaplık sığır yetiştiricilerinin melez dölleri tercih etmelerine, fiyatlarının daha düşük olmasının yanı sıra çevre koşullarına daha dayanıklı olmaları gerekçe gösterilmektedir.

Tablo 1. Türkiye Sığır Irklarının Et Verimi

Genotip	Araştırma Sayısı	Besi Başı Ağırlığı (kg)	Besi Sonu Ağırlığı (kg)	Ortalama Günlük Ağırlık Artışı (gr)
Holstein	8	175-343	320-525	905-1.577
Esmer	6	144-228	327-400	1090-1.526
Simmental	3	204-255	339-411	988-1.325
KültürXYerli Melezleri	8	89-260	240-457	714-1.366
Yerli	10	62-241	186-387	673-973

Kaynak: (Kumlu, S., 2000.)

Yukarıda bahsedilen sığır canlı ağırlık artışları bir yana, ülkemizin 2006 yılı itibariyle ortalama sığır karkas verimi 197 kg/baştır. Afrika ve Asya kıtaları ortalamasından yüksek olan bu rakam diğer kıtaların ve dünya ortalamasının ise altındadır.

Türkiye ortalama 15 kg/baş koyun karkas ortalaması ile, sadece Afrika’nın üzerinde yer almaktadır. 16 kg/baş olan dünya ortalamasının ise altındadır.

Ülkemiz 15 kg keçi karkas ortalaması ile Okyanusya hariç diğer kıtaların ve dünya ortalamasının üzerinde bir verime sahiptir.

Manda üretimi dünyada çok az ülkede yapılmaktadır. Ülkemiz 176 kg/baş karkas ortalaması ile Avrupa hariç diğer bütün kıtaların ve dünya ortalamasının üzerinde bir verime sahiptir. Manda türünün yok olmasının önlemek amacıyla Tarım ve Köyişleri Bakanlığı 2008 yılında bu türü destekleme kararı almıştır. Hayvan başına 250 YTL/baş verilecek destek devam

ettirildiği takdirde bu türün gerilemesini durduracağı gibi üretimini de artırmaya katkı sağlayacaktır.

Ülkemizde yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan bir diğer türümüz kıl keçisidir. Ülkemizde keçi sayısı her yıl azalmaktadır. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı 2006 yılından itibaren Koyun-Keçi Yetiştirici Birliklerine kayıt yaptıran üreticilere hayvan başına destek vermektedir.

TZOB

Türkiye Kırmızı Et Sektör Değerlendirmesi 2008 Yılı ve Sonrası Beklentiler

Fakat bir yandan dünyada sayılı ülkelerde üretimi yapılan keçi yetiştiriciliği desteklenirken diğer yandan ortadan kaldırma çalışmaları yapılmaktadır. Çevre ve Orman Bakanlığı ormanlara zarar verdiği düşüncesiyle özellikle Akdeniz Bölgesindeki populasyondan her yıl 500 bin , 5 yılda ise toplam 2,5 milyon kıl keçisini ormanlık bölgelerden çekme projesini hayata geçirmeye hazırlanmaktadır. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, bölge Ziraat Odalarımız ve keçi konusunda çalışan akademisyenler bu işe şiddetle karşı çıkmaktadır. Özellikle keçi üretimi yapan işletmelerin gelirlerinin %70'ini bu üretimden sağladıkları, bu proje nedeniyle üreticilerimizin %70 gelir kaybına neden olunacağı dikkate alındığında böyle bir projenin sosyal yapıda ciddi sorunlar yaratacağı aşikardır. Bu nedenle Çevre ve Orman Bakanlığı keçi etinin dietetik özelliğini, bölge insanının kurban bayramı ve diğer günlerde bu ete olan özel ilgisini, işletmelerin gelirleri içerisindeki önemini dikkate alarak en kısa zamanda bu projeden vazgeçmeli, keçi yetiştiriciliği yapan üreticilerimizin mağdur olmasını engellemelidir.

Tablo 2. Dünya, Kıtalar, ve Türkiye’de Türlere Göre Karkas Verimleri (kg/baş)

	Sığır	Koyun	Keçi	Manda
Afrika	151	14	12	175
Amerika	255	15	14	-
Asya	144	15	13	136
Avrupa	240	16	10	208
Okyanusya	227	18	21	150
Dünya	205	16	12	138
TÜRKİYE	197	15	15	176

Kaynak: www.fao.org veriler 2006 yılına aittir.

Sığır başına 197 kg olan karkas verimimiz hem dünya ortalamasının altında hem de hayvancılıkta gelişmiş birçok ülkenin de gerisindedir. Örneğin, sığır başına yıllık ortalama olarak ABD 348 kg, Almanya 309 kg, Fransa 289 kg, Avustralya 244 kg et verimi almaktadır.

Buna karşılık dünya ticaretinde önemli bir yere sahip olan *Y.Zelanda’nın 171 kg ile ülkemizin altında bir verime sahip olduğu, 213 kg verime sahip Brezilya, 216 kg verime sahip Uruguay ve 207 kg verime sahip Arjantin’in verimlerinin ise ülkemize çok yakın oldukları gözden kaçırılmamalıdır. Yani dünya ticaretinde söz sahibi olmak için sadece yüksek verimli hayvanlara sahip olmak gerekmemektedir.*

4.Türkiye’de Kesilen Hayvan Sayısı ve Et Üretimi Dünyanın tam tersine bir seyir izlemektedir

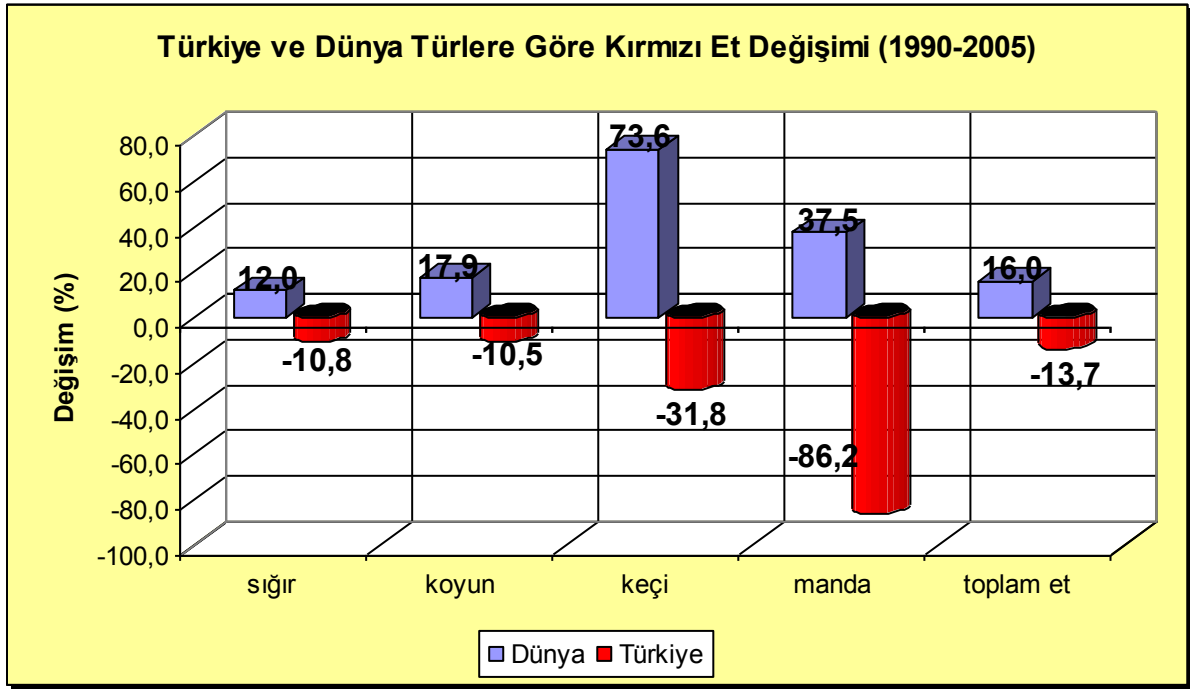
FAO verilerine göre Dünya toplam kırmızı et üretimi 1990 yılına göre 2005 yılında **%16** artarak yaklaşık 65.298 bin tondan, 75.772 tona yükselmiştir. Kırmızı et üretiminin 1990-

2005 yılları arası türlere göre değişimine bakıldığında; sığır eti %12 artışla 53.363 bin tondan 59.781 tona, koyun eti %17,9 artışla 7.017 bin tondan 8.273 bin tona, keçi eti %73,6 artışla 2.651 bin tondan 4.601 bin tona, manda eti ise %37,5 artışla 2.267 bin tondan 3.117 bin tona yükselmiştir. Görüldüğü gibi dünya et üretiminde en fazla artış keçi etinde olmuş, bunu sırasıyla manda eti, koyun eti ve sığır eti izlemiştir.

Dünya Türlerine göre et üretim trendi değerlendirildiğinde; 1990-2005 yılları arasında Dünyada gerek türler bazında gerekse toplam üretimde artış yaşanmışken ülkemizde bütün türlerde ve dolayısıyla da toplamda azalma olduğu görülmektedir.

Ülkemizde et üretiminde en fazla azalma yaşanan keçi ve manda etinin dünyada en fazla artış gösteren türler olması dikkat çekmektedir. 2008 yılında manda üretiminin desteklenmesi kararının alınması bu azalışı bir nebze olsun durdurabilecektir. Bu desteklemeye mutlaka devam edilmelidir.

Grafik 1. Türlerine Göre Türkiye ve Dünya'da Kırmızı Et Üretiminin Seyri (1990=100)

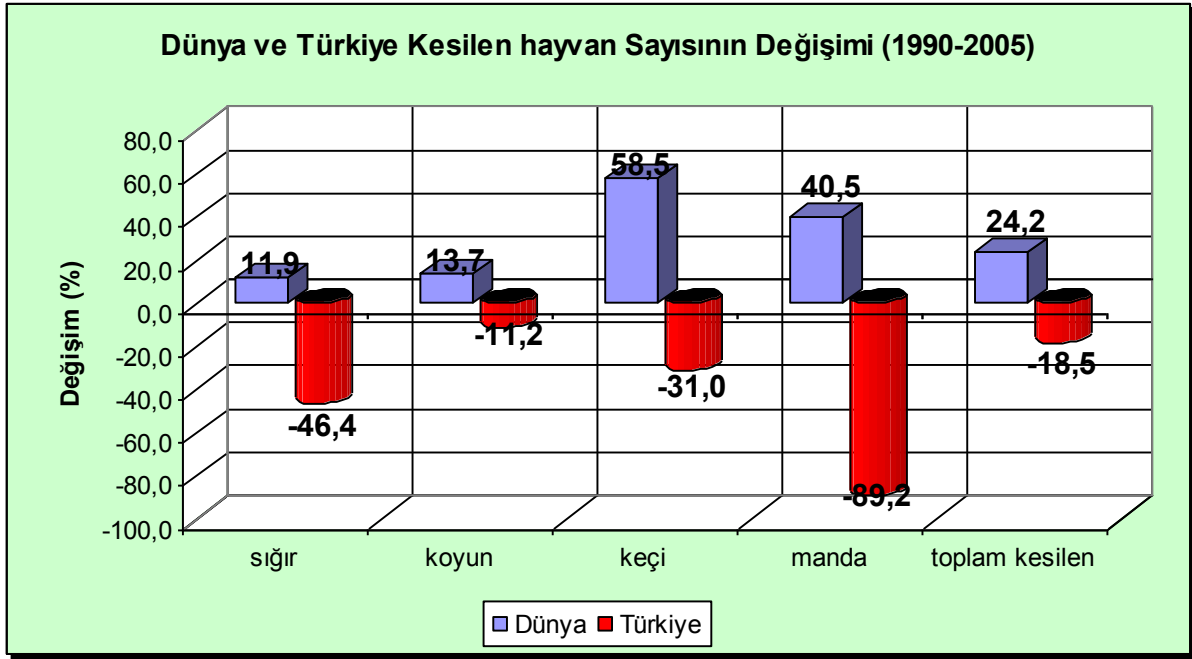
Dünya kesilen hayvan sayısı 1990-2005 yılları arasında %24,2 artışla yaklaşık 965,2 milyon baştan 1.199 milyon başa yükselmiştir. Kesilen hayvan sayısının türler bazındaki değişimine bakıldığında; sığır sayısının %11,9 artışla 257,6 milyon baştan 288,2 milyon başa, koyun sayısının %13,7 artışla 464,3 milyon baştan 528 milyon başa, keçi sayısının %58,5 artışla 227 milyon baştan 359,9 milyon başa, manda sayısının ise %40,5 artışla 16,3 milyon baştan 22,9 milyon başa yükseldiği gözükmektedir. Görüldüğü gibi en fazla artış keçide olmuş bunu sırasıyla, manda, koyun ve sığır izlemiştir.

1990-2005 yılları arasında kesilen hayvan sayısı trendi değerlendirildiğinde; ülkemizde bütün türlerde dünyanın tam tersine ciddi azalışlar olduğu görülmektedir. Dünyada kesilen hayvan

bakımından manda ve keçide ciddi bir artış varken, bizde bu türlerin %31 ve %89 oranlarında azalmış olması dikkat çekmektedir.

Kısaca geçen 15 yıllık süreçte Dünya toplam kesilen hayvan sayısı %24 oranında artmışken bizde %18,5 oranında azaldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra et üretimimizin ağırlığını sığırın oluşturduğu dikkate alınacak olursa, kesilen sığır sayısındaki %46,4'lük azalışa dikkat etmemiz ve gerekli tedbirleri almamız gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Grafik 2. Türlerle Göre Türkiye ve Dünya'da Kesilen Hayvan Sayısının Seyri (1990=100)

5. Türkiye’de Hayvansal İstatistiklerde Çelişkiler ve Kırmızı Et Üretiminde Ciddi Bir Kayıtdışılık Vardır

Ülkemiz gerek et üretimi gerekse kesilen hayvan sayıları ulusal ve uluslar arası kuruluşların yayınlarında farklılık arz etmektedir. Türkiye İstistik Kurumu (TÜİK), 2005 yılı et üretimini kombina, mezbaha ve kurban bayramı kesimlerini dikkate alarak 409 bin ton olarak gösterirken, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) 640 bin ton olarak açıklamaktadır. Yine aynı şekilde TÜİK aynı yıla ait kesilen hayvan sayısını 6,5 milyon baş açıklarken, FAO 21,7 milyon baş olarak açıklamaktadır. İki kurum arasında kırmızı ette 231 bin ton, kesilen hayvan sayısında ise 15,2 milyon baş bir fark olduğu gözükmemektedir. Aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi gerek et üretimindeki, gerekse kesilen hayvan sayısındaki bu denli ciddi fark koyun ve keçi yetiştiriciliğindeki kayıtdışılıktan kaynaklandığı görülmektedir.

Öte yandan ülkemizin Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Yardım (IPARD) kaynaklarını nerelerde kullanılacağını tespit etmek amacıyla hazırlanan “Kırmızı Et Sektör Analiz Raporu”nda ise; ülkemizde et üretiminin büyükbaşta %22’sinin, küçükbaşta %69’unun toplamda ise %40’ının kayıtdışı olduğu belirtilmektedir. Bu sonuç, her yıl toplam sığır sürüsünün %25’inin; koyun sürüsünün de %55’inin kesildiği varsayımına dayanarak ortaya

çıkarılmıştır. Mevcut rapora göre kayıtdışı üretimle birlikte ülkemizin toplam et üretimi yaklaşık 738 bin ton olarak görünmektedir. Raporda bu kayıtdışılığın sebebi; her yıl kurban bayramında aynı anda büyük oranda hayvan kesilmesine, kırsal nüfusun besledikleri hayvanları kendi ihtiyaçları için kesmesine ve bunun kayıt altına alınamamasına bağlanmaktadır. (IPARD;2006)

Yukarıda iki kurum arasında veri farklılıklarında sadece küçükbaşların etkili olduğu görünürken, IPARD Raporunda büyükbaşta da kayıtdışılığın söz konusu olduğunun

TZOB

Türkiye Kırmızı Et Sektör Değerlendirmesi 2008 Yılı ve Sonrası Beklentiler

belirtilmesi kafaları iyice karıştırmaktadır. Yani ülkemizin gerek et üretimi gerekse kesilen hayvan sayısının gerçeğe ne derece yakın olduğu bu çelişkilerden dolayı tam olarak bilinmemektedir. Bu duruma sınırlardan kaçak giren canlı hayvan ve et de dahil edilecek olursa, ülkemizde tüketilen et miktarının daha da yükseleceği ve rakamların daha da içinden çıkılmaz bir hal alacağı söylenebilir.

Tablo 3. Türkiye Kırmızı Et Üretimi ve Kesilen Hayvan Sayındaki İstatistik Farklar (2005)

Türler	Et Üretimi (Ton)			Türler	Kesilen Hayvan (Baş)		
	FAO (A)	TUİK (B)	Fark (A-B)		FAO (A)	TUİK (B)	Fark (A-B)
Sığır	321.681	321.681	0	Sığır	1.630.471	1.630.471	0
Koyun	272.000	73.743	198.257	Koyun	17.200.000	4.145.343	13.054.657
Keçi	45.000	12.390	32.610	Keçi	2.900.000	688.704	2.211.296
Manda	1.577	1.577	0	Manda	8.920	8.920	0
Toplam	640.258	409.391	230.867	Toplam	21.739.391	6.473.438	15.265.953

Kaynak: www.fao.org, www.tuik.gov.tr.

Yukarıda bahsedilen bütün hususlar gerek et üretiminde gerekse kesilen hayvan sayısında ciddi çelişkiler olduğunu göstermektedir. TUİK yetkilileri bu çelişkiyi ortadan kaldırmak ve ülkesel verileri gerçeğe yakın ortaya koymak için yeni bir çalışma başlattıklarını belirtmektedirler. Umarız bu çelişkiler giderilir ve ileriye yönelik projeksiyonları ve değerlendirmeleri sağlam veriler üzerinden yapma imkanına ulaşabiliriz.

6. Türkiye ve Çeşitli Ülkelerde Canlı Hayvan Pazarlama Sistemleri

Ülkemizde canlı hayvan alımları ; hayvan panayırıları, belediye hayvan pazarları ve hayvan borsalarında gerçekleşmektedir. Hayvan satış şekilleri ise, canlı ağırlık ve karkas randımanına göre yapılmaktadır. Türkiye’de canlı hayvan ve ette, şekli ve aracı sayısı bölgelere göre değişen bir pazarlama yapısı mevcuttur. Mevcut yapıda üreticiye fiyat ve alım garantisi sağlanamadığı gibi, sanayi ye de düzenli hammadde akışında zorlanılmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde durum daha farklıdır. Örneğin Amerika’da birçok pazarlama şekli vardır ama önemli olarak üç kanaldan bahsedilir. Bunlar; direkt, borsa yoluyla ve karkas derecelendirmeye göre yapılanlardır. Direkt ve borsa yoluyla pazarlama, normal sığır besisi

ve genç buzağı besisinde, karkas derecelendirme şekli ise daha çok genç buzağı besisinde görülür. Damızlık sığır besisi ise, seçilmiş borsalarda ve özel olarak pazarlama şekline tabiidir. (PİRELLİ, G.J. ve Ark.;2002)

Avrupa Birliği'nde ise daha ziyade kooperatifler kanalıyla ve sözleşmeye dayalı satış sistemine göre yapılan pazarlama uygulamaları görülmektedir. (ÇİÇEK, H.;2002) Örneğin Kırmızı etin İrlanda'da %70'i, Finlandiya'da %69'u, Danimarka'da %62'si, Hollanda ve

TZOB

Türkiye Kırmızı Et Sektör Değerlendirmesi 2008 Yılı ve Sonrası Beklentiler

İngiltere'de %35'i, Fransa'da %34'ü, Almanya'da %30'u, İtalya'da %27'si, Avusturya ve Belçika'da ise %20'si kooperatifler kanalıyla pazarlanmaktadır. (SACLI,Y;2007)

Diğer taraftan üye ülkelerden bazıları, üretici ve aracı arasında önceden yapılan "kontrat", yani sözleşme sistemine göre pazarlama tipini kullanmaktadır. Belçika başta olmak üzere, Hollanda, İngiltere, Fransa ve Almanya gibi ülkeler, bu konuda büyük bir potansiyel oluşturmaktadırlar. Bu iki sistemin dışında sınırlı olarak Ortak Piyasa Düzenleri kapsamında müdahale yoluyla, geri kalanının ise üreticiler-aracılar şeklinde pazarlama biçimi kullanılmaktadır. (KARABAĞLI,A;1992)

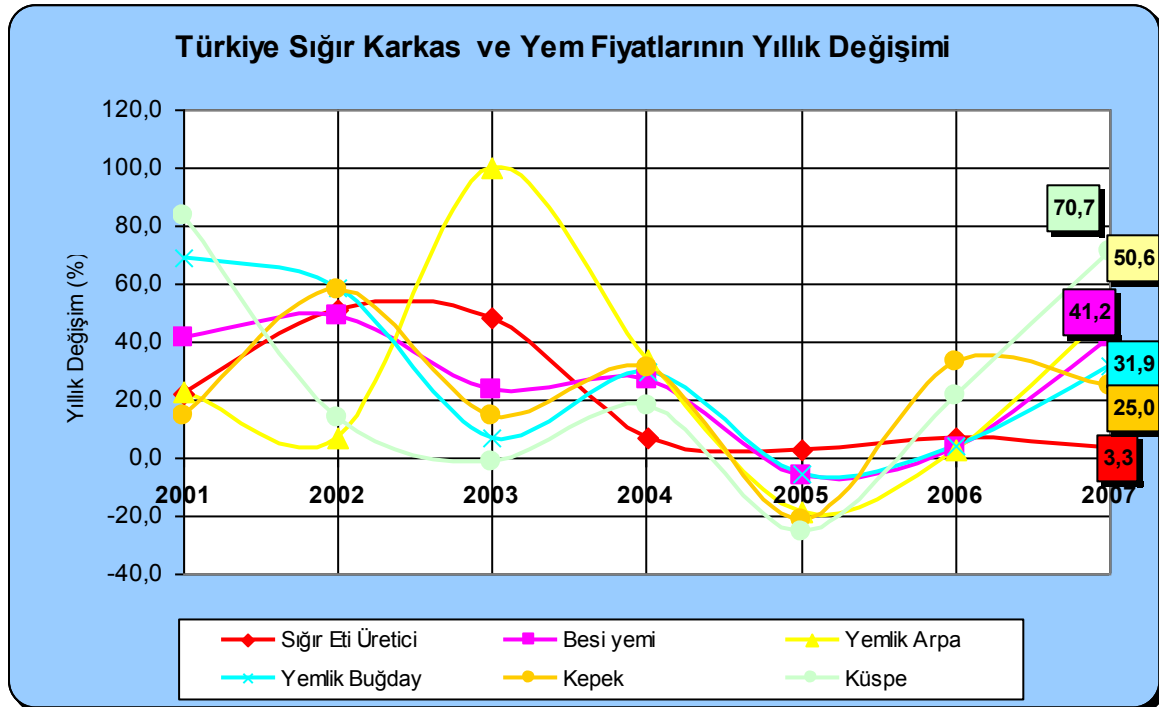
7.Ürün ve Girdi Fiyat Değişimleri

7.1.Türkiye Sığır Karkas ve Yem Fiyatlarının Değişimi

Aşağıdaki grafik incelendiğinde özellikle 2007 yılında yem fiyatlarında yaşanan önemli artışlar nedeniyle et üreticilerinin ciddi maliyet baskısıyla karşı karşıya kaldığı görülmektedir.

2007 yılında; Küspe %70,7, Yemlik arpa %50,6 Besi yemi %41,2 Yemlik buğday %31,9 ve kepek %25 oranında artmışken sığır eti karkas fiyatları sadece %3,3 artış göstermiştir

Grafik 3. Türkiye'de Sığır Karkas ve Yem Fiyatlarının Yıllık Değişimi (2001-2007)

Besicilikte yem, hayvan alım fiyatları dikkate alınmazsa en önemli maliyet kalemi olarak kabul edilmektedir. Burada verilen yem fiyatları peşin alım fiyatlarıdır. Üreticinin yemini vadeli aldığı zaman fiyatlar daha da artmaktadır. Buna karşılık kesime gelen hayvanını sattığında parasının genelde bir kısmını peşin, geri kalanını ise 25-60 gün arası değişen vadelerle almaktadır.

Yem fiyatlarındaki yüksek artışlar ve et fiyatlarındaki istikrarsızlık üreticinin alım gücünü zayıflatmakta, ileriye yönelik üretim planlaması yapmasını engellemektedir. Et üretiminde girdi bazında herhangi bir desteğin olmaması, ürün bazındaki desteklerin ise sadece belli bölgede belli sayıdaki üreticiyle sınırlı olması da üretimi olumsuz etkileyen bir diğer önemli nokta olarak dikkat çekmektedir.

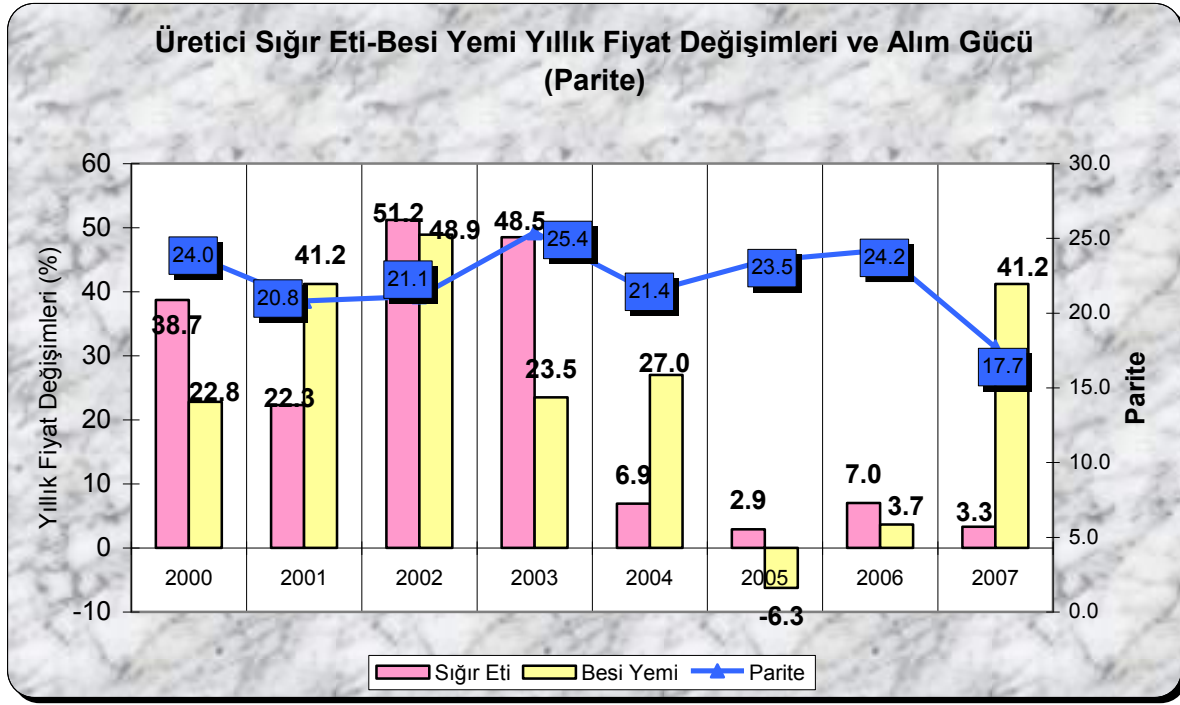
Eğer girdi fiyatları bu derece yükselmeye devam ederse ve üreticilere bölgesel düzeyde değil de tüm ülkeyi kapsayacak şekilde et teşvik primi gibi destekler verilmezse, üreticilerin bu maliyet baskısına uzun süre dayanması mümkün görünmemektedir.

7.2.Üreticinin Alım Gücü Ciddi Oranda Azalmaktadır

Son yedi yılda et üreticilerinin alım gücüne bakıldığında ;yıllık yem fiyat artışlarının et fiyatlarından daha fazla arttığı 2001, 2004 ve 2007 yıllarında üreticinin alım gücünün azaldığı görülmektedir. Alım gücü 2007 yılında %17,7 ile son yedi yılın en düşük seviyesine ulaşmıştır. Yani üretici 2000-2006 yıllarında 1 kilo et sattığında ortalama 20-25 kg yem alabilirken, 2007 yılında ancak 17,7 kg yem alabilmiştir.

Yem fiyatları et fiyatlarına göre; 2001 yılında 1,8 kat, 2004 yılında 3,9 kat, 2007 yılında ise rekor seviyeye ulaşarak 12,5 kat daha fazla artmıştır. İncelenen yıllarda et fiyat artışlarının yem fiyat artışlarının fazla gerçekleştiği dönemler de olmuştur fakat 2003 yılı hariç hiçbir yılda oransal olarak yem fiyatlarındaki gibi bir seviyede gerçekleşmemiştir.

Grafik 4. Besicilerin Yıllar İtibariyle Alım Gücünün Değişimi (2000-2007)

TZOB

Türkiye Kırmızı Et Sektör Değerlendirmesi 2008 Yılı ve Sonrası Beklentiler

7.3.Sığır Eti Üretici-Toptan ve Perakende Fiyatların Yıllık Seyri

2000-2003 yılları sığır etinde üretici-toptan ve perakende fiyatların ciddi olarak arttığı dönem olarak dikkat çekmektedir. 2004 yılından itibaren yıllık artışların cüzi seviyelerde kaldığı görülmektedir.

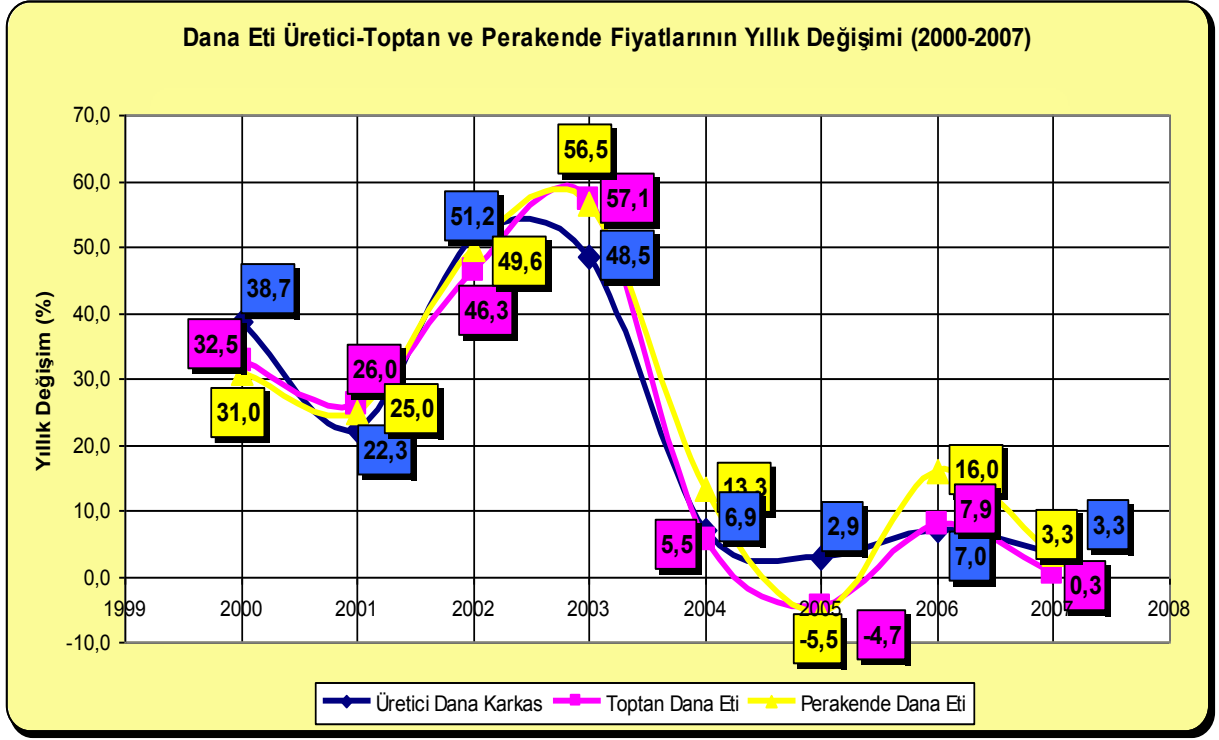
Üretici fiyatlarında yıllık artışlar 2000, 2002 ve 2005 yıllarında toptan ve perakende fiyatlara göre daha fazla olmuştur. (karkas fiyat artışları sırasıyla 2000 yılında %38,7 2002 yılında %51,2 ve 2005 yılında %2,9 olarak gerçekleşmiştir.)

Üretici fiyatları 2005 yılında %2,9 oranında artmışken aynı yılda toptan fiyatlar %4,7 perakende fiyatlar ise %5,5 oranında azalmıştır.

Perakende fiyatlar ise 2000, 2001 ve 2003 yılları hariç diğer yıllarda toptan fiyatlara göre daha fazla artış göstermiştir. (perakende fiyat artışları sırasıyla 2000 yılında %31, 2001 yılında %25, 2003 yılında ise %56,5 oranında gerçekleşmiştir.)

Perakende fiyatlar 2004 ve 2006 yıllarında gerek üretici gerekse toptan fiyatların iki katı oranında artmıştır.

Grafik 5. Türkiye Dana Eti Üretici-Toptan ve Perakende Fiyatlarının Değişimi (2000-2007)

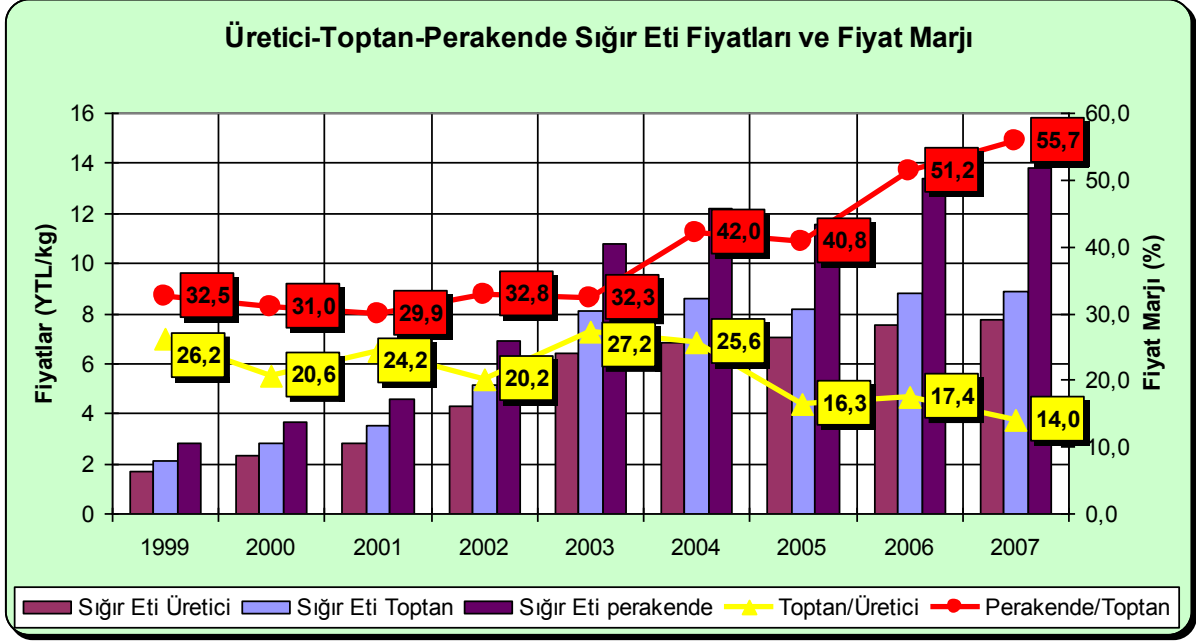

7.4.Sığır Etinde Toptan ve Perakende Fiyat Farkları

Sığır etinde toptan-üretici fiyat marjının 2003 yılından itibaren azalmaya başladığı %27'lerden 2007 yılında %14'lere gerilediği görülmektedir.

Buna karşılık 2003 yılına kadar ortalama %32'ler seviyesinde seyreden perakende/toptan fiyat farkının bu yıldan itibaren gittikçe açılmaya başladığı, 2007 yılı itibarıyla %55,7'lere kadar çıktığı görülmektedir. Perakende fiyat farklarının bu denli yükselme tüketicilerin sığır etini daha pahalıya tüketmesine neden olmuştur.

Grafik 6. Türkiye Üretici-Toptan ve Perakende Sığır Eti Fiyatları ve Yıllık Fiyat Marjları (1999-2007)

7.5.Koyun Eti Üretici-Toptan ve Perakende Fiyatlarının Değişimi

Aşağıdaki grafikte de görüleceği gibi 2000-2003 yılları, koyun etinde üretici-toptan ve perakende fiyatların ciddi olarak arttığı dönem olarak dikkat çekmektedir. 2004 yılından itibaren yıllık artışların cüzi seviyelerde kaldığı görülmektedir.

Üretici fiyatlarında yıllık artışlar 2000, 2001 ve 2005 yıllarında toptan ve perakende fiyatlara göre daha fazla olmuştur. (koyun karkas fiyat artışları sırasıyla 2000 yılında; %52,6 2001 yılında; %37,9 2005 yılında ise ;%14,2)

Perakende fiyatlar ise 2001,2003, 2004, 2006 ve 2007 yıllarında toptan fiyatlara göre daha fazla artış göstermiştir. (Koyun eti perakende fiyat artışları sırasıyla 2001 yılında %27,7 2003 yılında %57 2004 yılında %9,3 2006 yılında %6 ve 2007 yılında %0,8)

2006 yılında koyun karkas fiyatı %12 azalmışken toptan fiyatlar %5,4 perakende fiyatlar ise %6 oranında artmıştır.

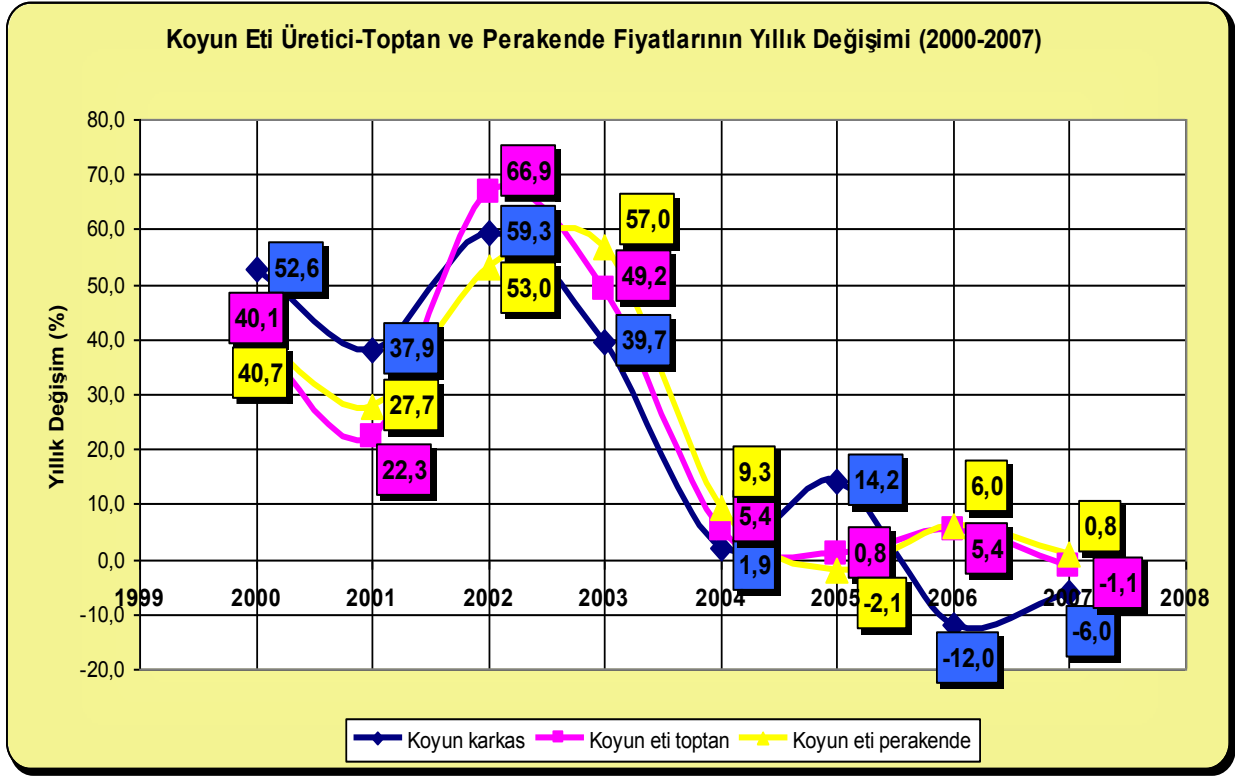
TZOB

Türkiye Kırmızı Et Sektör Değerlendirmesi 2008 Yılı ve Sonrası Beklentiler

2007 yılında koyun karkas fiyatları %0,6 toptan fiyatlar ise %1,1 oranında azalmışken perakende fiyatlar %0,8 oranında artmıştır.

İncelenen yıllarda perakende koyun eti fiyatlarının %2,1 ile sadece 2005 yılında azaldığı, diğer yıllarda ise sürekli arttığı görülmektedir.

Grafik 7. Koyun Eti Üretici-Toptan ve Perakende Fiyatların Yıllık Değişimi (2000-2007)

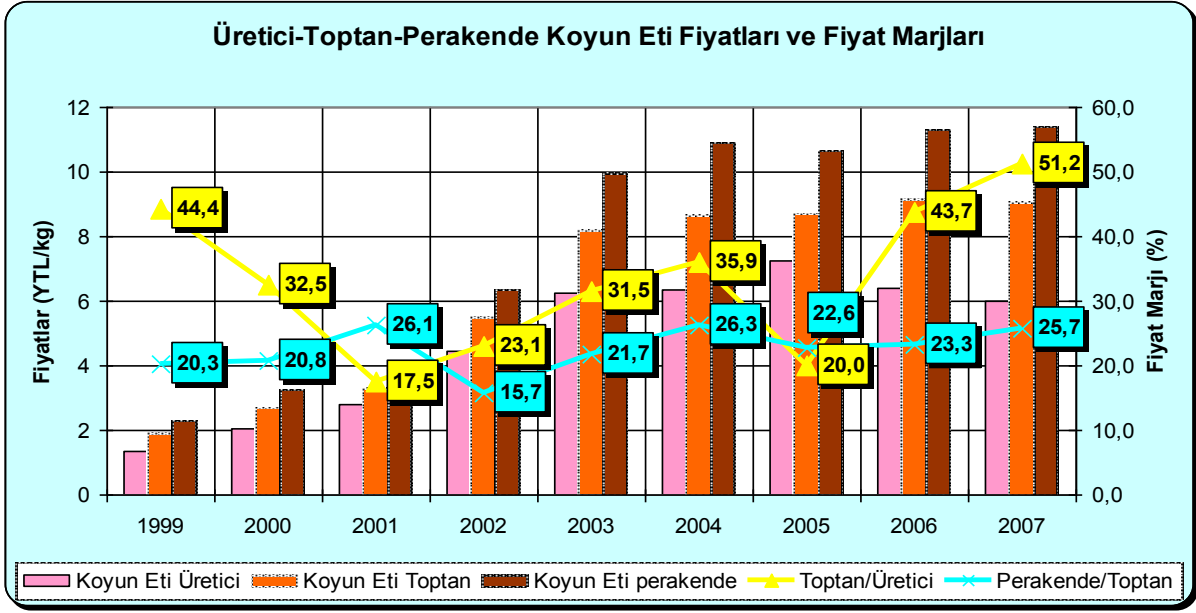
7.6.Koyun Etinde Toptan ve Perakende Fiyat Farkları

Koyun etinde toptan –üretici fiyat farkının 2005 yılından itibaren artmaya başladığı %20’lerden 2007 yılında %51,2’lere kadar çıktığı görülmektedir. Toptan fiyat farkının özellikle 2005 yılında %20 iken 2006 yılında yani bir yılda %43,7’ye çıkması yani yaklaşık iki kattan daha fazla artması dikkat çekmektedir.

Perakende/ toptan fiyat farkının da aynı yıldan itibaren yükselmeye başladığı, 2003 yılında %22,6 iken 2007 yılında %25,7 seviyelerine çıktığı görülmektedir.

Koyun etinde fiyat farkı sığır etinin aksine, toptan fiyatlarda perakende fiyatlara göre daha fazladır. Yine de gerek toptan gerekse perakende fiyat farklarının diğer yıllara göre yükselmesi, tüketicilerin koyun etini daha pahalıya tüketmesine neden olmuştur.

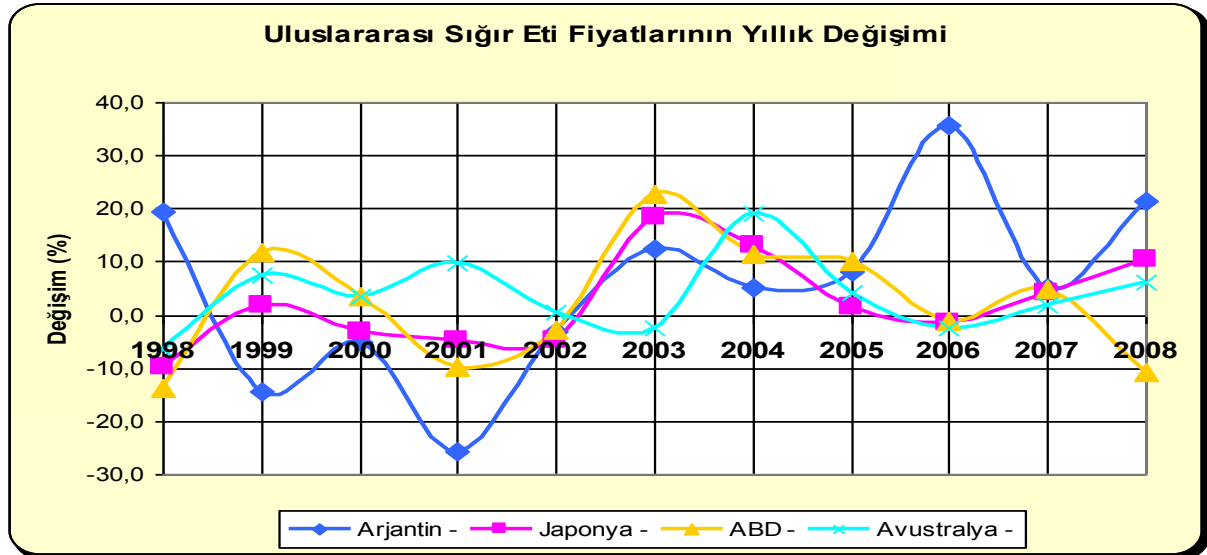
Grafik 8. Koyun Eti Üretici-Toptan- Perakende Fiyatlar ve Yıllık Fiyat Farkları (1999-2007)

7.7. Uluslar arası Sığır ve Koyun Eti Fiyatlarının Değişimi

Dünya yem fiyatları 2007 yılında ciddi oranda artmıştır. Bu artış oranları Arpada %71, Buğdayda %57, Soyada %44, Ayçiçeği Tohumu Küspesinde %71, Kepekte %62, Mısırdada ise %39 oranında gerçekleşmiştir. Buna karşılık dünya sığır eti fiyatlarının özellikle meraya dayalı yetiştirme yapan ülkelerde çok fazla artmadığı görülmektedir. Uluslar arası fiyatlar 2007 yılında Arjantin’de %5,1 Japonya’da %4,2 ABD’de %4,8 ve Avustralya’da %1,9 artmıştır. 2008 yılının ilk iki ayında ABD fiyatları hariç diğer ülke fiyatlarında artışın devam ettiği görülmektedir.

Grafik 9. Uluslar arası Sığır Eti Fiyatlarının Yıllık Değişimi

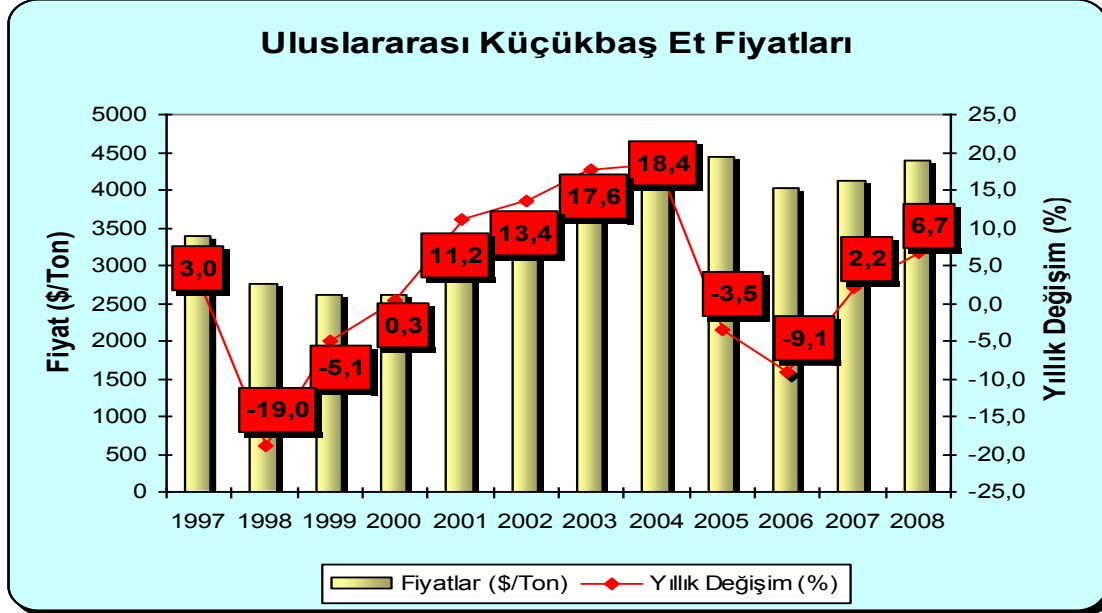
Kaynak: <http://www.fao.org/es/esc/prices/CIWPQueryServlet> verilerinden hazırlanmıştır.

TZOB

Türkiye Kırmızı Et Sektör Değerlendirmesi 2008 Yılı ve Sonrası Beklentiler

Yeni Zelanda orijinli dünya kuzu eti fiyatlarına bakıldığında ise 1998,1999, 2005 ve 2006 yıllarında fiyatların düştüğü, 2004 yılında %18,4 ile incelenen yıllar arasında en yüksek artışa ulaştığı görülmektedir.

Grafik 10. Uluslararası Küçükbaş Et Fiyatlarının Seyri ve Yıllık Değişimler (1997-2008)

Kaynak: <http://www.fao.org/es/esc/prices/CIWPQueryServlet> verilerinden hazırlanmıştır. 2008 verileri Ocak-Şubat aylarını kapsamaktadır

7.8. Türkiye ve Avrupa Birliği'nde Sığır ve Kuzu Eti Fiyatlarının Değişimi

Avrupa Birliği'nde sığır karkas fiyatları ülkemize göre daha düşüktür. 2002-2007 yılları arası fiyatlara bakıldığında, AB'de sığır eti fiyatları 270-322 Avro/100 kg arasında seyretmişken ülkemizde aynı dönemlerde fiyatların 302-438 Avro/100 kg arasında seyrettiği görülmektedir. Yine aynı dönemlerde, 2006 yılında AB'de fiyatlar bir önceki yıla göre %8,4 artmışken ülkemizde %0,7 oranında azalmıştır. 2007 yılında ise tam tersi bir durum ortaya çıkmış, AB'de fiyatlar %4,7 oranında azalırken ülkemizde %4,5 artmıştır.

Genel olarak bakıldığında ; ülkemiz sığır karkas fiyatlarının AB fiyatlarının 2002 ve 2006 yılları hariç 1,4 katı olduğu görülmektedir. 2002 yılında bu oran 1,1 2006 yılında ise 1,3'dür.

Avrupa birliği'nde çok az ülkede koyun ve kuzu yetiştiriciliği yapılmaktadır. Ülkemizin olası AB üyeliği durumunda rekabet şansı en yüksek hayvansal ürünler grubunda koyun ve keçi etinin yer almasını bu ürünlerde Avrupa Birliği'nin üretim yetersizliğine ve dışa bağımlılığına bağlamak mümkündür. Fakat hayvan hastalıklarını kontrol altına almadan bu ürünlerimizin üye olsak dahi birlik içerisinde serbest dolaşıma sunmamız zor gözükmemektedir. Çünkü AB 1/98 sayılı OKK çerçevesinde ülkemize tanıdığı 200 ton koyun-keçi eti tavizini bile ülkemizde koyun-keçi çiçek hastalığının varlığını gerekçe göstererek yerine getirmemektedir.

Kuzu eti fiyatlarına bakıldığında; AB fiyatlarının ülkemize göre çok yüksek olduğu görülmektedir. AB'de kuzu eti fiyatları Ağır kuzu eti fiyatı (13,1 kg ın üstü) ve hafif kuzu eti fiyatı (13,1 kg ın altı) biçiminde iki ayrı kategoride belirlenmektedir. Ülkemizde ise böyle bir

TZOB

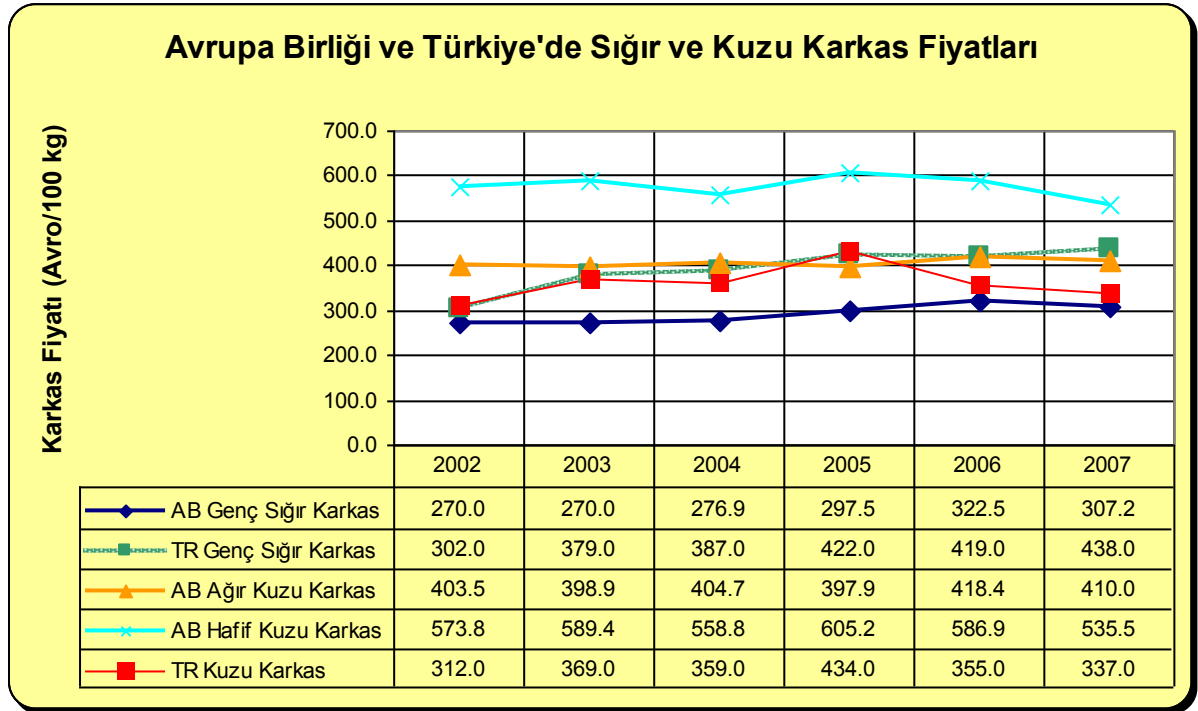
Türkiye Kırmızı Et Sektör Değerlendirmesi 2008 Yılı ve Sonrası Beklentiler

fiyat ayrımı yoktur. Burada değerlendirmeye alınan fiyatlar EBK'na ait I.kalite koyun eti fiyatlarıdır. İlgili kurum bu fiyatların kuzu eti fiyatlarını yansıttığını belirttiği için bu fiyatlar AB fiyatları ile karşılaştırmada kullanılmıştır.

Ülkemizde kuzu eti fiyatlarının bir önceki yıla göre 2004 yılında düştüğü, 2005 yılında yükselmişken, izleyen 2006 ve 2007 yıllarında ise düşüş trendini devam ettirdiği görülmektedir.

AB'de ağır kuzu eti fiyatları ülkemize yakın seyretmektedir. 2002-2007 yılları arasında 2005 yılı hariç genelde fiyatların ülkemiz fiyatlarının üzerinde seyrettiği görülmektedir.

Grafik 11. AB ve Türkiye'de Sığır ve Kuzu Karkas Fiyatlarının Seyri

Kaynak: AB verileri www.europa.eu.int/ AB 52 haftalık karkas fiyatlarının ortalamaları alınarak hesaplanmıştır. Türkiye verileri ise EBK fiyatlarının ek tablo.16 da yer alan Avro döviz kuruna çevrilmesiyle hesaplanmıştır.

Yukarıda fiyat karşılaştırmalarına bakıldığında özellikle sığır eti fiyatlarımızın AB'den yüksek olduğu görülmektedir. Fakat ülkemizde kırmızı et sektörüne verilen desteklerle AB'de verilen destekleri karşılaştırdığımızda bu fiyat yüksekliğinin üreticilerimize çok önemli bir getiri sağlamadığını söyleyebiliriz.

8. Türkiye Ve Avrupa Birliği'nde Kırmızı Ete Verilen Destekler

8.1. AB'de Uygulanan Destekler

Avrupa Birliği sığır-dana eti ve koyun-keçi eti Ortak Piyasa Düzenleri çerçevesinde kırmızı et sektörünü desteklemekte ve piyasayı düzenlemektedir.

8.1.1. Sığır ve Dana Eti OPD Destekleri

8.1.1.1. Doğrudan Ödemeler

Ortak Piyasa Düzeni çerçevesinde üreticilere doğrudan ödemeler yapılmaktadır. Bu ödemeler; Primler (özel prim, mevsim dışı prim, emziren inek primi, kesim primi, hayvan mevcudu

TZOB

Türkiye Kırmızı Et Sektör Değerlendirmesi 2008 Yılı ve Sonrası Beklentiler

yoğunluğu, genişleme ödemesi) ve Ek Ödemeler (hayvan başına yapılan ödemeler, alan ödemeleri) şeklinde uygulanmaktadır. Bunun yanında Özel ve Genel Depolama Yardımı şeklinde piyasayı düzenleyici destekler de uygulanmaktadır.

A) Primler:

Özel Prim: Tesisinde erkek büyükbaş hayvan yetiştiren üreticiler, başvurmaları halinde özel prim alabilmektedirler.Özel prim;

- 9 aylıktan itibaren her boğanın yaşamında bir kez veya,
- İlk kez 9 aylıktan ikinci kez 21 aylık olduktan sonra olmak üzere her öküzün yaşamında iki kereden fazla tahsis edilemez.

Özel Primi hak kazanmak için faydalanan büyükbaş erkek hayvanların semirtmek maksadı ile beside olması ve kesim veya ihracatına kadar tüm etiket ve pasaport bilgilerini içeren dokümana sahip olması gerekmektedir.

İşletme başına, her yaş dilimi için tahsis edilen 90 hayvan limiti uygulanmakta olup bu limit için feragat edilebilir ve değişiklik yapılabilir. Uygulamada bölgesel tavan uygulanmakta olup “bir bölgede her takvim yılında özel primden yararlanma hakkına sahip hayvan sayısını” ifade eder. Ödemelerde Ülke tavanları önemlidir. 1996 yılındaki üretim rakamları temel alınarak her ülke için birer bölge tavanı belirlenmiştir.

Özel prim oranları:

-Boğalar için hayvan başına 210 Euro

-Öküzler için hayvan başına 150 Euro

Mevsim Dışı Primi: Kesimlerin yıllık otlatma periyodu dışında yapılmasını teşvik etmek için belirli koşullara bağlı olarak yılın ilk 23 haftasında sezon dışı kesilen hayvanlar için ödenmektedir.Bir üye devlette kesim yoğunluğunu iğdiş edilmiş boğaların oluşturması durumunda (%60'ının kesilen öküzler olması) veya 1 Eylül ile 30 Kasım tarihleri arasında kesilen öküz sayısının %35'i aştığı durumlarda üreticiler başvuru yapmaları halinde Mevsim Dışı Priminden faydalanabilmektedirler.

Mevsim Dışı Kesim Primleri

-Yılın ilk 15 haftası	72,45 Euro
-Yılın 16-17. haftası	54,34 Euro
-Yılın 18-21. haftası	36,23 Euro
-Yılın 22-23. haftası	18,11 Euro

Emziren İnek Primi: Memede olan ineklerin tutulduğu işletmelere yönelik olarak, o işletme için belirlenmiş tavan dahilinde, her bir üretici için yıllık olarak verilen yardımdır. Başvuru sahibinin yardımdan yararlanabilmesi için, başvuru tarihinden itibaren 12 aylık süre içerisinde işletmeden dışarıya süt arz etmemiş olması ve kendisine ait referans miktarın 120.000 kg'ı aşmaması gerekmektedir. Koşullardan birisi de, başvuru tarihinden itibaren art arda 6 ay boyunca prim talep edilen hayvan sayısının %60'ının memedeki inek, %40'ının da düvelerden oluşmasıdır.

Memedeki ineklere verilen yardıma uygun hayvan sayısının tespitinde, süt ve süt ürünlerine yönelik ortak piyasa düzeninde belirtilen üreticinin referans miktarı esas alınarak, ineklerin memedeki inek veya süt ineği kapsamına mı girdiği göz önüne alınmaktadır.

Bu primden yararlanabilecek işletmelerin her birisi için tavanların nasıl belirleneceğine, primlerin devrine ilişkin kapsamlı düzenlemeler bulunmakta olup, ülkeler bazında primden yararlandırılacak hayvan sayılarına ilişkin tavanlar da ayrıca belirlenmiştir. Prim oranı hayvan başına **200€**'dur. Tüzükte Memedeki İnekler için Münferit Tavan ve Düveler başlıklı iki alt başlık daha açılarak, sığır ve dana eti ortak piyasa düzeni kapsamında ele alınan münferit tavanlara ilişkin kapsamlı düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca memedeki ineklerin %60'ının dağlık bölgelerde tutulduğu durumlarda, üye devletlerin düveler için verilen primleri, memedeki ineklerden farklı olarak belirlenen farklı ulusal tavanlar kapsamında yönetmelerine olanak tanınmıştır. Bu tür bir ayrıma gidildiği durumlarda, ayrı olarak belirlenmiş tavanların toplam ulusal tavanın %40'ını aşamayacağı hükme bağlanmıştır. Toplam düve sayısı bu tavanları aşarsa, her bir çiftçinin uygun düve sayısının aşma ile orantılı biçimde azaltılması öngörülmüştür. Belirli koşullar altında, hayvan başına 50 Euro miktarını geçmeyecek ulusal ek bir emziren inek primi Üye Devletlerce sağlanabilir, bunun ilk 24.15 Euro'luk kısmı FEOGA'nın garanti fonundan sağlanır.

Kesim Primi: 8 aylıktan büyük boğa, iğdiş edilmiş boğa, inek ve düveler ile 1 aydan büyük 7 aydan genç buzağılarda karkas ağırlığı 160 kg. dan az olan hayvanlar için bu özelliklerde yetiştiricilik yapan ve üçüncü ülkelere ihracat yapılması durumu ortaya çıktığında tespit edilecek Ulusal Tavan dahilinde tahsis edilecek primleri içerir. Ulusal Tavanlar, Topluluğun veri tabanı EUROSTAT veya komisyon resmi kayıtlarına göre tespit edilir.

Hayvan başına prim oranı aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

- 8 aylıktan büyük boğa, tosun, inek ve düveler için **80 €**
- 1 aydan büyük 7 aydan küçük ve 185 kg'dan az ağırlığa sahip buzağılar için **50 €**.

Hayvan Mevcudu Yoğunluğu: Tek ödeme planı için geçiş dönemi uygulandığı durumlarda, özel prim ve memedeki inek primleri için uygun toplam hayvan sayısı, herhangi bir takvim yılında işletmenin hektarı başına 2 hayvan (LU) olacak biçimde sınırlandırılmıştır. Yetiştirme yoğunluğu, 1 Ocak 2003'den itibaren 1,8 LU/ha olarak belirlenmiştir. Geçiş döneminden yararlanmak isteyen bir çiftçiye, yetiştirme yoğunluğunun hesaplanmasında kullanılan hayvan sayısı 15 LU'dan düşükse , yetiştirme yoğunluğu uygulamasından muaf tutulacaktır. Yetiştirme yoğunluğu için kullanılan yem bitkileri alanındaki (otlak) hayvan sayısı şeklinde ifade edilmektedir. Bu konuda oldukça ayrıntılı açıklamalara yer verilmiştir.

Yetiştirme yoğunluğu hesaplamasına, işletmede bulunan bütün büyük ve küçükbaş hayvanlar dahil edilmektedir. Yaygınlaştırma primi hesaplamasında işletmede tutulan hayvanlar için aşağıdaki farklı katsayıları belirlenmiştir:

- 24 aylıktan büyük erkek sığırlar ve düveler, memedeki inekler, süt inekleri için 1.0 LU
- 6 ay-24 ay yaşındaki erkek ve dişi sığırlar için 0.6 LU
- koyun -keçi için 0,15 LU.

Genişleme Ödemesi: Tek ödeme planı için geçiş dönemi uygulanan yerlerde, özel prim ve/veya memedeki inek primleri alan yetiştiriciler yaygınlaştırma ödemesinden yararlanabilmektedir. Her bir özel prim ve memedeki inek primi başına **100 €** olarak belirlenmiş olup, işletmedeki yetiştirme yoğunluğu 1,4 LU/hektardan küçük veya buna eşit olmalıdır.

Ödeme oranı, yetiştirme yoğunluğunun 1,4 LU/ha ve daha yüksek olduğu veya 1,8 LU/ha ve daha düşük olduğu yerlerde **40 €**; yetiştirme yoğunluğunun 1,4 LU/ha'dan düşük olduğu yerlerde ise **80 €**'dur.

B) Ek Ödemeler :

Tek ödeme programına belirli bir dönem sonrasında geçmeye karar veren üye devletler, kendileri için öngörülmüş miktarları yıllık olarak çiftçilere ödeyecektir. İlave ödemeler hayvan başına ve/veya alan ödemeleri şeklinde verebilmektedir.

Hayvan başına yapılan ödemeler: Erkek sığırlar, memedeki inekler, süt inekleri ve düveler için verilmektedir. Buzağılar için verilenlerin dışındaki ödemeler, kesim primi başına destekleyici ödeme şeklinde olabilmektedir. Bu ödemeye ilişkin koşullar ve detaylar ayrıca belirlenmiştir.

Alan ödemeleri: Yardımın alan esaslı verilmesi durumunda ise işletmenin sahip olduğu otlığın hektarı başına ödeme yapılmaktadır. Bu yardım için AB'nin diğer bir yardım programından yararlanılmaması gereklidir. Hektar başına yapılan ödeme, mandıra primlerindeki ilave ödemeler de dahil olmak üzere 350 €'yu aşmamaktadır.

8.1.1.2. Özel ve Genel Depolama Yardımları

Topluluk ölçeği bazında kayıtlara işlenen ortalama Topluluk Piyasa Fiyatı temel fiyatın % 103'den az olduğu ve bu şekilde kalacağı olası olduğu durumlarda özel depolama için yardım tahsis edilmesi durumunu ifade eder.

R3 derecesindeki erkek sığırların karkası için temel fiyat, 2.224 Euro/ton olarak belirlenmiştir. Ardı ardına iki hafta sürecinde, Üye Ülkede ya da bir üye ülkenin herhangi bir bölgesindeki ortalama piyasa fiyatı 1.560 Euro/ton'un altına düştüğü tarihte devlet müdahalesi başlar. Bu durumda, müdahale alımı ve ilgili miktarlar ihale yöntemi ile belirlenir.

Müteşebbisler, müdahale için kabul edilen artırma yollu satın alma fiyatları ve miktarlar ihale prosedürleri kapsamında tespit edildikten sonra teknik şartnameler doğrultusunda alım ve depolaması yapılır.

Depolama yapan alıcılar uygun dönemlerde piyasaya rahatsızlık vermeyecek şekilde ve eşitliği bozmayacak şekilde arz edebilirler.

8.1.2. Koyun-Keçi Eti OPD Destekleri

AB'de koyun keçi etine dair OPD 1980 yılında düzenlenmiştir. Bu günkü uygulamada AB koyun keçi eti OPD içinde desteklerini doğrudan ödemelerle yapmaktadır.

Üye Devletler Tek Ödeme Sisteminin Kısmi uygulama bölümüyle ilgili olan, ulusal tavanlar kapsamındaki miktarlarının %50'sini ellerinde tutmaya karar verdiği durumlarda, bu miktarlar koyun ve keçi prim ödemeleri şeklinde kullanılabilir. İşletmesinde dişi koyun veya keçi (en az bir kez doğurmuş veya en az 1 yaşında olan) bulunduranlar, işletmelerinde bulundurdıkları hayvanlar için prim hakkına sahiptir. Keçi primleri ise belli bölgelerde esas olarak keçi, keçi-eti üretimine yönelik ise ve koyun ve keçinin yetiştirilme teknikleri doğadaki ile benzerlik taşıyorsa verilebilmektedir. Her bir işletme için belirlenecek tavanlar çerçevesinde, primler, her bir takvim yılı içinde hayvan başına yıllık ödeme şeklindedir. Asgari hayvan sayısı üye devletler tarafından belirlenecek olmakla beraber, bir prim başvurusundaki hayvan sayısı 10'dan az 50'den fazla olamaz.

TZOB

Türkiye Kırmızı Et Sektör Değerlendirmesi 2008 Yılı ve Sonrası Beklentiler

Dişi koyun için prim hayvan başına 21 €'dur. Ancak koyunun sütünü veya koyun sütünden yapılmış ürünleri pazarlayan üreticilere verilecek prim hayvan başına 16,8 €'dur. Dişi keçiler için belirlenmiş prim hayvan başına 16,8 € olup, koyununkine benzer bir indirim tabi değildir.

Tamamlayıcı (Mütemmim) Primler: Koyun ve keçi üretiminin geleneksel bir faaliyet olduğu veya kırsal ekonomiye önemli katkı sağladığı yerlerde hayvan başına ilave bir prim verilmekte olup, bu prim her bir dişi koyun ve keçi için 7 € olarak belirlenmiştir. Bu tamamlayıcı primi almak için yetiştiricinin arazisinin en az yarısının, az tercih edilen alanlarda bulunması gereklidir. Ancak farklı yerlerde otlatmanın yapıldığı durumlarda, eğer hayvanların %90'ı az tercih edilen alanlarda 90 gün boyunca otlatılıyorsa veya işletmenin kurulu olduğu yer geleneksel olarak bu tür bir uygulamanın yapıldığı yerde ise tamamlayıcı prim verilebilmektedir. Primler belirlenecek bir dönem için verilebilmektedir. Koyun ve keçinin kimliklendirilmesine yönelik düzenlemeler yapıldığında, kontrollerde bu düzenlemelerin esas alınması hükme bağlanmıştır. Üretici başına prim hakkının belirleneceği hükme bağlanmış, ülkeler bazında üreticilere dağıtılacak toplam prim hakkı sayısı 1782/2003 sayılı Tüzüğün 116.maddesinde belirlenmiştir. Tüzükte ayrıca prim haklarının transferine yönelik kapsamlı düzenlemeler bulunmaktadır. 1 Ocak 2005 tarihinden itibaren, her bir çiftçinin tavanı, 31 Aralık 2004 tarihi itibarıyla sahip olduğu prim hakkı sayısına eşittir. Prim hakları toplamının, ülkeler için belirlenen tavanları aşmaması için üye devletler gerekli tedbirleri almakla mükelleftir. Prim haklarının transferi mümkün olup, bu konuda ayrıntılı düzenlemeler bulunmaktadır. Her bir üye devlet ulusal prim hakkı rezervini tutmak zorundadır.

İlave Ödemeler: Tek ödeme sistemi için geçiş dönemini kullanan üye devletler, Tüzükte verilen global miktarlara eşit meblağları, yıllık ilave ödemeler şeklinde kullanabilmektedir. Üye devletler global miktarları desteklemek üzere hayvan başına verilen primleri azaltabilirler. Bu indirim 1 €'yu aşmamaktadır. Ödemeler, özel üretim türleri ile iştigal eden üreticiler; hayvan başına verilen primleri artırmak, yetiştirici işletmelerin yeniden yapılandırılması, üretici örgütlerinin oluşturulmasını desteklemek, haklarından vazgeçen üreticilere yardım, koyun ve keçi etinin işlenmesi ve pazarlanmasının rasyonel hale getirilmesi yönelik destekler veya üreticilere alan esaslı yardımlar şeklinde verilebilmektedir. Her bir birim veya ilave ödemenin toplamı, Komisyon tarafından ayrıca belirlenecek tavanları aşmamalıdır. Eğer başvurular toplamı bu tavan rakamı aşarsa, çiftçilere verilen yardımlar aşma ile orantılı olarak azaltılmaktadır.

8.1.3. Ortak Tarım Politikası 2003 Reformu

2003 Haziran ayında üzerinde anlaşmaya varılan Ortak Tarım Politikası reformu, üretimden bağımsız, üreticilere yıllık olarak ödenen bir sistem olan tek ödeme planını (TÖP) ortaya koymaktadır.

Çiftçilere verilen destek ile çiftçilerin ürettikleri ürün arasındaki ilişkiyi ortadan kaldırmayı amaçlayan tek ödeme planı (TÖP):

- 2000, 2001 ve 2002 yıllarını kapsayan referans döneminde 1782/2003/AB sayılı Tüzüğün EK VI'sında sıralanan, TÖP kapsamında değerlendirilen
- doğrudan ödemelerden, en az birini almış veya
- yardımı almış çiftçilerden miras yoluyla bir işletmenin tamamını veya bir bölümünü almış, veya
- ulusal rezervden veya transfer yoluyla ödeme hakkı almış çiftçilere açıktır.

Tek ödeme planı, gelecekte, doğrudan ödemeler için bir norm olacaktır. Bununla beraber, 2003 reformları, bazı ürüne özel doğrudan ödemelerin devamı ve/veya bunların adapte edilmesi ile diğer destek önlemlerini de kapsamaktadır. Bu reform, çiftlik hayvanları ile ilgili politika araçları üzerinde önemli değişiklik yapmamaktadır.

Bir üye devlet 1 Ağustos 2004 tarihine kadar, tek ödeme planını, aşağıda belirtilen şartlar çerçevesinde ulusal veya bölgesel düzeyde uygulamaya karar verebilir. Her bir üye devletin seçimine göre Komisyon tarla bitkileri, koyun-keçi, sığır ve dana eti ve kaliteli üretim ve özel tür çiftçilikle ilgili isteğe bağlı uygulama ödemelerinde sözü edilen her bir doğrudan ödeme için bir tavan belirleyecektir. Bu tavan, ulusal tavanda yer alan her tür doğrudan ödeme bileşeninin, üye devletler tarafından söz konusu ödemeler için uygulanan indirim yüzdeleri ile çarpılması sonucu elde edilecek miktara eşit olacaktır.

Üye devletler isterlerse tek ödeme sistemini, bütün ödemeleri tek bir ödemede birleştirerek, tamamen; veya tek ödeme planının bir sonucu olarak, tarım piyasalarının dalgalanması yada üretim faaliyetlerinin terk edilmesi tehlikesi doğması durumunda, mevcut doğrudan ödemeleri belli bir oranda muhafaza ederek yani kısmı olarak uygulayabilirler.

Kısmi uygulamada üye devletler, belirli ürünlere yönelik olarak kendileri için belirlenmiş ulusal tavanların belirli bir yüzdesini ellerinde tutabilirler. Böyle bir durumda üye devletler çiftçilere, belirli sınırlar dahilinde yıllık ilave ödemelerde bulunacak olup, ürünler bazındaki yüzde seçenekleri ve bu seçenekler söz konusu olduğunda yapılacak ilave ödemelerin mahiyeti şu şekildedir:

- Koyun ve keçi ödemeleri söz konusu olduğunda, elde tutulabilecek oran bu amaç için ulusal tavan içinde belirlenmiş oranın %50'sidir. İlave ödemeler bu konuda yapılacak yardımların en fazla %50'sine tekabül edecek biçimde koyun ve keçi yetiştiren çiftçilere verilecektir.

- Sığır ve dana eti ödemeleri söz konusu olduğunda, ulusal tavan içerisinde kesim primleri için belirlenmiş oranın tamamının elde tutulması. İlave ödeme bu konuda verilecek primlerin azami %100'üne tekabül edecek biçimde, buzağıkların kesimine yönelik olarak verilecektir.

Üye devletler ayrıca,

- a) Ulusal tavanlarında emziren inekler için ayrılan miktarın tamamını ellerinde tutabilir. İlave ödeme, bu konuda verilen primlerin azami %100'üne kadar olacak biçimde, emziren ineklerin bakımı için verilecektir, veya

- b) Buzağıklar dışında, ulusal tavan içerisinde sığırlar için ayrılmış kesim priminin %40'ını ellerinde tutabilirler. İlave ödeme, buzağıklar dışındaki sığırlar için belirlenen kesim primlerinin %40'ını aşmayacak biçimde, buzağıklar dışındaki sığırların kesimi için verilecektir. Yada alternatif biçimde,

- c) Ulusal tavanlarında, buzağıklar dışında kalan sığırlar için belirlenmiş kesim primlerinin tamamını ellerinde tutabilir. İlave ödeme buzağıklar dışındaki sığırlar için belirlenen kesim primlerinin %100'ünü aşmayacak biçimde, buzağıklar dışındaki sığırların kesimi için verilecektir, veya

- d) Ulusal tavan içerisinde özel erkek sığır için belirlenmiş primlerin %75'ini ellerinde tutabilirler. İlave ödeme özel erkek sığır priminin %75'ini aşmayacak biçimde verilecektir. Genişleme ödemesi, ek ödeme ve mevsim dışı prim uygulaması tek ödeme sistemine tamamen geçecektir.

Geçiş Dönemi: Tek ödeme planı 1 ocak 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Üye devletler geçiş süresi alabilirler (31 Aralık 2005 yada 2006'ya kadar). Geçiş dönemi alan üye devletler 2004 yılına ait çiftlik hayvanı yardım ödemelerini uygularlar (yem alan hektarı başına beslenen canlı hayvan sayısı limitleri ve genişleme ödemesi gibi). Benzer şekilde geçiş döneminde üye devletler çiftçiler arasında eşitliği sağlamak, pazardaki rekabet dengesizliklerini önlemek için canlı hayvan sahiplerine yıllık ek ödeme yapar. Üye devletler ayrıca mera mevsimi dışında sığırların kesimini teşvik amacıyla mevsim dışı primini uygulamaya devam edebilirler.

Doğrudan Ödemeye Hak Kazanmak İçin Gerekli Koşullar: Çiftçilerin, tek ödeme planı ve/veya diğer direk ödemelere hak kazanabilmesi için, arazilerinin iyi tarım ve çevre koşullarına ve ilgili diğer çapraz uyum standartlarına uygun olması gerekir. Üye devletler iyi tarım ve çevre koşulları için azami gereklilikleri tanımlamalıdır. Bunun yanında, bu konuyla ilgili, 18 AB direktifi ile düzenlenmiş, yönetim gereklilikleri vardır. Çiftlik hayvan üreticileri eğer yukarıda bahsi geçen ödemelerden faydalanmak istiyorlarsa, hayvan refahı kurallarını da içine alan bu düzenlemelere uymak zorundadırlar.

Diğer Destek Araçlarının Muhafazası: Sığır eti piyasasında müdahale alımları önemli rol oynamaktadır. AB üye devlette yada üye devletin bir bölgesinde fiyatlar 1560 Euro/Ton altına düşerse müdahale alımı yapmaktadır. Bunun yanında, aşırı arz olması durumunda geçici olarak sığır etini depolamak için özel işletmecileri teşvik eden, özel depolama yardımı sistemi kısmi sübvansiyon yoluyla verilmektedir. AB koyun keçi eti destek rejimi AB-müdahale alım mali sistemine hiçbir zaman dahil edilmemiştir. Buna karşılık özel depolama yardımına sınırlı bir giriş vardır. Koyun ve keçi üretimi çoğunlukla az tercih edilen bölgelerde yapıldığı için, bu çiftçiler kırsal kalkınma önlemlerinden de faydalanabilmektedirler.

Yeni Üye Ülkeler İçin Uygulama: Yeni Üye Ülkeler, AB ye katılımlarının ilk yıllarında farklı tip doğrudan ödeme planı (tek alan ödeme planı) kullanabilme seçeneğine sahiptirler. Ancak, tek ödeme sistemini uyguluyorlarsa AB genelinde uygulanan kurallara uyacaklardır. (Sığır Dana Koyun Keçi Eti OPD;2005)

8.2. Türkiye’de Kırmızı Ete Uygulanan Destekler

TAR-ET Projesi kapsamında uygulanan et teşvik primi desteği

Ülkemizde Avrupa Birliği’nde ki gibi tüm ülkeyi kapsayan, ortak bir politika çerçevesinde uygulanan bir destekleme sistemi uygulanmamaktadır. Uygulanan destek TAR-ET adında sözleşmeye dayalı üretimi öngören bir proje olup, belli bölgede belli sayıda üreticiyi kapsamaktadır.

Bu proje; besicilik sektöründe sözleşmeli yetiştiriciliğin özendirilerek hayvansal üretim ve verimin artırılması suretiyle maliyetlerin düşürülmesini, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin en önemli geçim kaynağı olan hayvancılığın desteklenmesiyle bölge insanının gelir düzeyinin iyileştirilerek yaşam standardının yükseltilmesini, Tarım ve Köyişleri Bakanlığının ilgili kuruluşu olan Et ve Balık Kurumunun kombinalarında kesim yapılarak kaçak ve kontrolsüz kesimlerin önlenmesini, sağlıklı ve güvenilir ürünler elde edilmesini amaçlamaktadır.

Proje; Et ve Balık Kurumuna ait kombinalarda 190 kg ve üzeri karkas ağırlığına sahip erkek sığır kestiren ve Tarım Kredi Kooperatifleri ile sözleşmeli besicilik yapan 28 ildeki Tarım Kredi Kooperatifi ortağı yetiştiricilerini kapsamaktadır.

Proje kapsamında destekleme primi ödemesi; Tarım Kredi Kooperatifleri ile sözleşme yapmış, EBK kombinalarında kestirilen kültür,kültür melezi ve yerli ırk olan en fazla 3 yaşında, besi kondisyonları asgari %55 randımanlı en az 190 kg. ve üstü karkas ağırlığına ulaşmış büyükbaş sığır cinsi erkek hayvanların karkas ağırlığı üzerinden yapılmaktadır.

EBK, bu uygulama kapsamında alım fiyatlarının tespitinde Türkiye genelinde uyguladığı alım fiyatlarını uygulamakta olup, fiyat tespitinde %55-%60 randımanlı, I. kalite besi sığırlarının randıman fiyatlarını uygulamaktadır.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığının ilgili kuruluşu olan Et ve Balık Kurumu kombinalarında kesim yaptıran ve Tarım Kredi Kooperatifi ile sözleşmeli besicilik yapan 28 ildeki (Adıyaman, Ağrı, Ardahan, Artvin, Batman, Bayburt, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, Gümüşhane, Hakkari,İğdır, Kars, Kahramanmaraş, Kilis, Malatya, Mardin, Muş, Siirt, Sivas, Şanlıurfa, Şırnak, Tunceli, Van) yetiştiricilere 190 kilogram ve üzeri karkas ağırlığına ulaşmış erkek sığır karkas ağırlığının beher kilogramı için 1 YTL'yi ve toplam et destekleme primi tutarı yıllık 12.688.000 YTL.'yi aşmamak üzere Bakanlıkça belirlenen miktarda doğrudan et destekleme primi ödemesi yapılmasına karar verilmiştir. (26 Aralık 2006 tarih ve 26388 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı) Bu kararın uygulama esaslarını belirleyen ilgili tebliğ ise, 10 Şubat 2007 tarih ve 26430 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Projenin tanıtımı yapılırken 5 yıl uygulanacağı, beşinci yılın sonunda et teşvik priminin kaldırılacağı belirtilmiştir. Bu nedenle TAR-ET projesi kapsamında verilen et teşvik priminin 2008 yılında da uygulanması beklenirken, 15 Nisan 2008 tarih ve 26848 sayılı Hayvancılığın Desteklenmesi Hakkındaki Bakanlar Kurulu Kararında bu desteğe yer verilmemiştir. Fakat daha sonra bu kararda değişiklik yapan 24 Mayıs 2008 tarih ve 26430 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile desteğe devam kararı alınmıştır. İlgili kararda da bir önceki yıldaki gibi şartlar öngörülmüş, verilecek desteğin 12.688.000 YTL'yi aşmayacağı belirtilmiştir.

En az 190 kg karkas ağırlığına sahip bir hayvan için 190 YTL teşvik primi verildiği hesabından yola çıkılacak olursa bu durumda; 12.688.000 YTL toplam teşvik tutarının 66.779 hayvanı kapsadığı söylenebilir. Her işletmenin ortalama 15 hayvan bulundurduğu ve bu hayvanlar üzerinden destek aldığı düşünülecek olursa, yaklaşık 4.452 işletmenin bu proje kapsamında verilen destekten faydalandığı görülmektedir. Bu desteğin 28 ili kapsadığı düşünülecek olursa da her ilde ortalama 159 işletmenin et teşvik primi desteğini aldığı görülmektedir.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığının il il tespit ettiği 2007 yılı besi işletmesi sayısı 628.000 adettir. Buna göre hesap yapılacak olursa bölgesel düzeyde destekten faydalanan toplam işletme sayısının, ülkemizdeki toplam işletme sayısının yaklaşık %0,7'sine tekabül ettiği görülmektedir.

Bu proje hakkında genel değerlendirme yapılacak olursa;

-Bu proje hazırlanırken üretici örgütlerinin görüşleri alınmamıştır.

-İlgili proje 28 il ile sınırlandırılarak bölgeler arası uygulama ve destek farklılığına neden olmaktadır. 28 il dışındaki illerde üretim yapan üreticiler kendilerinin de sıkıntı yaşadıklarını, maliyetler yükselirken ve ürün fiyatları yerinde sayarken üretimi devam ettirebilmelerinin tek yolunun devlet tarafından verilecek destek olacağını söylemektedirler. Buna rağmen et teşvik primi uygulamasının belli illerde belli sayıda üreticiye verilmesi konusunda ısrar edilmektedir.

- Projeye ayrılan kaynak dikkate alındığında destekleme kapsamına alınan illerde her üreticinin bu teşvikten faydalanma imkanı olmadığı görülmektedir. Aynı bölgede hatta aynı ilde bir üretici destekten faydalanırken diğerine destek vermemek üreticiler arasında haksızlığa neden olmaktadır.

-Ülkemizde faaliyet gösteren 628 bin besi işletmesinin sadece yaklaşık %0,7'sini desteklemek, üreticiler açısından ülkesel düzeyde sektörde yaşanan sıkıntıları çözmeye yetmeyecektir.

-Sektörde üretici örgütlerinin eksikliği her zaman hissedilmektedir. Bu kapsamda 5200 sayılı kanun kapsamında kırmızı et üretici birliklerinin kurulmasına imkan tanınmış ve bu örgütler kurularak üst örgütlenmesini de tamamlamıştır. Amaç bu örgütlerin ülke genelinde oluşumunu ve yaygınlaşmasını sağlamak iken, bunu göz ardı edip Tarım Kredi Kooperatiflerini desteklemek , üreticileri destek kanalıyla bu örgüte üye yapmaya zorlamak üretici örgütlerini geliştirmeye yönelik uygulanan destekleme politikaları ile çelişmektedir.

9. En Önemli Kaba Yem Kaynağı Olan Çayır ve Meralar

9.1. Dünya Çayır ve Mera Alanları

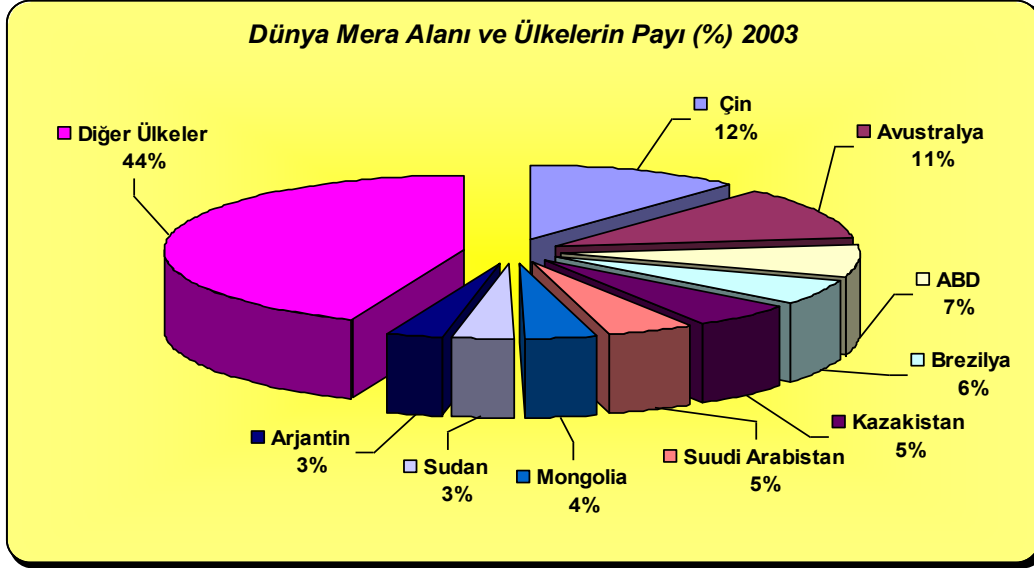
Dünya mera alanları yaklaşık 3,4 milyar hektardır. Dünya mera alanlarının %12'si Çin'de yer almakta, bunu sırasıyla Avustralya, ABD, Brezilya, Kazakistan ve S. Arabistan, Moğolistan, Sudan, Arjantin ve diğer ülkeler izlemektedir.

Çayır ve meralar üreticilerin hayvanların ihtiyacı olan yemi en ucuz ve bol olarak sağladıkları kaynaklardır. Geniş mera alanlarına sahip olan ABD, Brezilya, Arjantin, Avustralya gibi ülkeler bu alanları kullanarak düşük maliyetli üretim yapmakta, dünya canlı hayvan ve hayvansal ürün pazarlarından önemli pay almaktadırlar. Bu sayede dünya fiyatlarında da belirleyici rol oynamaktadırlar.

Türkiye yaklaşık 13 milyon hektar ile dünya mera alanlarının %0,38'ine sahiptir ve dünya sıralamasında 46. sırada yer almaktadır. Ülkemiz mera alanları Avrupa Birliği ülkelerinin bir çoğundan daha fazladır. Örneğin AB'nin mera alanı en fazla olan ülkesi İspanyadır ve 11,5 milyon ha ile dünya mera alanlarının %0,33'üne sahiptir. Bu ülkeyi sırasıyla İngiltere (11,3 milyon ha %0,33 pay), Fransa (10,1 milyon ha %0,29 pay), Almanya (5 milyon ha %0,14 pay), Yunanistan (4,6 milyon ha %0,13 pay), İtalya (4,4 milyon ha %0,13 pay), Polonya (3,3 milyon ha %0,10 pay) izlemektedir.

Yine aynı şekilde dünya canlı hayvan ve hayvansal ürün ticaretinde önemli bir yere sahip olan ülkelerden birisi de Uruguay'dır. Bu ülke 13,5 milyon hektar ile dünya mera alanlarının %0,39'una sahiptir ve ülkemiz mera alanlarına çok yakın bir alana sahiptir. Buna rağmen bu alanları çok iyi kullanmakta ve dünya pazarlarında etkili olmaktadır.

Grafik 12. Dünya Mera Alanları ve Ülkelerin Payı (FAO 2003,%)

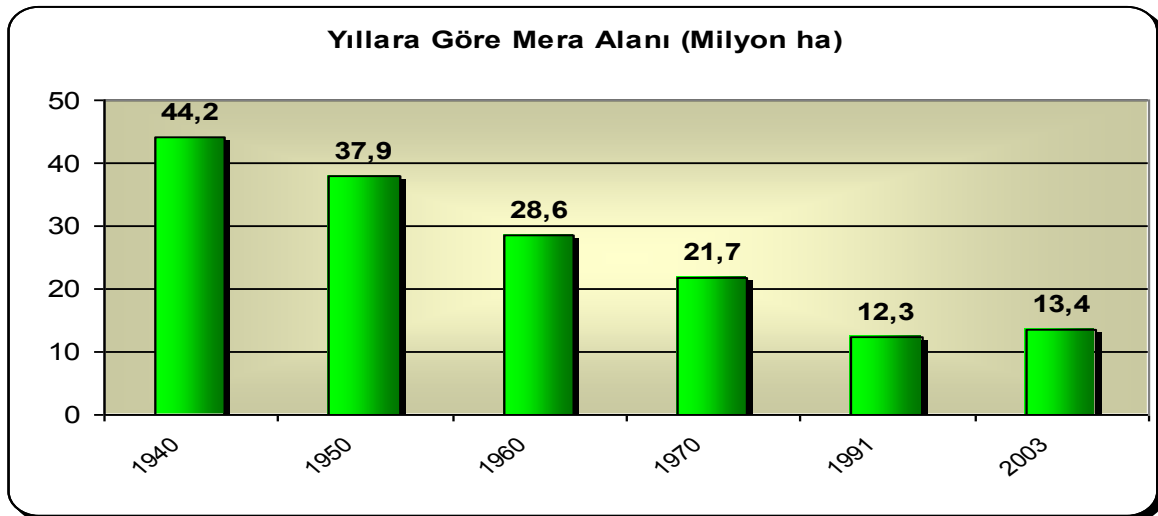

Kaynak: www.fao.org verilerinden hazırlanmıştır.

9.2.Türkiye Çayır ve Mera Alanlarının Durumu

Ülkemizin en önemli kaba yem kaynaklarından birisi çayır ve meralardır. 1940 yılında 44,2 milyon ha olan çayır ve mera alanı olumsuz birçok nedenle (işlemeli tarıma açılması, aşırı otlatma, vb.) 1991 yılına kadar büyük bir azalış içerisinde girmiştir. 1998 yılında Mera Kanunu'nun kabul edilmesiyle birlikte meralarda tespit ve tahdit çalışmaları başlamıştır. Kanunun kabul edilmesinden itibaren yapılan çalışmalarla birlikte 2003 yılına kadar ki beş yıllık süreçte mera alanları 12,3 milyon ha dan 13,4 milyon hektara çıkarılmıştır.

Grafik 13. Türkiye'de Yıllara Göre Mera Alanları

Kaynak: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü

TZOB

Türkiye Kırmızı Et Sektör Değerlendirmesi 2008 Yılı ve Sonrası Beklentiler

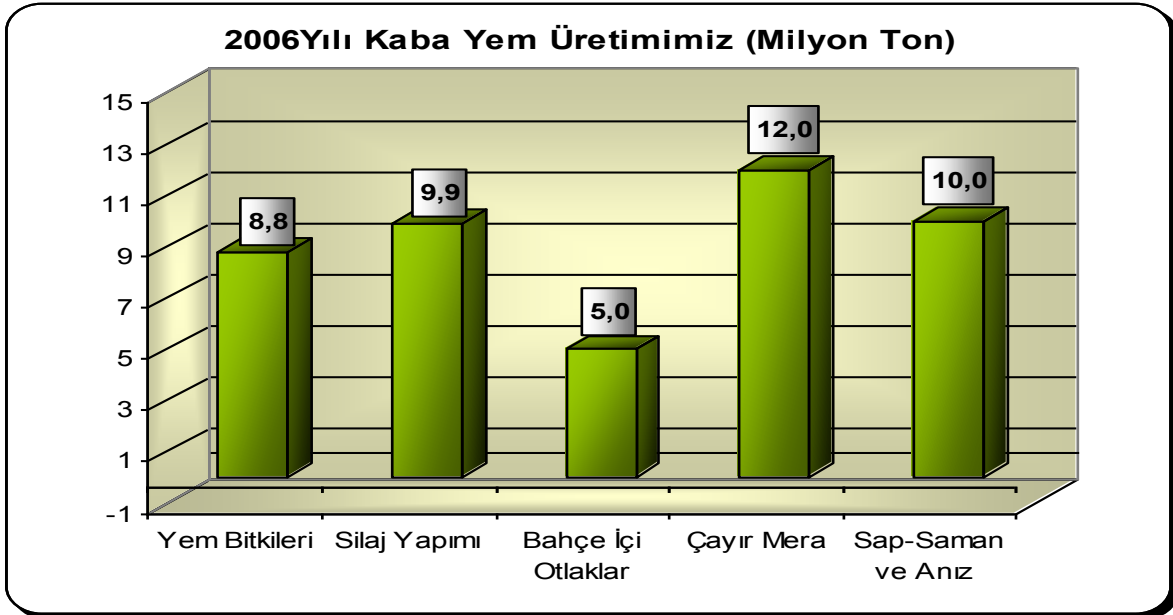
9.3.Türkiye Kaba Yem Üretim Kaynakları

2006 verilerine göre ülkemizin kaba yem üretimi;

- Çayır Mera : 12.0 milyon ton
- Yem Bitkileri ekilişleri : 8.8 milyon ton
- Silaj yapımından : 9.9 milyon ton
- Bahçe içi otlaklar : 5.0 milyon ton
- Sap saman anız artıkları : 10.0 milyon ton olmak üzere toplam **45.7 milyon** tondur.

Ülkemizin yıllık 50 milyon ton kaba yem ihtiyacı dikkate alındığında, kaliteli kaba yem açığı 4.3 milyon gözükmekte ise de, sap saman anız artıkları kaliteli kaba yem olarak değerlendirilmediğinden, **kaliteli kaba yem açığımızın 14.3 milyon ton** olduğu görülmektedir.

Grafik 14. Türkiye Kaba Yem Üretim Kaynakları

Kaynak: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü

Söz konusu açığın kapatılması; Çayır mera alanlarının ıslah edilerek otlatma kapasitelerinin artırılması, yem bitkileri ekilişlerinin artırılarak ekili tarla tarımı içerisindeki oranının %25'lere çıkarılması, yıl boyunca ihtiyaç duyulan yeşil ve sulu kaba yem ihtiyacının giderilmesi için yeşil yem zincirinin kurulması yani, silaj yapımının yaygınlaştırılması ile mümkün görülmektedir.

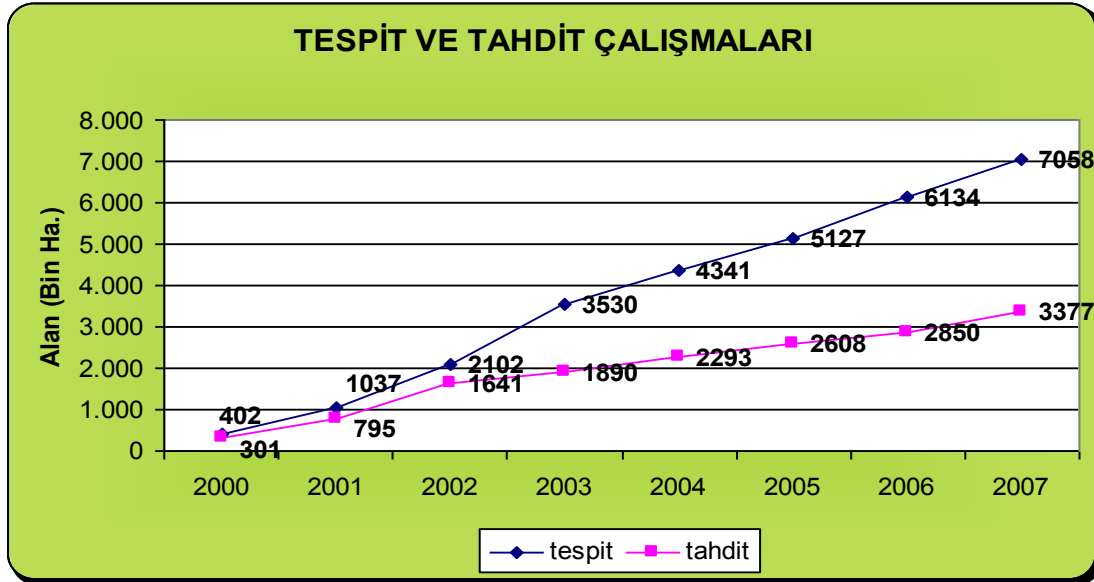
Bu ekilişlerin gerçekleştirilebilmesi için nadas alanlarına ekim yapılması, ikinci ürün olarak ekim yapılması, tarla tarımı içerisinde yaygınlaştırılması, şekerpancarı, tütün ve fındık alanlarının daraltılmasında alternatif ürün olarak yetiştirilmesi planlanmıştır. (TUGEM, 2007)

9.4.Çayır ve Mera Alanlarında Tespit ve Tahdit Çalışmalarında Geline Son Durum

Mera Kanununun çıktığı 1998 yılından itibaren 1998 – 2007 yılları arasında 25.138 köyde 7.058.230 hektar alanın tespit çalışmalarının yapıldığı görülmektedir. 13,4 milyon toplam mera alanı dikkate alındığında tespit edilen alan, toplam mera alanının %52,7'sine tekabül etmektedir. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı 2008 yılı sonuna kadar tespit çalışmalarının bitirileceğini belirtmektedir. 10 yılda toplam alanın yarısına yakınının tespitinin yapıldığı dikkate alınacak olursa kalan diğer alanların bir yılda tespitinin yapılmasının çok zor olduğu söylenebilir.

Yine aynı şekilde 1998 – 2007 yılları arasında 12.509 köy de 3.377.310 hektar alanda tahdit çalışmaları tamamlanmıştır. Bu miktar 13,4 milyon hektar toplam mera alanının %25'ine, tespit edilen 7,5 milyon hektar alanın ise %48'ine tekabül etmektedir. Yani toplam mera alanının %75'inin, tespit edilen mera alanlarının ise %52'sinin hala tahdit çalışmaları yapılmamıştır. Bu durum ülkemizin kaba yem ihtiyacı ve yüksek maliyetli hayvansal üretim dikkate alındığında çalışmaların çok yavaş ilerlediğini göstermektedir.

Grafik 15. Türkiye Mera Alanları Tespit ve Tahdit Çalışmaları

Kaynak: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü

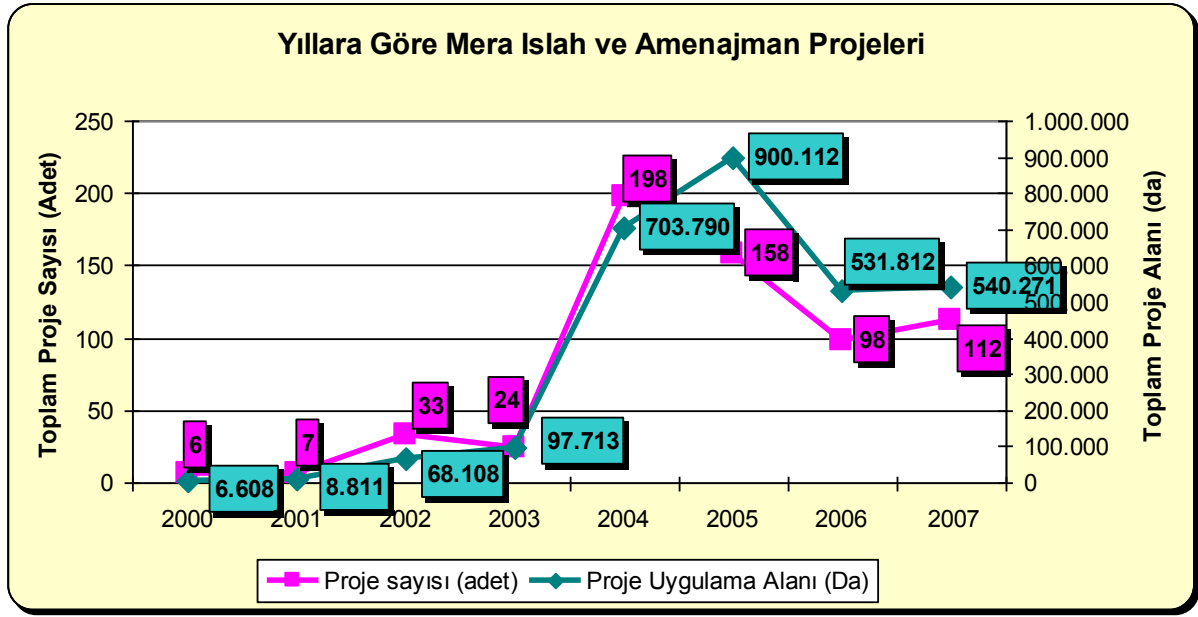
9.5. Mera Islah ve Amenajmanında Geline Son Nokta

Tespit ve tahdidi tamamlanan mera, yaylak ve kışlaklarda daha sonra ıslah çalışmaları yapılmaktadır.

Aşağıdaki grafikte Mera Islah ve Amenajman Projesi uygulanan alanlara bakıldığında; 1998-2007 yılları arasında toplam 636 Adet köyde, 2.857.225 dekar alanda ıslah projelerinin uygulandığı görülmektedir.

Bugüne kadar 3,377 bin hektar alanın tespit ve tahdidinin yapıldığı dikkate alınacak olursa, ıslah edilen alan bu alanın %0,08'ine tekabül etmektedir ki, bu rakam çalışmaların yetersizliğini göstermektedir.

Grafik 16. Türkiye Mera Islah ve Amenajman Projeleri

Kaynak: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü

Meralar 4342 sayılı Kanun hükümlerine göre tespit edilip, tahdit işlemleri bitirildikten sonra ıslah edilerek kullanıcıların hizmetine sunulmaktadır. Bu amaçla meraların tek sahibi olan Mera Yönetim Birlikleri kurulmaktadır. 1998-2007 yılları arasında; 42 İlde, 99 ilçede ve 715 köy veya belediyede Mera Birlikleri kurulmuştur.

Asıl çalışmalar bundan sonra başlamaktadır. Yani hizmete sunulan meraların korunması, otlatma periyoduna uyulması, bakımları yapılarak uzun süreli kullanılabilir şekilde muhafaza edilmesi önem arz etmektedir. Bu konunun Mera Birlikleri aracılığıyla fayda sahiplerine çok iyi anlatılması ve onların buraları sahiplenmesi sağlanmalıdır. Böylece, meralar uzun süre kullanılabilir ve hedeflenen fayda sağlanabilecektir. Bunun için;

- ❖ Mera Komisyonu, il tarım müdürlüğü, mera yönetim birliği ve köy işbirliği sağlanmalı,
- ❖ Mera ıslah çalışmalarında köy ve belediyenin katılımı gerçekleştirilmeli,
- ❖ Mera yönetim birliği ve köy mera otlatma yönetimi ilişkisi sağlanmalıdır.

Ancak bu sayede meranın ot verimi ve kalitesinin artışı, muhafazası ve uzun süre kullanılabilirliği gerçekleştirilebilecektir.

Yapılan araştırmalar uygun ıslah ve amenajman yöntemleri kullanılarak çayır ve meraların üretim kapasitelerinin 4-5 yılda en az 3 kat artırılabilirliğini göstermiştir. Bu durumda meralardaki mevcut kuru ot üretiminin 12 milyon tondan daha yukarılara çıkarılması ve kaliteli kaba yem açığının önemli ölçüde kapatılması mümkün olabilecektir.

9.6. Çayır ve Meralar Kimin Malıdır?

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın hazırlayıp, 2008 Mayıs ayında kurumların görüşlerine sunmuş olduğu "Mera Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkındaki Kanun Taslağı" ile; mera, yaylak ve kışlakları ihtiyaç durumuna bakılmaksızın kanunda belirlenen amaçlar doğrultusunda kullanmak ve hayvancılık yapmak şartıyla mülkiyet bedeli karşılığında

TZOB

Türkiye Kırmızı Et Sektör Değerlendirmesi 2008 Yılı ve Sonrası Beklentiler

özel ve tüzel kişi ve kuruluşlara devretmeye veya kullanım hakkını kiralamaya çalışmaktadır. Bu tasarı *meraların kullanımının çiftçilerin elinden alınmasına yönelik mi?* olduğu sorusunu akıllara getirmektedir.

Bakanlık bu değişikliğin gerekçesini ise ilgili taslakta; “Çevrenin korunması ve erozyonun önlenmesi için mera, yaylak ve kışlakların yeterli kaynak yaratılarak özel sektör vasıtasıyla ıslah edilmesi ve kaliteli kaba yem üretiminin artırılarak karlı bir hayvancılık sektörünün oluşturulması” olarak açıklamaktadır.

Ayrıca; ülkemizde büyük kapasiteli hayvancılık işletmelerinin kurulmasında özel sektörün özendirilerek kırsal kesimin geliştirilmesinde ve işsizlik sorununun çözümünde büyük önemi olan istihdam alanlarının yaratılması ve özel sektör tarafından rekabet edebilir karlı büyük kapasiteli işletmeler kurularak sürdürülebilir hayvancılık sektörü ile sürdürülebilir bir çevrenin temini için mera, yaylak ve kışlakların Bakanlıkça belirlenecek kurallara göre mülkiyetinin özel sektöre devri veya kiralanmasının amaçlandığı belirtilmektedir.

İlgili taslağın genel gerekçesinde ise; Bakanlıkça tespit ve tahdidi yapılan meraların köy veya belediye tüzel kişiliğine tahsis edildiği ve ıslah edilerek kullanıma açıldığı, ancak büyük yatırımlarla ıslah edilen bu meraların kullananlar tarafından bakım ve korumalarının yapılmadığı ve zaman içerisinde yeniden bozulduğu ve yatırımların boşa gittiği belirtilmektedir. Ayrıca mera, yaylak ve kışlakların köy ortak malı niteliğinde olmasının bakım ve korumaları zorlaştırdığı, bu yüzden önemli kaynaklar aktararak ıslah edilen meraların korunması ve sürdürülebilirliğinin imkansız hale geldiği belirtilmektedir. Bunun yanı sıra bu alanların ıslahları için genel bütçeden yeterli kaynak aktarılamadığı, ek kaynaklara ihtiyaç duyulduğu, mera fonunun tasfiye edilmesiyle bu imkanın da ortadan kalktığı belirtilmektedir.

Mevcut 4342 Sayılı Mera Kanunu doğrultusunda kamu ve tüzel kişilikler tarafından işletilen meralar, çiftçilerin ortak faydasına açılmış olan alanlardır. Kanuna eklenmesi düşünülen ek maddeler ile “mera, yaylak ve kışlaklar amacı dışında kullanılamaz” denmiş ise de, özelleştirilerek devir edilecek meraların durumunu ve çiftçiye nasıl kullandırılacağını belirlemek ve denetlemek son derece güçtür.

Getirilecek değişiklikler ile çiftçilerin daha önce cüzi miktarlarda para ödeyerek kullandıkları mera, yaylak ve kışlakları bundan sonra hangi şartlar altında kullanacakları da bilinmemektedir.

Ayrıca köy ortak kullanımına açık olan ve çiftçilerin hayvanlarını otlatarak ihtiyaçlarını karşıladıkları mera alanları özel şirketlere devir edildiğinde ya da kiralandığında, bu kesimler masraflarını gerekçe göstererek yüksek kira bedeli istediğinde veya bu alanların kendi ihtiyacını ancak karşıladığını gerekçe göstererek üreticinin kullanımına açmadığı takdirde bölge üreticileri kaba yem ihtiyaçlarını nasıl karşılayacaklardır ve üretimi nasıl devam ettirebileceklerdir? Bu durum büyük ölçekli işletmeler kuralım derken küçük ölçekli işletmelerin tasfiyesine neden olabilecektir.

Meraların özel sektöre, tüzel kişilikler ya da kuruluşlara devredilmesi veya kiralanması kurulacak olan büyük ölçekli işletmelerin maliyetlerini azaltabilecektir; fakat o bölgedeki hayvancılık işletmelerinin maliyetlerinin büyük ölçüde yükselmesine neden olacaktır.

Meraların bu şekilde kiralanması veya devredilmesi halinde çiftçilerin hayvancılığı bırakması muhtemel bir sonuç olacaktır. Bu durumda kanun taslağının madde gerekçesinde belirtildiğinin aksine tarımsal istihdamın daha da azalmasına, tarımdan kopma ve göç sürecinin hızlanmasına neden olacaktır.

Bütün bu gelişmeler ülkemizde ileride hayvansal ürünlerde üretim açığının yaşanacağını gösteren projeksiyonların gerçekleşme sürecine de büyük ölçüde katkı sağlayacaktır.

Yukarıda bahsedilen sıkıntıların yaşanmaması için, **ancak ihtiyaç fazlası mera alanları** özel şirketlere, tüzel kişilikler yada kuruluşlara devredilmeli ya da kiralanmalıdır.

Ayrıca meraların korunması ve güçlendirilmesi için meraları çiftçilerin elinden alarak özel sektöre, tüzel kişilikler veya kuruluşlara devretmek yerine, mera yönetim birliklerinin yapısının güçlendirilmesi yoluna gidilmelidir. Böylece ülke tarımına ve hayvancılık sektörüne daha fazla fayda sağlanabilecektir.

9.7. Türkiye’de AB’deki Gibi Kuru Yem Piyasa Düzeni Oluşturmak Kaba Yem Açığını Kapatmaya Yardımcı Olabilir mi?

Ülkemizde kaba yem sektörü son yıllarda çiftçilere verilen destekler doğrultusunda canlanmıştır. Ancak maliyetlerin yüksek oluşu (girdi, mazot, sulama) sektörde öne çıkan sorunlardandır. Çiftçilerin yemi pazarlayabilecekleri bir pazar bulamamaları da diğer bir önemli sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizde ekimi yapılan yem bitkilerinin pazara inme oranları çok azdır. Örneğin TÜİK Tarımsal Yapı ve Üretim 2004 verilerine göre, fiğ yem bitkisinin sadece %20’si, burçağın %40’ı, hayvan pancarının %7’si pazara ineilmektedir.

Kaba yem sektöründe aile işletmeleri şeklinde üretim yapılmaktadır. Aile işletmeleri oldukça küçüktür; ancak verilen desteklemeler doğrultusunda 5 dekar ile 20.000 da arasında değişen işletmeler bulunmaktadır. Ama büyük işletmelerde ekim nöbeti içerisinde veya ana üründen sonra ikinci ürün olarak yem bitkileri ekimi yapılmaktadır; yani, üretimlerinin tamamı yem bitkisi olmamaktadır. Büyük işletmeler kendileri yem bitkisi yetiştirdiği gibi çiftçilerle sözleşmeli üretim de yapabilmektedir.

Avrupa Birliği üyesi ülkelerde ise işletmeler oldukça büyük olduğundan üretim de bu ölçüde fazla olmaktadır. Özellikle işletmelerin büyük olması maliyetleri aşağıya çekmektedir. Bunun yanı sıra AB’de kaba yemin kurutulmuş formunun ticaretinin düzenlendiği “Kuru Yem Ortak Piyasa Düzeni” çerçevesinde bir mekanizma yürütülmektedir.

Sistemde; kaba yemi ya suni olarak ya da güneşte kurutan işletmelere ton başına 33 Euro’luk destek verilmektedir. Bu yardım suni olarak kurutulmuş (dehidre) yemde, üretimindeki ekstra masraf nedeniyle, güneşte kurutulmuş yemden daha yüksek bir oranda belirlenmiştir. Yardıma konu olabilmesi için yemin belirli minimum kalite standartlarını karşılaması gerekmektedir.

Yardımlar AB üretimini sınırlandırmak için yalnızca sınırlı miktardaki kuru yem için uygulanmaktadır. Bu bağlamda, en yüksek garanti miktarı kurutulmuş yem için 4.412.400 ton, güneşte kurutulmuş yem için ise 443.500 ton’dur. Bu miktarlar ulusal garanti miktarları olarak üye ülkeler arasında paylaştırılmaktadır. Garanti edilen miktarların herhangi bir şekilde aşılmasını cezalandırmak üzere bir denkleştirici mekanizma oluşturulmuştur. Bu mekanizma

TZOB

Türkiye Kırmızı Et Sektör Değerlendirmesi 2008 Yılı ve Sonrası Beklentiler

ile herhangi bir pazarlama yılında garanti edilen tüm miktarın aşılması halinde yardım miktarı azaltılmaktadır.

Yardımlar maksimum nem içeriğinin % 11-14 arasında olması koşuluyla ve kuru maddedeki toplam ham protein oranı % 15-45 arasında olması koşuluyla önceden yardım almaya hak kazanmış işletmelere verilmektedir. (Kaba Yem OPD;2006)

Ülkemizin de AB'ye uyum çerçevesinde böyle bir piyasa düzenini kurması gerekmektedir. AB'nin bu hususta verdiği yardımı alabilmek için ise ulusal kota miktarını belirtmemiz, yani ülkemizde bu üretimin ne kadar olduğunun belgelenmesi gerekmektedir. Şu an için ülkemizde bu tür ürünlerin ticareti yok denecek kadar azdır. Müzakere edilecek zamana kadar ne kadar fazla üretimi belgeleyebilirsek, AB'den alacağımız ulusal kota ve dolayısıyla yardım da o kadar fazla olacaktır.

AB'de ki bu sistem; kaba yemi üretecek çiftçilerle bunu kurutacak işletmeler arasında sözleşme yapılması, yetkili otoritenin sözleşme şartlarının yerine getirilmesi ve istenilen standartlarda kuru yemin üretilmesini sağlamak için gerekli denetim ve kontrolleri yapması şeklinde yürütülmektedir. Neticede üretici sözleşme çerçevesinde ürününü satmakta, kurutucu işletme kurduğu ürününün tonuna destek almakta, oluşan piyasada son ürünü satarak para kazanmaktadır.

Böyle bir sistemin ülkemizde oluşturulması, üreticilerin alım garantisi olan bir ürünü sözleşmeli şekilde üretmesini temin etmesi, hayvan yetiştiricilerinin yıl boyu kaliteli kaba yem ihtiyaçlarının karşılanması, kaba yemin ticaretinin olduğu bir piyasanın oluşması, kaba yem ekimlerinin toplam ekilen alanlar içerisindeki oranının artırılması, en önemlisi de ülkemizdeki kaliteli kaba yem açığının kapatılması gibi faydalar sağlayabilecektir.

Yukarıda belirtilen hususların gerçekleştirilebilmesi için öncelikle bu konuda faaliyette bulunacak olan kurutma işletmelerinin kurulması, bunların teknik bilgi ve donanım açısından desteklenmesi gerekmektedir. Ayrıca, kurutucu işletme ile çiftçi arasında yapılacak sözleşme şartlarının belirlendiği bir mevzuatın çıkarılması gerekmektedir. Sözleşmelerin çiftçilerin örgütleri ile yapılması, üreticilerin sözleşmeden doğan hak ve menfaatlerinin korunması açısından önemli bir husustur. Bunun yanı sıra üretici örgütlerinin de kurutma tesisleri kurarak kurutucu işletme statüsünde faaliyet göstermesi teşvik edilebilir.

Diğer taraftan ülkemizde şu an için kaba yeme dekar bazında destek verilmektedir. Bu nedenle mevcut desteği bozmadan şu an ki destek mekanizmasını böyle bir sistem içerisine monte etmek gerekmektedir. Bunun içinse, ürettiği ürünü sözleşme çerçevesinde kurutucu işletmelere veren çiftçilere dekara verilen destek haricinde fazladan destek vermek bu alanda üretici sayısının artmasına yardımcı olabilecek, kuru yem piyasasının daha hızla şekillenmesi ve gelişmesine katkı sağlayabilecektir.

10. Ülkemizde Kesim Yerlerinin Mevcut Durumu

Ülkemizde et kesim ve işleme tesislerinin çoğu büyükbaş ve küçükbaş hayvanlardan oluşan karma tesislerdir. Gerek özel sektöre gerekse devlete ait olmak üzere et tesislerinin toplam sayısı 655'dir.

Ülkemizde et tesisleri 3 kategoriye ayrılmaktadır.

1.sınıf tesisler: günde 40 büyükbaş kesen ve soğuk hava deposu bulunan tesislerdir. (Çoğunlukla özel sektöre ait olup, toplamın %33'ünü oluşturmaktadır.)

2. Sınıf tesisler: Günde 21-40 baş büyükbaş kesen tesislerdir. (Çoğunlukla özel sektöre ait olup, toplamın %4'ünü oluşturmaktadır.)

3. sınıf tesisler: Günde 20 büyükbaş kesen tesislerdir. (Çoğunlukla devlete ait olup, Toplamın %63'ünü oluşturmaktadırlar.)

Devlete ait tesisler toplam kesimlerin %15-20'sini yaparken, özel sektöre ait tesisler kesimlerin %75-80'ini yapmaktadırlar. Görüldüğü gibi kesim tesislerinin çoğu devlete aittir fakat kesimlerin büyük çoğunluğunu da özel sektör yapmaktadır. Ülkemizdeki özellikle devlete ait olan 3. sınıf mezbahalar teknik, hijyenik ve mali yönden iyi yönetilmemektedirler. Buralarda kesilen hayvanlar sağlıklı olsa bile, kesilen hayvanlardan elde edilen etlere tüketiciye ulaşana kadar şüpheyle bakılması gerekmektedir.

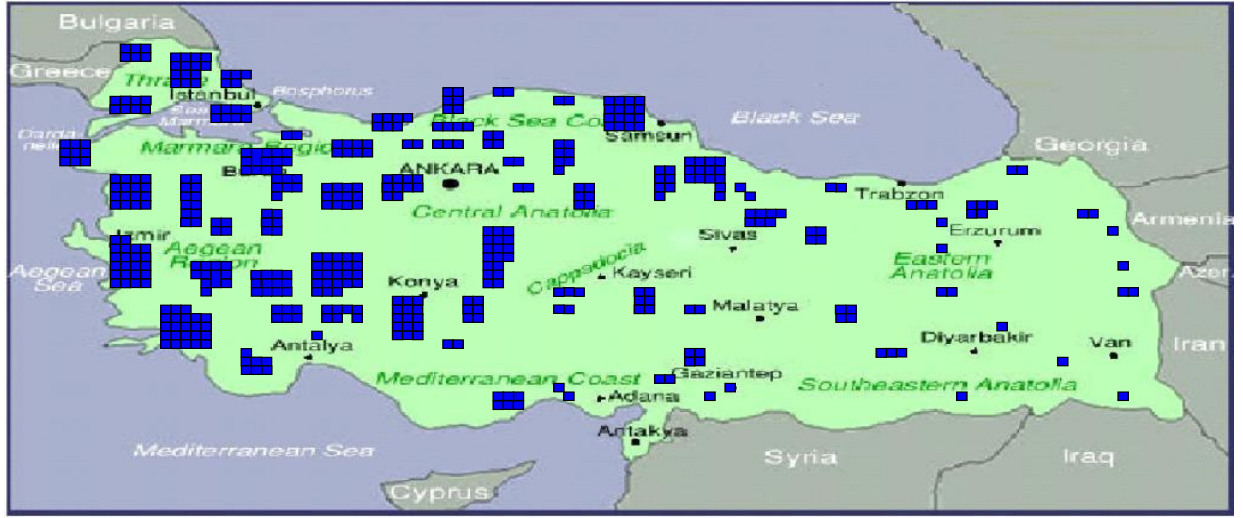
Tablo 4. Türkiye’de Et Kesim Tesislerinin Durumu

	Tesis Sayısı	Ortalama Sığır Kesim Kapasitesi
Özel sektöre ait Kesimhane	210	-
Devlete ait Kesimhane	445	-
Toplam Kesimhane	655	-
1. sınıf özele ait kesimhane	191	86
2. sınıf özele ait kesimhane	19	18
3. sınıf özele ait kesimhane	0	0
1. sınıf devlete ait kesimhane	5	42
2. sınıf devlete ait kesimhane	0	0
3. sınıf devlete ait kesimhane	440	4

Kaynak: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı (2006)

Ülkemizde birçok ilde en az bir adet et tesisi mevcuttur. Aşağıdaki şekilden görüleceği üzere temel kesimhaneler ülkenin batısında yoğunlaşırken, yetiştiricilik büyük oranda ülkenin doğusunda yapılmaktadır. Bu durum; hayvanlarını kendi bölgesinde kestirmek isteyen doğu ve güneydoğu bölge yetiştiricilerinin kesimler için uzun süre beklemesine, kesimhanelerin olduğu bölgelere doğru hayvan hareketlerinin yoğunlaşmasına (hastalık riskinin de ülkeye yayılmasında önemli bir etkindir), üreticinin taşımadan kaynaklanan maliyetlerinin artmasına, hayvanlar uzun yol boyunca uygun standartlarda taşınmadığından stres sonucu verim kayıpları ve et kalitesinde düşme olması gibi olumsuzluklara neden olmaktadır.

Grafik 17. Türkiye’deki Kesimhane Ünitelerinin Dağılımı

Kaynak Tarım ve Köyşleri Bakanlığı 2005

Mezbahalar kırmızı et sektörü için çok önemlidir. Özellikle hayvan hastalıklarının tespit edildiği en önemli merkezler olan kesimhanelerin uygun standartlarda olması, veteriner hekim istihdam etmesi, hastalıklarla mücadelede ve halk sağlığını korumada önem arz etmektedir.

Bilindiği üzere yakın zamana kadar bu tesislerde istihdam edilen akredite veteriner hekimlere destek verilirken 2008 yılında çıkarılan hayvancılığın desteklenmesine ilişkin ilk Kararname ile bu desteklemeye son verilmişti. Fakat daha sonra 24 Mayıs 2008 tarihinde ilgili Kararname değiştirilmiş ve gelen tepkiler ve eleştiriler üzerine bu desteğin uygulanmasını gerektiren gerekçelerin ortadan kalkmadığı anlaşılarak, desteğe tekrar devam etme kararı alınmıştır.

Bunun yanı sıra mezbahaların yerleşimleri dikkate alındığında özellikle doğu ve güneydoğu üreticilerinin kesim yaptırmakta sıkıntı yaşadıkları görülmektedir. Bölge üreticileri; pazarlama yerlerine uzak olduklarını, mallarını satamadıklarını, bölgedeki EBK tesislerinin bölge hayvancılığının ihtiyacını karşılayacak kapasiteye sahip olmadığını, özel sektör yatırımlarının yetersiz olmasının da bu sıkıntıyı iyiden iyiye artırdığını belirtmektedirler. Bu nedenle özellikle bu hususlar ve iptidai şartlarda kesim yapan tesislerin halk sağlığı açısından yaratacağı riskler dikkate alınarak bölgesel planlamalar yapılmalı, bölge ihtiyaçlarına göre yeni tesislerin kurulması ve bazı bölgelerdeki atıl kapasitenin azaltılması amacıyla teşvik ve destek programları hayata geçirilmelidir.

11. Kırmızı Et Tüketimi

11.1. Kırmızı ve Beyaz Et Tüketimimiz Gelişmiş Ülkelere Göre Çok Düşüktür

Aşağıda ki tabloda seçilmiş bazı ülkelerde kişi başı yıllık et tüketimleri verilmiştir. Görüldüğü gibi en düşük tüketim ülkemize aittir. İncelenen ülkelerde tüketiciler ülkemize göre yaklaşık 4 ile 6 katı arasında değişen oranlarda daha fazla et tüketmektedirler. Bu ülkelerin, domuz etini dikkate almazsak bile gerek sığır- dana eti gerekse tavuk eti tüketimlerinin ülkemizin çok

TZOB

Türkiye Kırmızı Et Sektör Değerlendirmesi 2008 Yılı ve Sonrası Beklentiler

üzerinde olduğu görülmektedir. Tabloda yer alan verilerde Türkiye hariç diğer ülkelerde küçükbaş et tüketimleri dikkate alınmamıştır. Eğer değerlendirmeye katılacak olursa bu farkın daha da açılacağı söylenebilir.

Tablo 5. Seçilmiş Bazı Ülkelerle Türkiye’de Kişi Başı Et Tüketiminin Karşılaştırılması (kg/yıl/kişi)

Ülkeler	Sığır dana Eti	Domuz Eti	Tavuk Eti	Toplam Et	Diğer Ülkelerin Türkiye’ye Oranı
Arjantin	65,9	5,0	28,6	99,5	5,3
Avustralya	37,0	22,0	34,9	93,9	5,0
Brezilya	37,3	11,9	37,9	87,1	4,7
Kanada	32,6	29,1	30,2	91,9	4,9
Avrupa Birliği	17,5	42,4	16,1	76,0	4,1
Y. Zelanda	38,1	13,0	35,4	86,5	4,7
ABD	42,3	29,6	44,8	116,7	6,3
*Türkiye	10,1	-	8,5	18,6	1,0

Kaynak: The Agricultural Outlook 2008, www.fapri.iastate.edu/outlook/2008 (2007 rakamları alınmıştır.)

*Türkiye verileri; TÜİK Hanehalkı Tüketim Harcaması Anketi Sonuçları 2005 yılı verileridir. Sığır dana eti tüketimi Büyükbaş-küçükbaş olarak alınmıştır. Tavuk etinde ise kanatlı eti tüketimleri kullanılmıştır.

11.2. Halkımız kırmızı et ve et ürünlerine ulaşamıyor, et ürünleri yerine makarna ve pirince yöneliyor

Ülkemizde özellikle kırmızı et tüketiminden bir kaçış olduğu görülmektedir. 1994 yılında 20,7 kg olan yıllık kişi başı kırmızı et tüketiminin 2005 yılında %51,2 azalışla 10,1 kilografa gerilediği görülmektedir. Son 10 yıllık süre zarfında tüketimimiz yarı yarıya düşmüştür. Buna karşılık yıllık kişi başı kanatlı ürünleri tüketiminin 1994 yılında 2,7 kg iken 2005 yılında %214 artışla 8,5 kilografa yükseldiği görülmektedir.

Kırmızı et ve et ürünlerine ulaşmada sıkıntı yaşayan halkımızın, tavuk eti ürünleri yanında ciddi oranda makarna ve pirince yöneldiği görülmektedir. 1994-2005 yılları arasında pirinç tüketiminin %21,3 makarna tüketiminin ise %53,8 oranında artması bu eğilimi açıkça göstermektedir.

Tablo 6. Temel Gıda Ürünlerinde Kişi Başına Düşen Yıllık Tüketim Miktarları (1994-2005)

Madde Adı	1994	2002	2003	2004	2005	Değişim (%) (1994/2005)*
	Miktar	Miktar	Miktar	Miktar	Miktar	
Pirinç	7,5	7,3	7,7	8,2	9,1	21,3
Ekmek	63,6	59,5	65,4	62,9	65,2	2,5
Makarna	3,9	5,7	5,5	4,8	6,0	53,8
Et (sığır-koyun)	20,7	10,6	7,6	9,0	10,1	-51,2
Kümes hayvanı	2,7	6,0	6,6	7,2	8,5	214,8
Süt	28,8	33,6	30,0	33,0	30,1	4,5
Yoğurt	15,9	18,5	16,6	18,4	19,9	25,2
Beyaz Peynir	7,8	5,2	4,8	6,3	8,7	11,5
Yumurta	109,1	115,5	117,4	125	130,8	19,9
Margarin	4,7	3,7	3,0	3,1	2,9	-38,3
Portakal	8,7	10,6	10,1	10,0	11,3	29,9
Elma	10,7	9,9	11,7	14,0	13,7	28,0
Karpuz	18,5	20,8	11,5	9,9	12,6	-31,9
Ispanak	2,9	2,6	2,7	2,9	3,3	13,8
Patlıcan	7,7	7,0	5,8	6,6	6,1	-20,8
Patates	23,5	24,2	22,6	22,7	24,2	3,0
Kuru fasulye	2,5	2,0	1,9	2,0	2,0	-20,0
Toz şeker	18,0	13,7	14,1	15,0	15,2	-15,6
Çay	2,9	3,0	2,6	2,6	2,8	-3,4

Kaynak. TÜİK, Hanehalkı Tüketim Harcaması Anketi Sonuçları, Çeşitli Yıllar.

Not: Yumurta tüketim miktarı (Adet), Süt tüketim miktarı (lt), Diğerleri (kg) olarak verilmiştir.

* Mevcut verilerden hesaplanmıştır.

11.3. Dünya’da birçok ülke gıda harcamalarına daha az pay ayırmaya başlamıştır

Dünya Bankası’nın ülkeleri kişi başı Gayri Safı Milli Hasılasına göre sıraladığı değerlendirmede ülkemiz “Orta Gelirin üstü” grubunda yer almıştır. Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi Brezilya hariç bütün gelir grubundaki ülkelerde gıdanın toplam harcamalar içerisindeki payında azalma olmuştur. Ülkemizde tüketiciler 2002 yılında toplam harcamalarının %25,2’sini gıda için yaparken 2007 yılında bu oranın %23,3’e gerilediği görülmektedir. Bu da gelirler artıkça gıda harcamalarının payının azalmasından kaynaklanmaktadır.

Orta Gelirin Üstü Grubunda yer alan Türkiye’de tüketicilerin 2007 itibarıyla gelirlerinden gıda harcamalarına, yüksek gelirli grup içerisinde yer alan Almanya’nın yaklaşık 2 katı, Japonya’nın 1,7 katı, İngiltere’nin 3 katı, ABD’nin ise 4 katı daha fazla kaynak ayırmakta oldukları görülmektedir. Hatta kendi gelir grubu içerisinde yer alan Güney Afrika’da bile gıdanın hane halkı harcamalarındaki payı Türkiye’dekinden düşüktür.

Toplam gıda harcamaları içerisinde et ve su ürünlerinin payına bakıldığında bu oranın Türkiye ve Rusya hariç hiçbir ülkede düzenli bir şekilde artmadığı görülmektedir. Ülkemizin

TZOB

Türkiye Kırmızı Et Sektör Değerlendirmesi 2008 Yılı ve Sonrası Beklentiler

bu ürünlere ayırdığı pay son beş yılda %17,1'den %25,4'lere yükselmiştir. Et tüketimi azalırken bunun için ayrılan para miktarının artması fiyatlardaki artışın bir göstergesidir.

Yüksek gelir grubu içerisinde yer alan ülkeler daha önce de belirtildiği gibi sadece kırmızı ette yıllık olarak ülkemizin 4-6 katı daha fazla et tüketmektedirler. Buna karşılık 2007 yılı itibarıyla gıda harcamalarında bu ürünlere ayırdıkları payın ülkemize yakın olduğu görülmektedir. Hatta Japonya'nın payı bizden daha düşüktür. Bunun açıklaması ise, adı geçen ülkelerde gelir ve satın alma gücünün yüksekliğidir.

Tablo 7. Gelir Gruplarına Göre Bazı Ülkelerde Gıda Harcamaları ve Et-Su Ürünlerinin Gıda Harcamaları İçindeki Payı

1/Ülkeler	Toplam Harcamalar İçinde Gıdanın Payı (%)			Gıda Harcamaları İçinde Et ve Su Ürünlerinin Payı (%)		
	2002	2005	2007	2002	2005	2007
Yüksek Gelirli						
Almanya	10,1	10,0	10,0	26,1	26,9	26,8
Japonya	14,5	14,0	13,8	21,3	20,8	20,4
İngiltere	8,3	7,9	7,6	27,8	27,6	27,4
ABD	6,1	6,0	6,0	26,5	26,9	27,1
Orta Gelirin Üstü						
TÜRKİYE	25,2	23,3	23,3	17,1	21,0	25,4
Güney Afrika	20,4	19,6	19,0	31,2	31,2	31,9
Rusya	39,6	31,1	27,1	37,6	38,9	40,1
Orta Gelirin Altı						
Brezilya	22,1	24,0	24,0	30,7	30,1	30,4
Çin	36,4	35,2	34,0	27,2	28,1	27,6
Düşük Gelirli						
Hindistan	37,5	33,9	31,5	10,6	10,4	11,0

Kaynak: Euromonitor, Ülkesel İstatistikler,2008.

www.ers.usda.gov/Briefing/GlobalFoodMarkets/Data/FoodExpPatterns.xls

1/Dünya Bankası ülke sınıflandırması, Dünya Kalkınma Göstergeleri 2007. <http://www.worldbank.org/data/wdi2007/>. Ülkeler Kişibaşı gayrisafi milli hasılasına göre yüksekten düşüğe göre sıralanmıştır.

11.4.Türkiye’de Gıda Harcamalarına Ayrılan Kaynak

Türkiye’nin toplam gıda harcamalarının ürün gruplarına göre yıllar itibarıyla değişimine bakıldığında; 2002-2007 yıllarını kapsayan beş yıllık süreçte sadece etler ve su ürünleri ile sebze ve meyvelerin oranının arttığı diğer ürün gruplarında ise azalma olduğu görülmektedir. Yani tüketiciler bu ürün gruplarını almak için daha çok para ayırmak zorunda kalmışlardır.

Tüketicilerimiz etler ve su ürünleri için 2002 yılında gıda harcamalarının %17,1’inin ayırıyorken bu oranın zamanla artarak 2007 yılında %25,4'lere çıktığı görülmektedir. Yukarıda bahsedildiği gibi ülkemizde özellikle et tüketiminden ciddi bir kaçış yaşanırken

ve kişi başi gelir artıyorken, bu ürünlerin toplam gıda harcamaları içerisindeki payının artmasını tüketici fiyatlarının yükselmesi ile açıklamak mümkündür.

Tablo 8. Türkiye'nin Toplam Gıda Harcamalarının Ürün Gruplarına Göre Dağılımı (%)

Ürün Grupları	Gıda Harcamaları İçindeki Payı (%)		
	2002	2005	2007
Ekmek ve Hububat Ürünleri	24,5	21,3	19,7
Etler ve Su Ürünleri	17,1	21,0	25,4
Süt Ürünleri ve Yumurtalar	15,6	15,0	13,3
Bitkisel ve Hayvansal Yağlar	7,7	6,4	5,2
Sebze ve Meyveler	25,5	26,2	27,1
Şeker ve şekerlemeler	8,3	8,9	8,1

Kaynak: Euromonitor, Ülkesel İstatistikler,2008.

www.ers.usda.gov/Briefing/GolobalFoodMarkets/Data/FoodExpPatterns.xls

11.5. Kırmızı et konusunda yanlış bilgilendirmeler halkın tüketimden kaçışına neden olmaktadır

Ülkemizde bazı yayın organları tarafından kırmızı et tehlikeli bir gıda gibi gösterilmekte, kolesterol yüksekliğine yol açması gibi gerekçelerle halkın kırmızı etten kaçışına neden olunmaktadır. Batı ülkeleri kaynaklarından bilinçsizce yapılan bu alıntılar yayınlanırken bizim diğer ülkelere kıyasla neden çok az et tükettiğimizin belirtilmemesi ise düşünülmesi ve üzerinde durulması gereken bir husustur.

Ülkemizde kırmızı et tüketim rakamlarımız dikkate alındığında kolesterol gerekçelerinin çok da doğru olmadığı görülmektedir. Bizim özellikle gelişme çağındaki çocuklarımıza mutlaka kırmızı et tükettirmemiz gerekmektedir. Bu konuda bilgi sahibi akademisyenler tarafından halk bilinçlendirilmeli ve yanlış bilgilendirilmelerden doğan tüketimden kaçışın önüne geçilmelidir. Bunun için tavuk etinde halkı bilinçlendirmeyi amaçlayan Sağlıklı Bilgi Platformu gibi bir yapı kırmızı ette de oluşturulmalıdır.

Bunun yanı sıra Devletin yapması gereken denetimi medyanın yapması da tüketicilerin kırmızı etten kaçmasına neden olmaktadır. Çünkü kendini bilmez birkaç kişinin yaptığı sağlıksız üretime yönelik gösterilen bir iki haber, toplumda sanki bütün ülkede üretim böyle yapılıyor düşüncesinin oluşmasına neden olmakta, bu durum tüm üreticileri ve et işleyicilerini zan altında bırakmaktadır. Neticede tüketimden kaçış, üretim yapan bütün kesimleri zarara sokmaktadır.

12. Canlı Hayvan ve Et Kaçakçılığı, Nedenleri, Yöntemleri ve Alınması Gereken Tedbirler

12.1. Canlı hayvan ve et kaçakçılığının nedenleri

Kaçak hayvan ve hayvansal ürün girişleri ülkemizin jeopolitik konumu nedeniyle devamlı bir sorun teşkil etmekte ve önlenmesi de genelde zor olmaktadır. Ülke hayvancılığına verdiği zarar ve insan sağlığı üzerinde yarattığı hastalık riskleri dikkate alındığında konunun önemi daha da iyi anlaşılmaktadır.

Hayvan hareketlerine ilişkin hususlar 3285 sayılı Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Kanunu ve Yönetmeliği ile belirlenmiştir. Son yıllarda Bakanlık teşkilatı tarafından uygulanan numaralama ve kayıt sistemi olumlu gelişmeler sağlamakla birlikte bu konudaki yetersizliklerde göz ardı edilemez. Kontrolsüz hayvan hareketleri ile bulaşıcı hastalıklar ülkemizin dört bir yanına yayılmakta, özellikle Kurban Bayramı dönemlerinde yoğun hareketlilik sistemi tehdit etmektedir. Salgın ve bulaşıcı hastalıkların Ortadoğu, Yakındoğu ve Kafkas ülkelerinden ülkemize bulaştığı da acı bir gerçektir. Bu hayvanların büyük bir kısmını da küçükbaş hayvanlar oluşturmaktadır.

Bu konuda;

- Yurt içi-yurtdışı canlı hayvan ve et fiyatlarının dengesizliği,
- Dolar kurunun düşüklüğü,
- Sınır bölgelerinde yaşayan ailelerin ekonomik sıkıntı içinde olmaları,
- Üretim maliyetlerinin diğer ülkelerdeki maliyetlerden yüksek olması,
- Yurt içi hayvan varlığının verimsizliği,
- Bazı tüccarların kolay para kazanma isteği,
- Uluslar arası ve yasa dışı suç örgütlerinin kendilerine mali kaynak yaratma çabaları

en önemli nedenler olarak görülmektedir (ALBAYRAK, K.; 2002).

Bölge Ziraat odalarımız ise kaçakçılığın başlıca sebeplerini; sınırlarda kontrollerin yetersiz olması ve hayvanların çok uzun mesafeleri hiçbir engelle karşılaşmadan aşması, sığırlarda küpe sistemi varken küçükbaşlarda beyanın esas alınması, pazarlarda gerekli tedbirlerin alınmaması, mezbahalarda gerekli kontrollerin yapılmaması şeklinde açıklamaktadır. Bunların dışında üreticilerin üretim maliyetlerinin çok yüksek olmasına rağmen sınır ülkelerdeki hayvan fiyatlarının düşük olmasının da kaçakçılığı körüklediğini belirtmektedirler.

12.2. Ülkemizde tespit edilen başlıca kaçakçılık yöntemleri

Canlı hayvan ve et kaçakçılığında bugüne kadar uygulanmış birçok yöntem bulunmaktadır. Bu yöntemlere bakılacak olursa;

- Kaçak olarak getirilen hayvanların sınıra en yakın köylere götürülerek, buradaki muhtarlardan menşe şahadetnamesi çıkartılmakta ve sanki o köyde yetiştirilen bir hayvanmış gibi gösterilmektedir. (TKB; 2003).
- Belediye ve özel sektör kombina ve mezbahalarında kesilen ve kulak küpesine sahip olan hayvanların kesimlerinden sonra kulak küpelerinin, kaçak olarak getirilen hayvanlara takılarak sanki hayvan kesilmemiş gibi gösterilmesidir. Söz konusu bu iki yöntem kaçak hayvanları resmileştirmekte ve yurt içinde herhangi bir engellemeye maruz kalmadan rahatça dolaşabilmesini sağlamaktadır.
- Kaçak olarak getirilen hayvanların sınır bölgelerine çok yakın olarak kurulan kombina ve mezbahalarda doğrudan kesilmesidir. Kesimlerden elde edilen karkaslar ya ürüne işlenerek ya da yine kaçak olarak pazarlanmakta ve daha çok işleme sanayi tarafından değerlendirilmektedir.
- Yolcu otobüslerinin bagajlarında Bulgaristan, Romanya ve Ukrayna menşeli et getirilmesi ve bu etlerin büyük şehirlerde pazarlanması şeklindedir. Bu uygulama ile kişi başına 50 kg lop et getirilebilmekte ve günü birlik gidiş-gelişlerle 44 yolcu

kapasiteli bir otobüsle yaklaşık olarak 2 ton lop et getirilebilmektedir. (ALBAYRAK,K.,ve Ark.; 2005)

- Açık denizlere demirleyen yabancı gemilerle getirilen kaçak etler balıkçı tekneleriyle kıyıya taşınmakta ve resmileştirilerek iç piyasaya sürülmektedir. (DOĞAN, N.;2007)
- Sınırlardan girip ülke içinde yakalanan hayvanlar 3285 Sayılı Hayvan Sağlık Zabıtası Kanunu Yönetmeliğinin 19. maddesine göre işleme tabi tutulmaktadır. Yani; tespit edilen gümrük kapıları dışında hududun herhangi bir yerinden veteriner sağlık raporu ile veya raporsuz yurda sokulan hayvanlar bulundukları yerde mahalli mahkeme kararı ile müsadere edilerek her türlü bakım ve karantina masrafları sahibine ait olmak üzere karantinaya alınmakta, 21 günlük karantina sonunda hasta ve hastalıktan şüpheli hayvanlar tazminatsız olarak öldürülmekte ve imha edilmekte, sağlam olan hayvanlar ise Maliye ve Gümrük Bakanlığının ilgili mahalli teşkilatına, satılmak üzere teslim edilmektedir. Teslim edilen bu hayvanlar ilgili kurumlar tarafından ihale usulü ile satılmakta, bu süreçte ihaleye hayvanı getirenden başkası girmemekte, kaçakçılığı yapan kişi hayvanı satın almakta ve bu hayvanları resmileştirerek iç piyasaya sunmaktadır. (MİRMAHMUTOĞULLARI,V., 2007)
- İç yağ ithali adı altında sınırlardan binlerce ton lop et girmektedir. (TZOB;2008)

12.3. Kaçak canlı hayvan ve et girişlerinin önlenmesi için alınması gereken tedbirler

Ülkemizde yıllardır çözilemeyen bu sorun için alınması gerekli tedbirler sıralanacak olursa;

- ✓ Kaçak hayvan girişleri sadece polisiye tedbirlerle değil, fiyat istikrarıyla önlenabilir. Bu nedenle hayvancılıkta düşük maliyetli üretimi sağlayacak ve üreticilerin ürünlerini uygun fiyata satabilecekleri politikalar oluşturulmalıdır. Sınır bölgelerimizdeki ülkelerden ucuz üretmediğimiz müddetçe ülkemize kaçak et mutlaka girecektir. Bu nedenle meralar en kısa zamanda kullanılabilir hale getirilmelidir.
- ✓ Kaçak hayvanları taşıyan araçların trafikten men edilmesi şeklindeki ceza uygulaması yakın zamanda kaldırılmıştır. Kaçakçılıkta en önemli caydırıcı unsurlardan olan bu uygulama tekrar hayata geçirilmelidir.
- ✓ Hayvan kayıt sistemi tamamlanmalı, bütün hayvanlar kayıt altına alınmalıdır. Bu husus kaçakçılığın önlenmesinde en önemli unsurlardan birisidir.
- ✓ Kaçak hayvan sevkleriyle ilgili sorunu tek başına Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın çözmesi mümkün değildir. Bunun önlenmesi için mahalli idarelerin ve borsaların yükümlülüğünde olan hayvan pazarlarının ruhsatlandırılması ve hayvan pazarlarına girişin zorunlu hale getirilmesi, mezbahada kaçak hayvan kesimlerinin kesinlikle engellenmesi gerekir. Bu kapsamda; 28 Temmuz 2002 tarih ve 24829 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Sığır Cinsi Hayvanların Tanımlanması, Tescili ve İzlenmesi Yönetmeliği"nin 10. maddesinde belirtilen "Mezbaha ve Kombina Yetkililerinin Sorumluluk ve Yükümlülükleri"nin özellikle küçük mezbahalar yönünden sıkı bir denetimle uygulanması sağlanmalı ve yine aynı yönetmeliğin 11. maddesinde belirtilen "Hayvan Pazarları Yetkililerinin Sorumlulukları ve Yükümlülükleri" özellikle kaçakçılığın yoğun olduğu bölgelerde sıkı bir denetimle uygulanmalıdır.

- ✓ Ülkemizde küçükbaş hayvanların beyana tabi olarak kayıt altına alınması kaçak hayvan girişlerinin küçükbaş ağırlıklı olmasına neden olmaktadır. Kaçak girişleri minimum düzeye indirebilmek için küçükbaş hayvanlarda da sığırlardaki gibi küpeleme sistemine geçiş sağlanmalıdır. Bu konuda özellikle Islah Amaçlı Koyun-Keçi Yetiştirici Birliklerinin kurulması sonrasında adımlar atılmış, hayvanlar küpelenmeye başlamıştır. Fakat şimdilik küçükbaş hayvan kayıtları sürü bazında yapılmaktadır. Hayvan başına yapıldığı takdirde kaçakçılığı önlemede etkili olacaktır.
- ✓ Kurumlar arası koordinasyon eksikliği giderilmelidir.
- ✓ Canlı hayvanların bir yerden başka bir yere nakledilmesi sırasında Veteriner Sağlık Raporu ve Menşei Şahadetnamesi yanında, yaş sebze meyve taşımacılığında olduğu gibi bağlı oldukları Ziraat Odasından alınacak canlı hayvan yol belgesi bulundurma şartı aranmalı ve bu konu ile ilgili olarak 3285 sayılı Hayvan Sağlık ve Zabıtası Kanununda gerekli değişiklikler yapılmalıdır.

13. Hayvan Hastalıkları

13.1. Ülkemizde Görülen Önemli Hayvan Hastalıklarının Mevcut Durumu

Türkiye eğer hayvansal ürünlerinin AB ve diğer dış pazarlara kolayca girmesini ve bu pazarlarda rekabet etmesini istiyorsa, öncelikle hayvan hastalıkları ile etkin mücadele etmeli ve birçok hastalıkta eradikasyonu sağlamalıdır. Özellikle şap, burusella, tüberküloz, çiçek gibi hastalıklar bu kapsamda değerlendirilmesi gereken en önemli ve öncelikli hastalıklar olarak göze çarpmaktadır. Çünkü sınırların kontrol altına alınamaması ve ülke içi hayvan hareketlerinin kontrol edilememesi nedeniyle bahsi geçen bir çok hastalık ülkemizde mevcuttur ve gerek insan ve hayvan sağlığında gerekse ülke içi üretim ve dış ticaret imkanlarında yarattığı olumsuzluklar nedeniyle önemli bir tehdit olarak hala güncelliğini korumaktadır.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, şap, bruselloz, çiçek, kuduz, koyun-keçi vebası, tüberküloz, şarbon hastalıklarının kontrol altına alınamadığını, bu hastalıkların canlı hayvan ve hayvansal ürün ihracatını olumsuz etkilediğini, hastalıkların neden olduğu yıllık ekonomik kaybın süt ve et üretimimizin yüzde 25'ine eş değer olduğunu, bunun da yaklaşık 2,7 milyar YTL'ye tekabül ettiğini belirtmektedir. (CNN ;2006)

Ülkemizde hayvan hastalıklarının yol açtığı ekonomik kayıplar (insan sağlığı nedeniyle yapılan sağlık harcamaları da dahil) konusunda ülke genelini içeren kapsamlı bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Bakanlığın yukarıda yapmış olduğu açıklama da sanırız tahminlere dayanmaktadır. Bu konuda yapılan araştırmalar spesifik bazı hastalıkları içeren ve lokal düzeyde yapılan çalışmalardır ve daha çok da üretim aşamasında yaşanan kayıpları tespit etmeye yöneliktir. Eğer böyle bir çalışma yapılacak olursa, sonuç belki de Bakanlığın ifade ettiği meblağlardan çok daha yüksek rakamlara ulaşmamıza neden olabilecektir.

Dünya Hayvan Sağlık Örgütü resmi verilerine göre ülkemizde önemli 8 hastalık dikkate alınarak oluşturulan aşağıdaki tabloya bakıldığında; Ülkemizde her yıl ortalama 1.206 yerde hayvan hastalığının çıktığı görülmektedir. Bu hastalıklar sonucu yıllık olarak 25.227 baş hayvan hastalanmakta ve hastalanan bu hayvanların 3.850'si de ölmektedir. Buradaki tabloda değerlendirmeye alınmamıştır fakat hastalanan hayvanların bir kısmı da itlaf edilmektedir. Bu

TZOB

Türkiye Kırmızı Et Sektör Değerlendirmesi 2008 Yılı ve Sonrası Beklentiler

tabloya bakıldığında, ülkemizde özellikle 2003 yılından itibaren mihrak sayısı, vaka sayısı ve ölen hayvan sayısında ciddi artışlar olduğu görülmektedir.

Tablo 9. Türkiye’de Yıllar İtibariyle Bazı Hayvan Hastalıklarının Durumu

Yıllar	Mihrak (Hastalık Çıkış Yeri)	Vaka (Hastalanan Hayvan)	Ölen Hayvan
2000	771	8.776	1.372
2001	492	4.558	859
2002	579	3.894	957
2003	469	3.274	718
2004	737	13.782	1.736
2005	991	16.380	4.148
2006	3.130	104.526	10.195
2007	2.476	46.625	10.811
Yıllık Ortalama	1.206	25.227	3.850

Kaynak: www.oie.int/

Not: Veriler Şap, Anthrax, Kuduz, Sığır Bruselloz, Sığır Tüberküloz, Koyun-Keçi Vebası, Koyun-Keçi Çiçek, Koyun Keçi Bruselloz hastalıkları dikkate alınarak hesaplanmıştır.

Dünya Hayvan Sağlık Örgütü (OIE) verileri kullanılarak yapılan hesaba göre; ülkemizde 2000-2007 yılları arasında her yıl ortalama olarak 16.582 hayvan şap hastalığına, 507 hayvan Anthrax (şarbon) hastalığına, 242 hayvan kuduz hastalığına, 354 hayvan Sığır brusellozuna, 559 hayvan sığır tüberkülozuna, 2.112 hayvan koyun keçi vebasına, 2.996 hayvan koyun keçi çiçeğine ve 1.876 hayvan da koyun-keçi brusellozuna yakalanmıştır.

Ülkemizde en yaygın olarak seyreden hastalık Şap’tır. Mevcut mevzuata göre ihbarı mecburi ve tazminat verilecek hastalıklar grubunda yer alan bu hastalık, genç hayvanlarda ölümlere, ergin hayvanlarda ise ekonomik kayıplara neden olmaktadır. Hastalığın 2007 yılında çıkış yerlerinin (mihrak) gösterildiği aşağıdaki grafik incelendiğinde; 10 il hariç bütün illerde şap hastalığının çıktığı görülmektedir. Mihrak sayılarına göre dağılıma bakıldığında en fazla mihrakın 30-35 arasında yer alan Erzurum ilinde çıktığı, bunu Konya ve Niğde’nin izlediği görülmektedir. Ülkemizde toplam olarak ilgili yılda 801 yerde şap hastalığı çıkmış, yaklaşık 32 bin hayvan hastalanmış, 5.830 hayvan da bu hastalıktan ölmüştür.

Grafik 18. Ülkemizde 2007 Yılı Şap Hastalığı Mihraklarının Görünümü

Kaynak: www.oie.int/ Türkiye verilerinden hazırlanmıştır.

*Sarı ile işaretliler hastalık çıkışının bildirilmediği illerdir. Diğerleri mihrak sayılarına göre değişik renk tonlarında sınıflandırılmıştır.

Çok bulaşıcı özellik arz eden şap hastalığını Avrupa Birliği çok önemsemektedir. O nedenle her ilerleme raporunda sınırdan hayvan girişleri ve şap gibi bulaşıcı hayvan hastalıklarına yönelik önerilerde bulunmaktadır. Bu endişelerinin ana nedenini Türkiye'ye sınırı olan AB ülkelerinin olması ve bu hastalığın çok hızlı yayılıyor olması oluşturmaktadır.

Bu nedenle 2008 yılında AB destekli “Türkiye’de Şap Hastalığının Kontrolü Projesi” başlatılmıştır. Hedefi bu hastalığı kontrol edilebilir noktaya getirmek olan bu projenin bütçesi 65,6 milyon Avro’dur. Toplam bütçenin %25 Türkiye tarafından karşılanacaktır.

Ülkemizde sık görülen bir diğer önemli hastalık ise sığır burusellozudur. Bu hastalık sığırlarda yavru atma ile karakterize olduğu gibi, insanlara bulaşarak hastalık oluşturması nedeniyle de önem arz etmektedir. İnsanlara özellikle hasta hayvanlardan elde edilen iyi kaynatılmamış sütlerin ve bunlardan elde edilen süt ürünlerinin (peynir, krema vb.) yenilmesiyle, ayrıca hastalıklı hayvanlarla ve bunların ürünleriyle temas edilmesiyle bulaşmaktadır.

Mevcut mevzuata göre ihbarı mecburi olan ve tazminat gerektiren bir hastalık olması nedeniyle laboratuvar kontrolleriyle tespit edilen hastalıklı hayvanlar kesime tabi tutulmaktadır. Bu da çok büyük maddi kaynak gerektirmekte olup, hayvan hastalıkları ile mücadeleye yeterli kaynak aktarılmadığından dolayı Bakanlık sınırlı sayıda işletmelerde tarama yapabilmektedir.

Hastalığın 2007 yılında çıkış yerlerinin (mihrak) gösterildiği aşağıdaki grafik incelendiğinde; 28 il hariç bütün illerde sığır buruselloz hastalığının çıktığı görülmektedir. Mihrak sayılarına göre dağılıma bakıldığında en fazla mihrakın 60-70 arasında yer alan Erzurum ilinde çıktığı, bunu Kayseri’nin izlediği görülmektedir. Ülkemizde toplam olarak ilgili yılda 532 yerde sığır

TZOB

Türkiye Kırmızı Et Sektör Değerlendirmesi 2008 Yılı ve Sonrası Beklentiler

buruselloz hastalığı çıkmış, yaklaşık 1.418 hayvan hastalanmış, 49 hayvan da bu hastalıktan ölmüştür. Hastalık tespit edilen hayvanlar mevcut mevzuat gereği tazminat ödenerek kesime tabi tutulmuştur.

Grafik 19. Ülkemizde 2007 Yılı Sığır Buruselloz Hastalığı Mihraklarının Görünümü

Kaynak: www.oie.int/ Türkiye verilerinden hazırlanmıştır.

*Sarı ile işaretliler hastalık çıkışının bildirilmediği illerdir. Diğerleri mihrak sayılarına göre değişik renk tonlarında sınıflandırılmıştır.

Ülkemizde önem arz eden ihbarı mecburi bir diğer hastalık ise Anthrax (şarbon) hastalığıdır. İnsanlara, hastalıklı hayvanlarla temas, enfekte olmuş et, süt ve diğer ürünlerle bulaşmakta, ölümlere neden olmaktadır. Çok bulaşıcı ve tehlikeli bir hastalık olması nedeniyle hastalığın tespit edildiği hayvanlar deri, kıl, yapağı, boynuz ve tırnakları ile birlikte otopsi bile yapılmadan toprağın 2 m. altına gömülmede, daha sonra üzeri sönmemiş kireçle kapatılmaktadır.

Hastalığın 2007 yılında çıkış yerlerinin (mihrak) gösterildiği aşağıdaki grafik incelendiğinde; 38 il hariç bütün illerde Anthrax hastalığının çıktığı görülmektedir. Mihrak sayılarına göre dağılıma bakıldığında en fazla mihrakın 15-20 grubu arasında yer alan Erzurum ilinde çıktığı, bunu 10-15 mihrak grubunun içerisinde yer alan Samsun ve Kars illerinin izlediği görülmektedir.

Ülkemizde toplam olarak ilgili yılda 116 yerde Anthrax (şarbon) hastalığı çıkmış, yaklaşık 578 hayvan hastalanmış, 553 hayvan da bu hastalıktan ölmüştür. Hastalığa yakalanmış diğer hayvanlar ise itlaf edilmiştir.

Grafik 20. Ülkemizde 2007 Yılı Anthrax (Şarbon) Hastalığı Mihraklarının Görünümü

Kaynak: www.oie.int/ Türkiye verilerinden hazırlanmıştır.

*Sarı ile işaretliler hastalık çıkışının bildirilmediği illerdir. Diğerleri mihrak sayılarına göre değişik renk tonlarında sınıflandırılmıştır.

13.2. Hayvanlardan İnsanlara Geçen Hastalıklar ve Veteriner Halk Sağlığı

Hayvanlardan insanlara bulaşan kuş gribi, deli dana hastalığı, Kırım Kongo Kanamalı Ateşi, SARS ve şarbon gibi hastalıklar, son yıllarda sadece ülkemizde değil, neredeyse tüm dünyada endişe ve korku yaratmaktadır. Küreselleşme süreci, bu hastalıkların bazılarını bölgesel olmaktan çıkarıp tüm dünyaya yayılmalarına neden olmaktadır. Uluslar arası yayılım gösteren tür atlayıcı (“zoonotik”) hastalıklarla mücadele, artık ulusallıktan çıkarak uluslar arası boyut kazanmış durumdadır. Bu nedenle Birleşmiş Milletler, Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Dünya Hayvan Sağlığı Örgütü (OIE) yanı sıra, Avrupa Birliği ve benzeri uluslar arası örgütlerin işbirliği zorunlu hale gelmektedir.

Tür atlayan hastalıklar bir yandan insan ve hayvan sağlığını tehdit ederken, diğer yandan da gerekli önlemler alınmadığı takdirde turizmden ticarete kadar birçok alanda olumsuzluklara yol açmakta, ülkelerin ekonomi ve refahını etkilemektedir.

Bu hastalıklar her ne kadar ağırlıklı olarak hayvanlardan insanlara bulaşma yönünde olsa da, Dünya Sağlık Örgütü bu hastalıkları “omurgalı hayvanlar ve insanlar arasında doğal olarak taşınabilen (bulaşan) hastalıklar ve enfeksiyonlar” olarak tanımlamaktadır.

Çağımız insanları daha çok yukarıda sözü edilen birkaç öncelikli hastalıktan haberdar olsa da, hayvanlardan insanlara bulaşan bu türden 250’nin üzerinde hastalık bilinmektedir. Tür atlayan hastalıklarla ilgili bilinmesi gereken önemli bir nokta da, hastalık etkenlerinden bazılarının yapısal değişim geçirerek hastalık yapma potansiyellerinin daha da artmasıdır. Örneğin, 1970’li yıllarda kuş gribi (tavuk vebası) insanlarda yalnızca göz nezlesine yol açarken, bugün hastalık insan ölümlerine neden olmaktadır. Bununla da kalmayıp, insandan insana bulaştığı konusunda endişeler de gündeme gelmektedir.

TZOB

Türkiye Kırmızı Et Sektör Değerlendirmesi 2008 Yılı ve Sonrası Beklentiler

Yine etkeni bir virüs olan Kırım Kongo Kanamalı Ateşi de doğal dengenin bozulması sonucu, taşıyıcısı olan kene türü aracılığı ile insanlarda ölümlere yol açmaktadır. Ülkemizde bu nedenle kaybettiğimiz insan sayısının 2002'den itibaren 50'nin üzerine çıkması da oldukça endişe vericidir. Diğer bazı tür atlayan hastalıklar içinde aynı durum söz konusudur.

Bugün Dünya'da toplam ölüm nedenlerinin %26'sı bulaşıcı hastalıklardır. Bunların da %75'ini tür atlayan hastalıklar oluşturmaktadır. Bu hastalıklarla mücadele, yukarıda vurgulanan önemlerinden dolayı yalnızca insan hekimlerinin ya da veteriner hekimlerin uğraştığı alanlar olmaktan çıkmaya başlamaktadır. Bu nedenle belki de gerçekçi olanı, her iki hekim grubunun alanlarında uzmanlaşmış üyelerinin birlikte mücadele vereceği yeni çalışma alanlarının oluşturulmasını zorunlu hale getirmektedir.

Bilim ve teknolojilerde ileri birçok dünya ülkesi, sağlık bakanlıkları bünyesinde insan hekimleri ve veteriner hekimlerin birlikte çalıştıkları, tür atlayan hastalıklarla mücadele eden güçlü birimlere sahiptir. Bununla da kalmayıp, sadece bu hastalıkları araştıran ve bu hastalıklara karşı önlemler geliştiren "Tür atlayan hastalıklar enstitüleri" kurmaktadır.

Yukarıda da bahsedildiği gibi hayvandan insana bulaşabilen 250'nin üzerinde hastalık bilinmektedir. Bu hastalıkların bulaşmasında hayvanlar, hayvansal gıdalar, su veya hastalık etkenlerini taşıyan diğer araçlar rol almaktadır. (ÇELİK,C., ve Ark.;2007)

Ülkemizde insanların yakalandığı zoonoz karakterli hastalıkların en başında burusellozun yer aldığı, bunu sırasıyla Salmonelloz, Leishmanioz ve Anthrax (Şarbon) ın izlediği görülmektedir. Sadece bu dört hastalıktan dolayı her yıl ortalama 7.500 kişi hastalanmaktadır.

Aşağıdaki tablodan da görüleceği gibi ülkemizde zoonoz karakterli 14 hastalıktan dolayı 2000 yılında yaklaşık 38 bin kişi hastalanmışken, 2007 yılında hastalanan kişi sayısı yaklaşık 17 bine düşmüştür.

Yine aynı şekilde 2005-2007 yılları arasında yani son iki yılda Dünya Hayvan Sağlık Örgütüne bildirilen resmi verilere göre ülkemizde sadece Kırım Kongo Kanamalı Ateşinden 73 kişi, Kuş Gribinden 4 kişi, Kuduzdan 2 kişi, Bruselloz, Şarbon, Leishmaniozis ve Leptospirozdan da birer kişi olmak üzere toplam 83 vatandaşımız hayatını kaybetmiştir.

Tablo 10. Türkiye’de Yıllara Göre Hayvanlardan İnsanlara Geçen Önemli Hastalıklara Yakalanan İnsan Sayısı

Hastalık	Hastalanan İnsan Sayısı							
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Brusellozis	10.742	15.510	17.553	14.435	18.264	14.644	10.790	11.803
Salmonellozis	26.542	26.726	24.054	20.926	-	2.717	2.561	1.481
Leishmaniozis	-	1.011	2.766	2.521	4.217	2.595	1.831	1.511
Tularemi	-	-	-	-	-	431	126	89
Anthrax (Şarbon)	396	532	368	325	268	319	272	262
KKKA	-	-	-	-	-	266	438	717
Ekinokok/Kist Hidatik	-	-	-	-	-	175	280	379
Kamfilobakteriozis	-	-	-	-	-	76	37	431
Toksoplazmozis	-	-	-	-	-	33	18	-
Escherichia Coli O157	-	-	-	-	-	13	16	61
Listeriozis	-	-	-	-	-	25	3	3
Leptospirozis	-	14	13	6	11	7	6	12
Kuduz	3	3	1	1	2	-	1	1
Kuş Gribi	-	-	-	-	-	-	12	-
Toplam	37.683	43.796	44.755	38.214	22.762	21.301	16.391	16.750

Kaynak: www.oie.int/

Ülkemizde hayvanlardan insanlara geçen hastalıkların başını Bruselloz çekmektedir. Bu hastalık her 100 bin kişinin 16’sında görülmektedir. Aşağıdaki tabloda yer alan seçilmiş ülkelerle kıyaslandığında bu oranın diğer ülkelere göre çok yüksek bir rakam olduğu görülmektedir. Bu hastalığı sırasıyla Leishmaniozis, Salmonellozis ve son yıllarda ciddi tehlike oluşturan Kırım Kongo Kanamalı Ateşinin (KKKA) izlediği görülmektedir.

2007 yılı verileri baz alınarak hazırlanan tablo.11 incelendiğinde; değerlendirmeye alınan ülkelerde insanların en çok yakalandığı hastalıkların başını özellikle enfekte hayvansal gıdalarla bulaşan Kamfilobakteriozis ve Salmonellozisin çektiği görülmektedir. Ülkemizde insanların bu hastalıklara yakalanma oranının diğer ülkelere göre çok düşük olduğu görülmektedir.

Kamfilobakteriozisten en çok etkilenen ülke Yeni Zelanda olup bunu Çek Cumhuriyeti izlemektedir. Yine aynı şekilde Salmonellozisten en çok etkilenen ülke Çek Cumhuriyeti olup, bu ülkeyi Finlandiya izlemektedir.

Tablo 11. Seçilmiş Bazı Ülkelerde Zoonoz Hastalıkların İnsanlarda Görülme Oranı

Hastalık	Hastalığın 100.000 Kişide Görülme Oranı							
	Türkiye	ABD	İsveç	İspanya	Norveç	Y.Zelanda	Finlandiya	Çek Cumh.
Brusellozis	16.9436	0.0463	0.0889	0.5693	-	0.0991	0.0383	-
Leishmaniozis	2.1691	-	-	0.1990	-	-	-	0.0098
Salmonellozis	2.1260	15.894	43.6914	8.2991	8.7959	31.6197	52.3601	177.7634
KKKA	1.0293	-	-	-	-	-	-	-
Kamfilobakteriozis	0.6187	-	78.9400	11.3262	30.8510	316.6181	76.9033	236.917
Ekinokok/Kist Hidatik	0.5441	-	0.2666	0.2592	-	0.1487	0.0191	0.0293
Anthrax (Şarbon)	0.3761	0.0007	-	0.0208	-	-	-	-
Tularemi	0.1278	0.0385	1.9330	1.1248	1.0668	-	7.7152	0.5273
Escherichia Coli O157	0.0876	1.5460	0.9554	0.037	0.1089	2.4780	0.1532	1.0448
Leptospirozis	0.0172	-	0.0111	0.0069	-	1.7842	0.0383	0.2343
Listeriozis	0.0043	0.2624	0.6110	0.1828	1.0668	0.6195	0.7658	0.4980
Kuduz	0.0014	-	-	-	-	-	0.0191	-

Kaynak: www.oie.int/

Not: Veriler 2007 yılını kapsamaktadır.

13.3. Avrupa Birliği'nde Çiftlikten Sofraya Gıda Güvenliği Nasıl Sağlanmaktadır?

Hayvan sağlığı; hem çiftlikten sofraya gıda güvenliği açısından hem de hayvanlardan insanlara geçen hastalıklar nedeniyle halk sağlığı açısından önemlidir. AB hayvan sağlığı açısından mevzuatının ilk kısımlarını 1990'lı yılların başında oluşturmuş ve Ortak Tarım Politikası çerçevesinde tek pazara geçiş aşamasında net olarak ortaya koymuştur.

Tek Pazar içinde hayvanlar, hayvansal ürünler, hayvan derisi, toynakları yani hayvanların yenilmeyen kısımları ve hayvan menşeli üretilmiş bütün ürünler ve gıdalar serbest dolaşıma tabidir. Üyeler arasında bir ürünün ticareti yapılırken bir sınır yoktur, sadece menşei belirlenir. Mesela; bir ürün Finlandiya'da üretilmişse bu ülkenin bütün sağlık gerekliliklerini ve gıda kriterleri yerine getirip getirmediğine bakılır ondan sonra bütün AB ülkelerinde özgürce ticaretinin yapılmasına izin verilir. Yani her şey menşei ülkede belirlenir.

Hayvan sağlığı konusunda Avrupa Birliği'nin temel hedefi; Birlik içerisindeki hayvan nüfusunu bulaşıcı hastalıklardan ve patolojik bulaşmalardan korumak, kamu sağlığının bunlardan olumsuz etkilenmemesini sağlamak, sağlıklı ve güvenli gıdalara erişimi kolaylaştırmaktır.

Avrupa Birliği geçmişte yaşamış olduğu acı tecrübelerden önemli dersler çıkarmıştır ve bu konuda çok sıkı tedbirler uygulamaktadır. Örneğin; Hollanda'da 1997-98 yılları arasında 16 ay boyunca yaşanan klasik domuz vebası nedeniyle 400 işletme enfekte olmuş, buralardan 700 hayvan dağıtılmış, aşağı yukarı 1 milyon hayvan, hastalık bulaşmış olan veya bulaşma şüphesi olan hayvanlar itlaf edilmiştir. Daha sonra 9 milyon hayvan daha itlaf edilmiştir. Buradaki hayvanların bir yerden bir yere nakli bile yasaklanmış, oldukları yerde geçici mezbahalar kurulmuştur. Bunun maliyeti 9 milyon Avro tutmuştur. Fakat Avrupa Birliği bu maliyetin sadece belli bir kısmını ödemiştir.

Yine aynı şekilde 2001 yılında 11 ay süren bir şap krizi yaşanmış ve milyonlarca hayvan şap şüphesiyle itlaf edilmiştir. Bunun maliyeti yaklaşık 12 milyar Avro tutmuş, Avrupa Birliği bu maliyetin sadece 565 milyon Avro'sunu ödemiştir.

Görüldüğü gibi Avrupa Birliği bu paraları bir daha ödemek zorunda kalmamak, bu kayıpları bir daha yaşamamak için hayvan sağlığı problemine çok dikkat etmektedir.

Avrupa Birliği yaşamış olduğu bu acı olaylardan aşağıdaki dersleri çıkarmıştır;

-Hayvan hastalıkları çok yüksek maliyetlidir ve vergi ödeyenlerin paralarını boşa harcamamak gerekmektedir

-Hayvan hastalıkları çiftçilikle uğraşanları ve diğer ilgili sektörleri olumsuz etkilemektedir,

-Gıda güvenliğinden hiçbir şekilde ödün verilemez. Gıda güvenliği için gerekirse tekrar bu kadar hayvan itlaf edilebilir, bu kadar para harcanabilir.

Avrupa Birliği hayvan hastalıklarını önlemek anlamında önemli çalışmalar da yapmıştır. Mesela; Hayvan hareketlerini daha iyi kontrol etmektedirler. Ayrıca restoran ve mutfak artıklarının hayvanlara verilmesi yasaklanmıştır. Çünkü, mesela şap enfeksiyonu ile bulaşık bir et varsa bu hayvanları doğrudan enfekte etmektedir.

Ayrıca, bir kimlik tescil ve izlenebilirlik sistemi kurulmuştur. Bu sayede herhangi bir hayvanın hangi çiftlikten çıktığı, menşeinin ne olduğu, nerelerden hareket ettiği bilinmektedir. Aynı zamanda Birlik sınırlarında geliştirilmiş kontrol mekanizmaları vardır. Bu konuda 61 takip sistemi vardır. Bu bölgelerde alınan örnekler laboratuvarlarda incelenmekte ve hastalık olup olmadığına bakılmaktadır. Mesela Finlandiya'da sığırlarda IBR hastalığı yakın zamanda eradike edilmişti, bu sistemle yapılan araştırmalar ve incelemeler neticesinde 15 tane daha vakaya rastlandı ve hastalık bu sayede tamamıyla eradike edildi. Dolayısıyla bu tür takip sistemleri hastaliksız bölgelere sahip olmak için çok önemlidir.

Ayrıca AB bu konuda çiftçilerin eğitimine de çok büyük önem vermektedir. Özellikle bazı kuralların neden uygulandığı çok iyi anlatılmakta, böylece çiftçiler de neyin sorumluluğunu aldıklarını bilmektedirler.

Avrupa Birliği'nin hayvan sağlığı alanındaki mevzuatı çok karmaşıktır. Fakat bu mevzuatların oluşturulmasından ziyade uygulanmasını yani etkin kılınmasını çok önemsemektedirler. Kimin sorumluluğu nedir, kontrolleri kim yapmaktadır, her bir raporu kim hazırlamaktadır, kim bakmaktadır, bunun kontrolünü kim yapmaktadır gibi hususlara çok büyük önem vermektedirler.

Çoğu ülkede kağıt üzerinde bir mevzuatın olması yeterli görülmektedir fakat AB bu konuda çok titizdir. Mevzuatın sadece bir başlangıç olduğu çok iyi bilinmekte, herkesin çiftlikten sofraya kadarki zincirde görevini yerine getirmesi ve mevzuatın kendi sorumluluk alanına düşen kısmının uygulandığından emin olunması gerektiğine inanmakta ve çalışmaları bu doğrultuda yürütmektedirler.

AB'nin özellikle veterinerlik alanındaki mevzuatları çok detaycı bulunmaktadır fakat bu konudaki yaklaşımlar bilime, araştırmaya dayanmakta ve ayrımcılıktan uzaktır.

Avrupa Birliği "çiftlikten sofraya güvenli gıda" yaklaşımını çok önemsemektedir. Çünkü, eğer gıda güvenli olmayacak olursa ve eğer güvenli bir şekilde ticareti yapılmayıp, nihai tüketici tarafından tüketilmeyecek olursa neticede çiftçilerin de bundan zarar göreceği bilinmektedir. (REINIUS, S.,2006)

14. Organize Hayvancılık Bölgeleri

Organize hayvancılık bölgelerinin kurulması yıllardır ülkemizde her türlü platformda tartışılmış ve bunun ülke hayvancılığının işletme ölçeklerinin küçüklüğü, dağınıklığı, kaba yem üretiminin yetersizliği gibi sorunları çözeceği, bilimsel besleme ve bakım şartlarının iyileştirilmesi, kaliteli ve güvenli gıda arzının sağlanması, hayvan hastalıklarının ve bunlardan meydana gelen üretim kayıplarının önlenmesi, hayvanların ve işletmelerin kayıt altına alınması, hayvan kaçakçılığının önlenmesi, düşük maliyetli üretim yapılması, üretilen ürünlerin kolay ve eder fiyata pazarlanması, tarım-sanayi entegrasyonunun oluşturulması gibi avantajlar sağlayacağı gerekçeleriyle bir çok kesim tarafından desteklenir bir hal almıştır.

Konuyla ilgili çalışmalar, 26 Kasım 2004 tarih ve 25652 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Milli Emlak Genel Tebliğ (Sıra No: 285) ile başlamıştır.

Bu Tebliğinin, “Organize Hayvancılık Faaliyetleri İçin Yapılacak Satışlar” alt başlığında Organize hayvancılık faaliyetinin tanımı; “*canlı türlerin üretilmesi, beslenmesi, geliştirilmesi ve diğer her türlü faaliyetlerle ekonomik değere sahip hale getirilmesi, hayvancılık faaliyeti için ihtiyaç duyulabilecek yem bitkilerinin her türünün araştırılması, geliştirilmesi ve yetiştirilmesi faaliyetleri ile bu faaliyetlerin bir arada veya ayrı ayrı gerçekleştirilmesi olarak değerlendirilecektir*” şeklinde açıklanmaktadır.

Yine aynı bölümde; “*Gerçek ve tüzel kişiler ile kamu kurum ve kuruluşları tarafından organize hayvancılık faaliyetlerinin gerçekleştirileceği hazine taşınmazlarının satın alınması taleplerinin karşılanmasında, taşınmazın planlı ve bu amaç için ayrılmış alanda olma şartı aranmayacaktır, fakat talep konusu yerde ilçe sınırları dikkate alınarak organize hayvancılık faaliyeti için belirlenmiş veya imar planlarında bu alana ayrılmış alanlar varsa öncelikle bu yerler değerlendirilecektir, bu husus ilgili idarelerden araştırılarak tespit edilecektir*” hükmü ile hazine arazilerinin bu amaç için nasıl satılacağı belirtilmektedir.

İlgili Tebliğe göre, Hazine arazisini satın almak isteyen ilgililerden yapılması düşünülen hayvancılık türü için basit düzeyde hazırlanmış, kapalı ve açık alanların geometrik şekillerini gösteren ve kullanım amaçlarını belirten avan proje istenmektedir. Hazırlanacak bu avan projede;

- ✚ Talep konusu alanda yetiştirilecek hayvan türü ve sayısı,
- ✚ İhtiyaç duyulacak kapalı ve açık alanların yüzölçümü, yerleşim şekli ve açık alanlarda ne tür faaliyetlerin gerçekleştirileceği,
- ✚ Talep edilmesi halinde ne kadarlık bir alanın yem bitkisi üretimi için gerekli olduğu,

belirtilecek, talebe ilişkin söz konusu avan proje defterdarlıkça TKB İl Müdürlüğüne iletilerek;

- ✚ Söz konusu taşınmazın öngörülen faaliyet için yeterli büyüklükte olup olmadığının ve avan projenin talep konusu faaliyet için uygun olup olmadığının,
- ✚ Avan projede öngörülen faaliyet için gerekli arazi miktarının,
- ✚ Yem bitkisi üretimi için ne kadarlık bir alana ihtiyaç olduğunun tespiti istenecektir.

01.11.2005 tarihinde ise ikinci adım atılmış ve Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ve Tarım ve Köyşleri Bakanlığı tarafından imza altına alınan “**Tarıma Dayalı İhtisas Sanayi Bölgeleri**”
TZOB Türkiye Kırmızı Et Sektör Değerlendirmesi 2008 Yılı ve Sonrası Beklentiler

Kurulmasına Yönelik Protokol” ile yıllardır tartışılan ve ülke hayvancılığına önerilen bu konu resmi hale dönüştürülmüştür.

Şehirlerde mücavir alan içerisinde kalan hayvancılık işletmelerinin belediyeler tarafından şehir merkezi dışına çıkarılmaya zorlanması üreticilerin mağdur olmasına neden olmuş, bu durum ilgili protokole işlerlik kazandıracak müracaatları da beraberinde getirmiştir. Mücavir alanlarda özellikle besi işletmelerinin yoğun olarak bulunması, başvurularda besi işletmelerine yönelik organize hayvancılık bölgeleri kurulması taleplerinin ağırlıkta olmasına neden olmuştur. Bir çok besici, belediyelerin bu yaptırımını yüzünden işletmelerini taşımak konusunda istekli gözükmekte, bu yapılanmayı desteklemektedir. Bunun yanında süt işletmelerini bir araya toplamak ve daha rantabl üretim yapmak amaçlı başvurular da olmaktadır.

Bu Protokolün hukuki dayanağını; 3143 sayılı Sanayi ve Ticaret Bakanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun ile 441 Sayılı Tarım ve Köyişleri Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararname oluşturmaktadır.

Protokolün amaç kısmında TDİOSB’nin amacı *“tarımsal üretim yapan işletmelerin belli bir disiplin içerisinde bir araya toplanması, tek elden sevk ve idare edilmesine imkan sağlayan bir sistem oluşturulması, üretim için girdi temini ve ürünlerin pazarlanması, işletmelere teknik ve sağlık hizmetlerinin götürülmesi, üretici-sanayici-pazarlayıcı entegrasyonunun gerçekleştirilmesi, özellikle il ve ilçelerin mücavir alanları içerisinde insan sağlığını tehdit eder şekilde sürdürülen hayvancılık işletmelerinin yerleşim alanlarının dışarısına çıkarılması yanında örtü altı işletmelerinin bir araya getirilmesi ve kontrollü örtü altı üretiminin geliştirilmesi ”* şeklinde açıklanmaktadır.

İlgili protokole göre; Tarıma Dayalı İhtisas Organize Sanayi Bölgesi kurmak için, kuruluş amaçları arasında TDİOSB kurulması bulunan tüzel kişilik (kooperatif, dernek, birlik, şirket vb.) müracaat edebilecektir.

Bunun için iş akış şemasının hazırlanması gerekmektedir. İş akış şemasında; Yer seçimi ile ilgili çalışmalar;

- ✚ Tüzel kişilik tarafından içerisinde ön araştırma ve bilgilendirme raporunun yer aldığı proje teklifi, ilgili Tarım İl Müdürlüğünün görüşü ve Valilik olurundan oluşan müracaat dosyasının hazırlanarak alternatif alanlar için sanayi ve Ticaret Bakanlığına başvurunun yapılması,
- ✚ Sanayi Bakanlığının kendisine iletilen Ön Proje ve Araştırma raporunu TKB’na iletmesi,
- ✚ TKB ilgili birimlerince değerlendirilen talebin uygun bulunması halinde mahallinde yapılacak yer seçimi etüt çalışmasına katılacak uzmanları ve çalışma tarihlerini STB’na iletmesi,
- ✚ Belirlenen tarihte her iki bakanlığa ait uzmanların mahallinde yer seçimi ile ilgili etüt çalışması yapması ve bunu tutanak haline getirmesi,
- ✚ Yapılan bu çalışma sonucunda TKB tarafından önerilen alan/alanlara ait uygulamaya esas görüşün STB’na bildirilmesi,
- ✚ TKB görüşünün olumlu olması halinde STB’nca Yer Seçimi Komisyonunun toplanması,

- + STB'nca yer seçim komisyonunca incelenen alan/alanlara ait ilgili tüm kurum ve kuruluşların görüşlerinin alınması,
- + Talep sahibi ilgili tüzel kişiliğin yer seçim komisyonunca uygun görülen alan ile ilgili olarak gözlemsel jeolojik etüt ve Çevresel Etki değerlendirmesi (ÇED) raporunun hazırlattırılarak komisyona sunulması,
- + Belirlenen arazinin 4342 sayılı Mera Kanunu kapsamında olması halinde ilgili kuruluş tarafından tahsis amacı değişikliği talebinin yapılması şeklinde yapılmakta, yer seçiminden sonra yapılacak çalışmalar ise;
- + Tüzel Kişilik tarafından TDİOSB Projesi ilgili parsel bazında üst yapı modül projesi ve 1/5000 ölçekli genel yerleşim planının hazırlanması, ilgili tarım il müdürlüğünün görüşünün alınması ve TKB'nın ilgili Genel Müdürlüğünce onaylanması,
- + STB'nca kamulaştırma çalışmalarına başlanabilmesi için TDİOSB tüzel kişiliğinin oluşturulması ile ilgili işlemlerin yapılması,
- + Seçilen alanın Çevre Düzeni Planı (ÇDP) sınırları içerisinde kalması halinde STB'nca ilgili kuruma başvuru ile ÇDP'nda gerekli değişikliğin yapılması,
- + Tüzel Kişiliğince hazırlanan 1/5000 ölçekli nazım ve 1/1000 ölçekli imar ve parsellasyon planlarının STB'nca onaylanması,
- + TKB tarafından TDİOSB'nde kendi mevzuatı çerçevesinde gerekli denetimlerin yapılması,
- + OSB Bölge Müdürlüğü tarafından kendi alanına giren konularla ilgili denetimin yapılması, ayrıca TKB'nın ilgili Genel Müdürlüğünce belirlenen üretim kriterleri çerçevesinde üretim yapılmasının sağlanması, şeklinde belirtilmektedir.

Görüldüğü gibi OİHB'leri, ülkemizde son zamanlarda kurulan 1000 baş ve üzeri hayvancılık işletmelerinin, bir çok üreticinin tüzel kişilik altında bir araya gelerek oluşturdukları farklı bir versiyonuna benzemektedir.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından belirlenen Organize Sanayi Bölgeleri 2008 Yatırım Programına bakıldığında sekiz projenin değerlendirmeye alındığı görülmektedir.

- Afyonkarahisar-Bolvadin –Süt Sığırcılığı- OSB (2007-2008)
- Kars Besi OSB-DAP- 2004-2008
- Amasya-Suluova-Besi-OSB (2004-2009)
- Ankara Çubuk Hayvancılık İhtisas OSB (2006-2010)
- Diyarbakır Merkez –Besi- (2007-2011)
- Erzurum Merkez –Besi- OSB (DAP) (2005-2012)
- Eskişehir Beylikova Besi OSB (2007-2011)
- Gaziantep-Besi- OSB (GAP) (2005-2012)

Organize Hayvancılık İşletmelerinde yürütülecek faaliyetler Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından aşağıdaki şekilde belirtilmektedir;

- Bölgelerde sadece besicilik, süt veya her ikisi birlikte yürütülebilir.
- Ürün işleme (yem, süt, et) tesisleri kurulabilir.
- Yem Bitkileri ekilişleri yapılabilir.
- Hayvan Sağlığı hizmetleri verilebilir.
- Pazarlama hizmetleri verilebilir.
- Örgütlü üreticilik teşvik edilebilir.

Bakanlık, Organize Hayvancılık Bölgelerinin kurulması ile sağlanacak faydaları ise;

- Hayvan sağlığı hizmetleri kolaylaşacak,
- İşletmelerin girdi maliyetleri düşecek,
- Pazarlama imkânları artacak,
- İşletmelerin kayıt altına alınması, denetimi kolaylaşacak,
- Örgütlülük gelişecek,
- Çevre ve insan sağlığı korunacak şeklinde açıklamaktadır. (TKB, TÜGEM; 2008)

Yukarıda bahsedilen bütün bu faaliyetlerin yerine getirilmesine katkı sağlamak, özellikle kurulacak organize hayvancılık bölgelerinde üst yapı hizmetlerinin (ahır, hayvan alımı vb.) yapılması aşamasında üreticilerin finansmanını sağlamak amacıyla T.C. Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Koop. tarafından TDİOSB kapsamında Besicilik ve Süt hayvancılığı için cari faiz oranından %60 indirimli kredi kullanılması (BKK, 2007) imkanı getirilmiştir. Şu an hiçbir organize hayvancılık bölgesi faaliyete geçmediği için bu kredi kullanılmamaktadır, fakat kurulduğu takdirde üreticilerin düşük faizli kredi kullanma imkanı vardır.

Bütün bunlara rağmen Protokolle yürütülmesi düşünülen bu yapılanmaların kanuni dayanağı olmadan yürütülemeyeceği anlaşılmış, bu sıkıntının aşılması için 4562 Sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunda Değişiklik Yapan Kanun Tasarısı ile TDİOSB kurulmasına imkan tanıyan yasal düzenleme çalışmaları başlatılmıştır.

İlgi tasarıda ; “Tarım ve sanayi sektörünün entegrasyonunu sağlamaya yönelik tarıma dayalı sanayi girdisini oluşturan bitkisel ve hayvansal üretimin ve bunların işlenmesine yönelik sanayi tesislerinin yer alabileceği ve ilgili mevzuat uyarınca öngörülen biogüvenlik tedbirlerine uyulması şartıyla TDİOSB kurulabileceği” belirtilmektedir.

Kanun yasalaşırsa; Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ile Tarım ve Köyişleri Bakanlığı’nın müştereken hazırlayacağı bu tür yerlere yönelik yer seçimi, kuruluşu, imar planı, faaliyeti, işleyişi ve denetimine ilişkin bir yönetmelik çıkarılacaktır.

Kanun taslağının madde gerekçesinde pilot projeler bazında TDİOSB’nin yasal dayanağının oluşturulduğu belirtilmektedir.

Bu tür yapılanmaların yukarıda bahsedilen faydalarının yanında birçok riskleri de olacağı göz ardı edilmemelidir. Çünkü bu yapılanma konusunda bazı kesimler endişe etmekte, bazı kesimlerde destek vermektedir. Yani tam bir mutabakat söz konusu değildir. Dikkate alınmasını gerekli gördüğümüz riskler aşağıda özetlenmektedir.

✚ Bu tür işletmelerde hayvan hastalıkları girdiği takdirde bütün hayvanlara bulaşma ihtimali vardır. Bu nedenle kontrollerin çok iyi yapılması gerekmektedir. Özellikle bölgede bir çok çiftçinin ahır bulunacağı dikkate alındığında bu risk daha da önem arz etmektedir. Buraya ahır sahiplerinin aileleri ile girmesi önlenmeli, veya aileleri için farklı bir alan yapılmalıdır. Bunun dışında bölgeye girecek yemler ve yeni hayvanlar çok iyi kontrol edilmeli, bu amaçla mutlaka karantina bölgesi oluşturulmalıdır.

✚ Bölgedeki hayvanlardan günlük olarak çok ciddi miktarlarda gübre çıkacaktır. Bunun günlük olarak bertaraf edilmesi çevre kirliliğinin önlenmesi açısından önemlidir. Aksi takdirde bölge için büyük bir çevre sorunu oluşturabilecektir.

- ✚ “Hayvancılık işletmelerinin karlı olabilmeleri, işletmelerin kendi yem ihtiyaçlarını kendilerinin karşılaması için yem bitkisi ekmesi gerekmektedir. OİHB’de toplanan yetiştiriciler kendi arazilerinde yem bitkileri üretimi yapsalar bile barınaklara yemin taşınması ile nakliye masrafları artacak ve işletme karlılığı mümkün olmayacaktır.” (GONCAGÜL,T.;2005)
- ✚ Bu tür yatırımlara çok ciddi kaynaklar aktarılacaktır. Piyasada telaffuz edilen rakamlar altyapı hariç 16-20 milyon YTL civarındır. Bu kadar büyük meblağların dünyada hiç uygulanmamış, sadece iyimser ihtimaller üzerine kurulacak bir yapılanmaya yatırılması, bu sistemin başarısız olması durumunda ülke kaynaklarının israfı anlamına gelecektir. Bilindiği kadarıyla Dünya’da uygulanmış örneği olmayan böyle bir yapılanma için çok iyi düşünülmesi gerekmektedir.
- ✚ Bu tür yapılanmalarla hayvancılık işletmelerinin bir bölümünün deseni ve sosyolojik yapısı değiştirilmeye çalışılmaktadır. Bu nedenle hayata geçirilmeden önce etki değerlendirmesi yapılmalıdır.
- ✚ Ülkemizde işletmelerinin büyük bir kısmı besicilikle birlikte bitkisel üretimde yapmaktadır. Bu sistem işletmelerin bitkisel üretimden kopmalarına neden olabileceği gibi maliyetlerinin de artmasına yol açabilecektir.
- ✚ Bu tür yapılanmalarda insanların bir yerden başka bir yere göçü gerekecek, bu da sosyal yapıyı bozacaktır.
- ✚ Organize hayvancılık bölgeleri hayvancılığın endüstrileşmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Eğer 2-3 hayvanın bir araya getirilmesi amaçlanıyorsa bu durum ileride sıkıntılara yol açabilecektir.
- ✚ Besicilikte maliyetlerin %90’ını yem ve hayvan alımları oluşturmaktadır. Bu tür yapılanmalar ne yemin ne de hayvanın ucuza alınmasını sağlamamaktadır. Bu nedenle ekonomik üretim yapılabilir düşüncesi doğru bir yaklaşım değildir.
- ✚ Organize hayvancılık bölgelerinin ancak zorunlu hallerde kurulmasına izin verilmelidir. (şehir merkezlerinden ahırların taşınması gibi)
- ✚ Besicilikte ahırlarda hayvan hareketleri çok fazla olmaktadır. Ülkemizde salgın hastalıkların yaygınlığı dikkate alındığında hastalık kontrolü çok zor olacaktır, bu durum bölgedeki bütün işletmelerin her an büyük bir risk altında olmaları anlamına gelecektir.
- ✚ Özellikle ekstansif hayvancılığın olduğu yerlerde organize hayvancılık bölgelerinin kurulması çok yanlıştır.
- ✚ Kurulacak olan organize hayvancılık bölgelerindeki hayvan ahırlarının kapasiteleri bellidir. Üretici eğer kapasitesini artırmak isterse bunu nasıl yapacaktır. Ya ömür boyu o ölçekte üretim yapacak ya da birisinin kendisine ahırını devretmesini bekleyecektir. Bu durum ilerleyen dönemlerde işletmelerin gelişmesinin ve büyümesinin önündeki en büyük engel olacaktır.

- ✚ Bu tür yapılanmaların başında profesyonel yöneticiler olmazsa, ileride büyük sıkıntılar yaşanabilir. Bu nedenle mutlaka bu hususta gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.
- ✚ Hayvan hastalıklarını önlemeye yönelik yapılacak karantina bölgeleri, işletmelerin masraflarının daha da artmasına neden olabilecektir.

Yukarıdaki görüşler dikkate alınarak öncelikle OİHB başvuruları arasından uygulanabilirliği en uygun olan bir tanesi seçilerek hayata geçirilmeli, başarılı olduğu takdirde başarı kriterleri de dikkate alınarak yenilerinin kurulmasına izin verilmelidir. Yani *“ülkede başarılı bir örneğini görmek, ondan sonra yaygınlaştırmak”* gerekmektedir. Bütün bu süreçte de yeni talepler değerlendirmeye alınmamalıdır.

15. 1/98 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı Çerçevesinde Sığır Eti ve Canlı Hayvan İthalatının AB-Türkiye Arasında Yarattığı Gerilim

Türkiye ile Topluluk arasında tarım ürünleri ticareti açısından ilişkileri zora sokan en önemli gelişme, Türkiye'nin Topluluktan yapacağı canlı hayvan ve et ithalatına yasaklama getirilmiş olmasıdır. Türkiye, yeni tercihli rejim çerçevesinde, 1.1.1998'den itibaren AB çıkışlı ürünlere taviz vermiştir. Bu kapsamda Avrupa Birliği'ne 1/98 Sayılı Ortaklık Konsey Kararı (OKK) ile yıllık toplam 22.500 ton et için taviz verilmişken, Serbest Ticaret Anlaşmaları çevresinde taviz verdiğimiz ülkelerin AB'ye üye olmasıyla birlikte 1/98 sayılı OKK'nın I. ve II. Sayılı eklerini değiştiren 2/2006 Sayılı OKK taraflarca imza altına alınmıştır. Buna göre AB'ye verdiğimiz toplam et ithalat tavizi yıllık olarak 25.385 ton olmuştur.

Tablo 12. Avrupa Birliği Ortaklık Konsey Kararları Çerçevesinde Verilen Tavizler

CN Kodu	Ürün Grubu	1/98 Sayılı OKK		2/2006 Sayılı OKK	
		Gümrük Vergisi İndirim Oranı (%)	Tarife Kotası (Ton)	Gümrük Vergisi İndirim Oranı (%)	Tarife Kotası (Ton)
0102 10	Damızlık Canlı hayvanlar	100	Limitsiz	100	Limitsiz
0102 90 29	Damızlık Hayvan dışındaki, 80-160 kg canlı hayvanlar	100	2.000	100	2.260
0102 90 29 dışı	Damızlık Hayvan dışındaki, 80-160 kg'ın dışındaki canlı hayvanlar	50	1.500	50	4.025
0202 20	Kemikli,dondurulmuş, diğer parça sığır etleri	%50indirimle birlikte Max. Vergi; 1998 %43, 1999 %37, 2000 %30.	5.000	%50 indirimle birlikte Max. Vergi; %30	5.000
0202 20	Kemikli, dondurulmuş, diğer parça sığır etleri	%30 indirimle birlikte Max. Vergi; 1998 %61, 1999 %52, 2000 %43.	14.000	%30 indirimle birlikte Max. Vergi; %43	14.100
Toplam Miktar			22.500		25.385

Kaynak: www.dtm.gov.tr

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın, 26.8.1996'dan itibaren, "Türkiye'de şap hastalığı mevcut olduğu ve ithal hayvanların sağlığının ülkemizdeki hastalık nedeniyle muhafaza edilemediği" gerekçesiyle, canlı hayvan ve et ithalatında kontrol belgesi düzenlememesi nedeniyle anılan ürünlerin ithalatı, belirtilen tarihten bu yana yapılamamış ve tarife kontenjanları işlerlik kazanamamıştır. Türkiye'nin bu yasağı sonrasında, AB'nin 1995 yılında 184 milyon ECU olan Türkiye'ye yönelik canlı hayvan ve sığır eti ihracatı, 1997 yılında 1,3 milyon ECU'ye düşmüştür.

Bu uygulamayı 1/98 sayılı OKK ile elde ettiği asli bir hakkın ihlali olarak değerlendiren AB, kotaların kullanılamaması nedeniyle ortaya çıkan kayıpların telafisi olarak fındık, karpuz ve domates salçasında Türkiye'ye tanıdığı olduğu tavizleri 17.7.1998 tarihinden itibaren askıya almıştır. Ancak her üç ürün açısından da bir miktar kısıtlaması yada yasaklama söz konusu

değildir. Karşı tedbir kararından sonra da, OGT hadlerinde gümrük vergisi ödemek suretiyle ihracat yapmak mümkündür.

Türkiye'nin Topluluktan yapılacak olan canlı hayvan ve et ithali ile ilgili bir diğer gelişme ise; Bakanlığımızın, AB üyesi bazı ülkelerde BSE (Deli Dana) hastalığının insanlara da bulaştığının anlaşılması üzerine Mart 1996'da kapsamlı bir ithalat yasaklaması uygulamaya başlaması ve daha sonra Ağustos 1996'da bazı kapsam değişiklikleri yapmak suretiyle ithalat yasağı kararını uzatmasıdır. Ortak bir karara dayanan asli bir hakkın ihlal edildiğini savunan AB Komisyonu, istişare talep etmiş ve 1997 ile 1998 yıllarında veteriner uzmanların da iştiraki ile danışmalarda bulunulmuştur. Komisyon tarafı, *“genellik ve kesinlik arz eden bir ithalat yasaklaması tedbirini durumla ölçülü olmayan aşırı bir karar olarak telakki ettiğini, gerekli garantileri vermeye hazır olduklarını ve alınan kararın, ikili ortaklık hukukunun ihlali olduğu kadar, DTÖ kurallarının da ihlali olduğunu”* iddia etmiştir. Bir mutabakat hasıl olmadığından, 1998 yılı Temmuz ayında AB Konseyi karşı önlem almış ve Ülkemizin yine aynı karar kapsamında elde ettiği domates salçası ve karpuz tavizlerini askıya almıştır.

Sonuç olarak, bütün Ortaklık organlarında bu konu AB tarafınca gündeme getirilmiş ise de, herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir. 2000 yılından itibaren, diğer bazı anlaşmalı ülkelerle yapıldığı gibi, sorunun daha fazla devamına engel olup, dostane bir çözüm bulunmasını teminen bu tavizlerin askıya alınarak yeni ve ilave tavizler tesis edilmesi önerilmiştir. Bir müddet bu teklife sıcak bakmayan Komisyon ile 2001 yılında bu yönde istişarelerde bulunulmuştur. Hatta, hem tarım ürünleri ticaretinin geliştirilmesi hem de canlı hayvan ve et ithalatının yapılmamasından kaynaklanan sorunların çözümü maksadıyla, telafi amaçlı yada ilave verilebilecek ürünlere ilişkin bir liste hazırlanmıştır.

Ancak, AB'nin uğradığı ticaret mahrumiyeti, geriye dönük telafi hesaplaması ve telafi kapsamında değerlendirilecek ürün cinsleri üzerinde tam bir görüş birliğine varılamamıştır. Ayrıca, Topluluk, çeşitli vesilelerle, *“canlı hayvan ve et ticaretindeki sorun çözülmeden, tarım ürünleri ticaretinin geliştirilmesi konusunda müzakereye girmeyeceklerini, hatta, daha fazla zaman kaybının Türkiye'nin üyeliğinin askıya alınmasına dahi sebep olabileceğini”* ifade etmiştir (YAVUZ ve Ark.; 2004).

Avrupa Birliği bu konuda hala bastırmakta, üreticilerinin zarar ettiğini, anlaşmadan doğan hukuki haklarının ihlal edildiğini belirtmekte, bu konudaki baskılarını Türkiye için her yıl yayınladığı ilerleme raporlarında “Türkiye ette AB'ye verdiği tavizi teknik engeller koyarak yerine getirmemekte” şeklinde ifade etmektedir.

AB'den yapılacak canlı hayvan ve et ithalatının ülkemize etkilerine bakılacak olursa;

Daha önce bahsedilen gerekçelerle AB'den yapılacak canlı hayvan ve et ithalatı işlerlik kazanamamıştır. AB'den yapılması gereken et ithalatının gerçekleşmesi durumunda, Türkiye'deki et piyasası ve et üretimi yapan kesimin ne ölçüde etkileneceği önemli bir soru olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sorunun cevabının verilebilmesi amacıyla daha önce çeşitli kuruluşlarca kantitatif piyasa araştırmaları yapılmış ve bu araştırmalarda ithal canlı hayvan ve etin maliyetleri, yerli üretim ile karşılaştırılmıştır. Elde edilen sonuçlar bugün itibarıyla yerli üretim maliyetleri ile gümrüklü ithal maliyet fiyatlarının aynı seviyede teşekkül edeceğini göstermektedir. Aşağıda Ülkemiz gerçekleri göz önünde bulundurularak maliyetlerin daha farklı düşünüldüğü bir piyasa analizi yapılmıştır.

Tavizli Dondurulmuş Sığır Eti İthal Maliyeti

AB çıkışlı 19.000 tonluk (5.000 tonu %30, 14.000 tonu % 43 gümrük tarifeli, bu oran 2005 yılından itibaren 19.000 tonun tamamı için %50 olacaktır.) dondurulmuş hayvan etinin % 50 gümrük tarifesinden ithal maliyetleri ile yerli üretim maliyetleri karşılaştırıldığında, ithal et maliyetinin, yerli üretim maliyetinin neredeyse yarısı kadar olduğu görülmektedir .

Tablo 13. Dondurulmuş Sığır Eti Birim Maliyeti ve AB'den İthal Maliyeti (Tavizli)

Dondurulmuş Sığır Eti	İthal		Yerli	
	Euro/ton	TL/Kg	Üretim Maliyeti (TL/kg)	Toptan Satış (TL/Kg)
Birim Fiyatı (CIF)	1.100	2.064.487		
Uygulanan G.V. (%50)	550	1.032.243		
Gümrüklü İthal Maliyeti	1.650	3.096.730		
Diğer Masraflar (% 6)	66	123.763		
Toplam İthal Maliyeti	1.716	3.220.493	6.535.000	6.800.000

Kaynak:EBK, <http://www.tcmb.gov.tr> , EBK,2004 a,b

1995 yılı öncesinde uygulanan gümrük vergileri ve spesifik vergiler; (kasaplık canlı sığır için % 5, sığır eti için % 15'e ek olarak toplu konut fonları kasaplık canlı sığır için 800 Dolar/Ton, sığır eti için 1.000 Dolar/Ton) DTÖ tarife taahhütlerimiz çerçevesinde ad valorem (değer üzerinden oransal) vergiye dönüştürülmüştür. Canlı sığır ve sığır eti ithalatında uygulanan gümrük vergilerini (DTÖ Pazara Giriş Tarife Taahhütlerimizin en üst seviyesinde olduğundan) daha fazla yükseltme imkan bulunmamaktadır.

Tavizsiz Kasaplık Canlı Sığır İthal Maliyeti

Kasaplık canlı sığırın mevcut gümrük vergileri ile ithalatı halinde; (yerli üretim maliyetleri ile ithal maliyetlerinin aşağı yukarı aynı seviyede olduğundan Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca sürdürülen kontrol belgesi uygulamasına son verilse bile) teoride yerli üreticilerin ihracatçılarla başa baş rekabet edebilecekleri görülmektedir .

Tablo 14. Kasaplık Canlı Sığır Birim Maliyeti ve AB'den İthal Maliyeti

Kasaplık Canlı Sığır	İthal		Yerli	
	Euro/ton	TL/Kg	Üretim Maliyeti (TL/kg)	Toptan Satış (TL/Kg)
Birim Fiyatı (CIF)	900	1.689.125		
Uygulanan G.V.(% 136)	1.224	2.297.210		
Gümrüklü İthal Maliyeti	2.124	3.986.335		
Diğer Masraflar (% 6)	54	101.347		
Toplam İthal Maliyeti	2.178	4.087.682	4.075.000	4.500.000

Kaynak: <http://www.tcmb.gov.tr> , EBK,2004 a,b

Kasaplık canlı sığır birim maliyeti ve AB'den ithal maliyetine baktığımızda toplam ithal maliyeti 4,1 milyon TL/kg olan ürünün, yaklaşık 4,5 milyon TL/kg olan yerli ürünlerin toptan satış fiyatına yakın olduğu görülmektedir.

Tavizsiz Dondurulmuş Sığır Eti İthal Maliyeti

Dondurulmuş Sığır Eti Birim Maliyeti ve İthal Maliyet fiyatına baktığımızda, ithal maliyetin Kg fiyatı 6,8 milyon TL iken, yerli üretim maliyeti 6,5 milyon TL'dir. Toptan satış fiyatı ise 6,8 milyon TL'dir.

Tablo 15. Dondurulmuş Sığır Eti Birim Maliyeti ve AB'den İthal Maliyeti (Gümrük tarifeli)

Dondurulmuş Sığır Eti	İthal		Yerli	
	Euro/ton	TL/kg	Üretim Maliyeti (TL/kg)	Toptan Satış (TL/kg)
Birim Fiyatı (CIF)	1.100	2.064.487		
Uygulanan G.V.(% 225)	2.475	4.645.095		
Gümrüklü İthal Maliyeti	3.575	6.709.582		
Diğer Masraflar (% 6)	66	123.869		
Toplam İthal Maliyeti	3.641	6.833.451	6.535.000	6.800.000

Kaynak: <http://www.tcmb.gov.tr> , EBK,2004 a,b

Sığır eti'nin mevcut gümrük vergileri ile ithalatı halinde; kontrol belgesi uygulamasına son verilse bile teorikte yerli üreticilerin ihracatçılarla başa baş rekabet edebilecekleri görülmektedir . (ALBAYRAK, K. ve Ark. ; 2005)

7 Mayıs 2008 tarihinde TZOB Genel Merkezinde yapılan ve üretici örgütleri, sanayiciler, ticaret borsaları, akademisyenler, kamu kuruluşları ve meslek odalarının katıldığı Kırmızı Et Sektör Toplantısında bu konuyla ilgili aşağıdaki görüşler ortaya çıkmıştır.

- ✚ BSE danışma kurulu bu konu önlerine geldiğinde her zaman hastalık riskini dikkate alarak ithalata ret kararı vermiştir. Fakat bu kurul kaldırılmıştır ve bundan sonra nasıl bir karar verileceği bilinmemektedir.
- ✚ Eğer et ithalatı yapılacak olursa ülkemizde hayvancılık yeniden canlanmamak üzere bitecektir.
- ✚ Geçmiş yıllarda tüketici fiyatlarının çok yüksek olduğu gerekçe gösterilerek ülkeye ithal et girdi. O zamanlarda 2 milyon TL'ye giren ithal eti tüketici 4 TL'ye yedi. Yani ucuza giriyor diye tüketici ucuza yiyecek düşüncesi yanlıştır. Şimdilerde yine aynı senaryo ortaya konulmakta ve tüketici fiyatları yüksek diyerek ithalatın önü açılmaya çalışılmaktadır. Kaldı ki halen artan üretim girdisi fiyatları dolayısıyla maliyetler, dünya piyasalarında da et ve süt ürünleri fiyatlarını artırmıştır. Artık dünya fiyatları da ucuz değildir.
- ✚ Avrupa Birliği'ne bu taviz verilirken hiçbir üretici örgütüne danışılmamıştır. Bu nedenle ithalatın yapılmasına kesinlikle izin verilmemelidir.

16. Türkiye Kırmızı Et Üretimine Geleceği

Ülkemizde önümüzdeki dönemlerde hayvan varlığı korunsa bile üretimin talebi karşılayamayacağı görülmektedir. 2004-2013 yıllarını kapsayan projeksiyona göre;

- 2004 yılında 834,6 bin ton olan toplam kırmızı et talebinin
- 2013 yılında 1.114 bin tona yükseleceği,

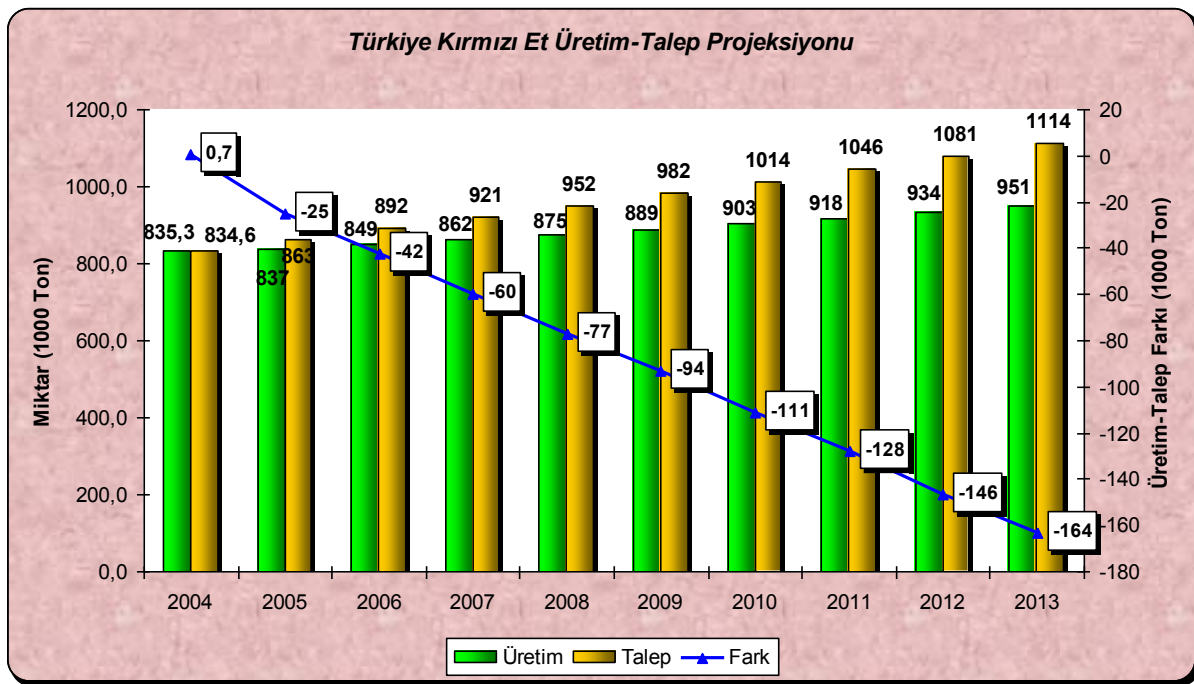
Buna karşılık

- 2004 yılında 835,3 bin ton olan toplam kırmızı et üretiminin
- 2013 yılında ancak 951 bin tona yükseleceği öngörülmektedir.

Üretim-Talep Farkının

- 2004 yılında 0,7 bin ton iken
- 2013 yılında -164 bin tona çıkacağı tahmin edilmektedir.

Grafik 21. Türkiye Toplam Kırmızı Et Üretim-Talep Projeksiyonu (2004-2013)

Kaynak: DPT 9. Kalkınma Planı Hayvancılık Özel İhtisas Komisyon Raporu

Yukarıda bahsedilen olumsuz durumu yaşamamak için hayvan başına verimler aşağıdaki şekilde artırılırsa;

Tablo 16. 2004 -2013 yılları arasında hayvan başına verimler ve sığırda genotiplerin payı (%)

Yıllar		2004	2013
Sığırda genotiplerin payı, %	Kültür	21,0	27,3
	Melez	43,7	49,9
	Yerli	35,4	22,8
Sığır karkas ağırlığı (kg)	Ortalama	190	228
	Kültür	220	275
	Melez	200	239
	Yerli	160	167
Manda karkas ağırlığı (kg)		190	208
Keçi karkas ağırlığı (kg)		19	19
Koyun karkas ağırlığı (kg)		20	20

Kaynak: DPT 9. Kalkınma Planı Hayvancılık Özel İhtisas Komisyon Raporu

Sığır ve Koyun Sayısı 2013 yılına kadar yılda %2 artırılırsa, üretim talebi karşılayabilecektir. Ama burada gelirlerin artması ve et talebinin yükselmesi senaryosu dikkate alınmamaktadır.

Tablo 17. Türkiye Üretim-Talep Projeksiyonu (2004-2013)

Ürünler ve Üretim Kaynakları		2004	2013
E T	Sığır (bin ton)	0,1	62,8
	Manda (bin ton)	0,2	-0,4
	Koyun (bin ton)	0,0	-38,5
	Keçi (bin ton)	0,4	-10,8
	Toplam Kırmızı Et (bin ton)	0,7	13,2

Kaynak: DPT 9. Kalkınma Planı Hayvancılık Özel İhtisas Komisyon Raporu

17. KAYNAKLAR.

- 1-ALBAYRAK,K.2002. “Türkiye’de Et ve Canlı Hayvan Kaçakçılığı.” (Yayınlanmamış Rapor),Ankara.
- 2-ALBAYRAK,K., YÜCER,A.,A., “Uluslararası Tarım Politikalarının Türkiye’de Hayvancılık Politikalarına Yansımaları”, TKB-APK Pazarlama ve Dış Ticaret Daire Başkanlığı, Şubat 2005, Ankara. (Yayınlanmamış Rapor)
- 3-ÇELİK,C., EROL,İ., ORMANCI,S.,B., AYAZ,D., Tür Atlayan Hastalıklar, Yeni Ufuklara, TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi, Kasım,2007.
- 4-ÇİÇEK, H., “Afyon İli Sığır Besi İşletmelerinde Karlılık ve Verimlilik Analizleri”, A.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hayvancılık İşletme Ekonomisi Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2002, Ankara.
- 5-DOĞAN,N., “Dört taraftan kaçak hayvan giriyor, kimse sesini çıkarmıyor”, Referans Gazetesi, 4 Nisan 2007.
- 6-EBK,2004a. Entansif Beside (Ahır Besisi) Sığır Eti Maliyeti.
- 7-EBK,2004b.Sığır Et Kilogram Alım Fiyatları.
- 8-GONCAGÜL,T., “Hayvancılıkta Yeni Yönelim: Organize Hayvancılık Bölgeleri” Türk Veteriner Hekimler Birliği Dergisi, 2005;5 (1-2), syf. 22-26.
- 9-GÜNDOĞMUŞ, E., 1993, Ankara İli Çubuk İlçesi Sığır Besiciliği İşletmelerinin Ekonomik Analizi, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- 10-HABER KAYNAK: <http://www.cnnturk.com>,24 Mart, 2006
- 11-IPARD;2008, Belirli tarım ürünleri için sektör analizi raporlarının hazırlanması, Türkiye Kırmızı Et Sektörü Nihai Raporu, Eylül,2006. www.tarim.gov.tr)
- 12-KARABAĞLI,A., (1992), Avrupa Topluluğu ve Türkiye’de Et ve Et Sanayi Ürünlerinin Pazarlama Olanakları, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, No: 470, Ankara.
- 13-KILIÇ, A., 1996, Sığır besisi, E.Ü. Ziraat Fak., Yayın No: 523, Syf. 289, İzmir.)
- 14-KUMLU, S., “Damızlık ve Kasaplık Sığır Yetiştirme”, Türkiye Damızlık Sığır Yetiştiricileri Merkez Birliği Yayınları, Yayın No:3,syf. 164, Ankara,2000.
- 15-MİRMAHMUTOĞULLARI,V., 2007, Damızlık Sığır Yetiştiricileri İl Birlikleri Toplantısında yapmış olduğu konuşma, 22 Ekim 2007, Ankara.
- 16-Ortak Piyasa Düzenleri Alt Çalışma Grubu Raporları, Kaba Yem Ortak Piyasa Düzeni Raporu, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, Haziran 2006.

- 17-PİRELLİ, G.J., WEDMAN-GUNKEL, S.,WEBER, D.W. (2000). Beef Production For Small Farms. Erişim: [http:// eesc.orst.edu/agcomwebfile/edmat/EC1514.pdf](http://eesc.orst.edu/agcomwebfile/edmat/EC1514.pdf). Erişim tarihi: 30.04.2002.
- 18-REINIUS, S., AB Komisyonu Sağlık ve Tüketiciyi Koruma Genel Müdürlüğü Müşaviri, Türkiye Ziraat Odaları Birliği “Türkiye-AB Entegrasyonunda Tarım, Uluslar arası Konferans”, 30Nisan-1 Mayıs 2006, Grand Cevahir Otel ve Kongre Merkezi, İstanbul.
- 19-SACLİ,Y., AB’ye uyum sürecinde Hayvancılık Sektörünün Dönüşüm İhtiyacı,2007. <http://ekutup.dpt.gov.tr/hayvanci/sacliy/ab.pdf>
- 20- Sığır-Dana, Koyun-Keçi Eti Ortak Piyasa Düzeni Alt Çalışma Grubu Raporu, Eylül 2005, Ankara.
- 21-TKB,2003. Et ve Canlı Hayvan Kaçakçılığına İlişkin Bilgi Notu. (Yayınlanmamış Rapor), Ankara.TKB,2004. II. Tarım Şurası Çalışma Belgesi.Ankara.
- 22-TKB, TÜGEM; 2008, TZOB Kırmızı Et Sektör Toplantısı , 7 Nisan,2008,Ankara.
- 23-TUGEM;2007, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, TÜGEM- Çayır Mera ve Yem Bitkileri Daire Başkanlığı, 2007. (Yayımlanmamış)
- 24-TZOB;2008, Kırmızı Et Sektör Toplantısı Katılımcı Konuşmaları, Mayıs 2008, Ankara.
- 25-YAVUZ,F.,ERTÜRK,E.,TAN,S.,GÜL,U.,TAŞKAYA,B.,DEMİR,A.veYÜRÜKÇÜ,A. 2004. “Gümrük Birliği Serbest Ticaret Anlaşmaları ve Et İthalatı” (Yayınlanmamış Rapor),Ankara.

EK TABLOLAR

Tablo 1. Türkiye-Dünya Kırmızı Et Üretiminin Yıllara Göre Değişim Karşılaştırması

Kırmızı Et Üretimi	Türkiye			Dünya		
	1990	2005	Değişim (%)	1990	2005	Değişim (%)
Sığır	360.704	321.681	-10,8	53.363	59.781	12,0
Koyun	304.000	272.000	-10,5	7.017	8.273	17,9
Keçi	66.000	45.000	-31,8	2.651	4.601	73,6
Manda	11.445	1.577	-86,2	2.267	3.117	37,5
Toplam	742.149	640.258	-13,7	65.298	75.772	16,0

Kaynak: www.fao.org verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Not: TR (Ton), Dünya (Bin Ton)

Tablo 2. Türkiye-Dünya Kesilen Hayvan Sayısının Yıllara Göre Değişim Karşılaştırması

Kesilen hayvan Sayısı	Türkiye			Dünya		
	1990	2005	Değişim (%)	1990	2005	Değişim (%)
Sığır	3.041	1.630	-46,4	257,6	288,2	11,9
Koyun	19.360	17.200	-11,2	464,3	528,0	13,7
Keçi	4.204	2.900	-31,0	227,0	359,9	58,5
Manda	83	9	-89,2	16,3	22,9	40,5
Toplam	26.688	21.739	-18,5	965,2	1.199,0	24,2

Kaynak: www.fao.org verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Not: TR (bin baş), Dünya (milyon baş)

Tablo 3. Türkiye Karkas ve Yem Fiyatları

	Sığır Eti Üretici	Besi yemi	Yemlik Arpa	Yemlik Buğday	Kepek	Küspe
2000	2,33	0,097	0,080	0,084	0,069	0,067
2001	2,85	0,137	0,098	0,142	0,079	0,123
2002	4,31	0,204	0,105	0,225	0,125	0,14
2003	6,40	0,252	0,210	0,241	0,143	0,138
2004	6,84	0,320	0,281	0,313	0,187	0,163
2005	7,04	0,300	0,229	0,295	0,147	0,121
2006	7,53	0,311	0,235	0,307	0,196	0,147
2007	7,78	0,439	0,354	0,405	0,245	0,251

Kaynak: Sığır Eti Fiyatları EBK, Besi Yemi TKB-KKGM, yemlik Arpa ve Yemlik buğday Konya Ticaret Borsası HTS, Kepek ve Küspe Edirne Ticaret Borsası TS.

Tablo 4. Türkiye Karkas ve Yem Fiyatları Yıllık Değişimleri (%)

	Sığır Eti Üretici	Besi yemi	Yemlik Arpa	Yemlik Buğday	Kepek	Küspe
2001	22,3	41,2	22,5	69,0	14,5	83,6
2002	51,2	48,9	7,1	58,5	58,2	13,8
2003	48,5	23,5	100,0	7,1	14,4	-1,4
2004	6,9	27,0	33,8	29,9	30,8	18,1
2005	2,9	-6,3	-18,5	-5,8	-21,4	-25,8
2006	7,0	3,7	2,6	4,1	33,3	21,5
2007	3,3	41,2	50,6	31,9	25,0	70,7

Kaynak: Mevcut verilerden hesaplanmıştır.

Tablo 5. Türkiye Sığır Karkas ve Besi Yemi Yıllık Fiyat Değişimleri (%) ve Alım gücü (Parite)

Yıllar	Sığır Karkas	Besi Yemi	Parite
2000	38,7	22,8	24,0
2001	22,3	41,2	20,8
2002	51,2	48,9	21,1
2003	48,5	23,5	25,4
2004	6,9	27,0	21,4
2005	2,9	-6,3	23,5
2006	7,0	3,7	24,2
2007	3,3	41,2	17,7

Kaynak: Mevcut verilerden hesaplanmıştır.

Tablo 6. Türkiye Sığır Eti Fiyat Değişimleri ve Toptan-Perakende Fiyat Marjları

Yıllar	SığırEti Üretici* (YTL/kg)	SığırEti Toptan** (YTL/kg)	SığırEti Perakende*** (YTL/kg)	Fiyat Farkı (%)		Yıllık Değişim (%)		
				Toptan/Üretici	Perakende/Toptan	Üretici	Toptan	Perakende
1999	1.68	2.12	2.81	26.2	32.5	-	-	-
2000	2.33	2.81	3.68	20.6	31.0	38.7	32.5	31.0
2001	2.85	3.54	4.60	24.2	29.9	22.3	26.0	25.0
2002	4.31	5.18	6.88	20.2	32.8	51.2	46.3	49.6
2003	6.40	8.14	10.77	27.2	32.3	48.5	57.1	56.5
2004	6.84	8.59	12.20	25.6	42.0	6.9	5.5	13.3
2005	7.04	8.19	11.53	16.3	40.8	2.9	-4.7	-5.5
2006	7.53	8.84	13.37	17.4	51.2	7.0	7.9	16.0
2007	7.78	8.87	13.81	14.0	55.7	3.3	0.3	3.3

Kaynak: * EBK, %55-%60 Randımanlı I. Kalite Sığır Eti Alım Fiyatları, I., II. Ve III. Bölge fiyatlarının aritmetik ortalamaları alınmıştır. **Toptan fiyat, www.tuik.gov.tr TUİK ÜFE sığır ve dana eti fiyatlarının 12 aylık aritmetik ortalamasını, ***Perakende fiyat, www.tuik.gov.tr , TUİK TÜFE perakende dana kuşbaşı fiyatlarının 12 aylık ortalamasını içermektedir. Not: 1999-2007 arası bütün fiyatlar YTL'ye dönüştürülmüştür.

Tablo 7. Türkiye Koyun Eti Fiyat Değişimleri ve Toptan-Perakende Fiyat Marjları

Yıllar	Koyun Eti Üretici (YTL/kg)	Koyun Eti Toptan (YTL/kg)	Koyun Eti Perakende (YTL/kg)	Fiyat Farkı (%)		Yıllık Değişim (%)		
				Toptan/Üretici	Perakende/Toptan	Üretici	Toptan	Perakende
1999	1.33	1.92	2.31	44.4	20.3	-	-	-
2000	2.03	2.69	3.25	32.5	20.8	52.6	40.1	40.7
2001	2.80	3.29	4.15	17.5	26.1	37.9	22.3	27.7
2002	4.46	5.49	6.35	23.1	15.7	59.3	66.9	53.0
2003	6.23	8.19	9.97	31.5	21.7	39.7	49.2	57.0
2004	6.35	8.63	10.90	35.9	26.3	1.9	5.4	9.3
2005	7.25	8.70	10.67	20.0	22.6	14.2	0.8	-2.1
2006	6.38	9.17	11.31	43.7	23.3	-12.0	5.4	6.0
2007	6.00	9.07	11.40	51.2	25.7	-6.0	-1.1	0.8

Kaynak: * EBK, I. Kalite Koyun Eti Alım Fiyatları, Alım dönemlerinin aritmetik ortalamaları alınmıştır.

**Toptan fiyat, www.tuik.gov.tr TUİK ÜFE koyun eti fiyatlarının 12 aylık aritmetik ortalamasını,

***Perakende fiyat, www.tuik.gov.tr , TUİK TÜFE perakende koyun eti fiyatlarının 12 aylık ortalamasını içermektedir.

Not: 1999-2007 arası bütün fiyatlar YTL'ye dönüştürülmüştür.

Tablo 8. Dünya Sığır Eti Fiyatları ve Yıllık Değişim Oranları

Yıllar	Yıllık Fiyatlar (ABD \$/ton)				Yıllık Değişim (%)			
	Arjantin	Japonya	ABD	Avustralya	Arjantin	Japonya	ABD	Avustralya
1997	1.869	5.269	3.150	1.880	-	-	-	-
1998	2.231	4.756	2.719	1.756	19,4	-9,7	-13,7	-6,6
1999	1.910	4.845	3.042	1.889	-14,4	1,9	11,9	7,6
2000	1.814	4.693	3.152	1.956	-5,0	-3,1	3,6	3,5
2001	1.351	4.465	2.844	2.149	-25,5	-4,9	-9,8	9,9
2002	1.309	4.244	2.765	2.162	-3,1	-4,9	-2,8	0,6
2003	1.474	5.022	3.396	2.111	12,6	18,3	22,8	-2,4
2004	1.549	5.675	3.788	2.511	5,1	13,0	11,5	18,9
2005	1.673	5.764	4.173	2.618	8,0	1,6	10,2	4,3
2006	2.271	5.686	4.127	2.555	35,7	-1,4	-1,1	-2,4
2007	2.387	5.925	4.327	2.603	5,1	4,2	4,8	1,9
2008*	2.901	6.550	3.864	2.762	21,5	10,5	-10,7	6,1

Kaynak: <http://www.fao.org/es/esc/prices/CIWPQueryServlet>

✚ (Ocak-Şubat)

(Arjantin; Dondurulmuş parça sığır eti, Japonya; sığır eti ithal fiyatı, cif, soğutulmuş parça sığır eti, ABD; Sığır eti ihraç birim değeri, Avustralya; Kemiksiz et, cif, ABD teslim.)

Tablo 9. Dünya Küçükbaş Et Fiyatları (\$/Ton)

Yıllar	Fiyatlar (\$/Ton)	Yıllık Değişim (%)
1997	3.393	-
1998	2.750	-19,0
1999	2.610	-5,1
2000	2.619	0,3
2001	2.912	11,2
2002	3.303	13,4
2003	3.885	17,6
2004	4.599	18,4
2005	4.439	-3,5
2006	4.033	-9,1
2007	4.120	2,2
2008	4.398	6,7

Kaynak: <http://www.fao.org/es/esc/prices/CIWPQueryServlet>

* (Ocak-Şubat)

(Yeni Zelanda, kuzu eti, dondurulmuş taze karkas, toptan satış fiyatı, Smithfield (Londra).)

Tablo 10. Türkiye Aylık Toptan Sığır Dana Eti Fiyatları

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	12 Aylık Ortalama
1999	2016837	2013955	2003117	2009453	2077364	2100935	2116997	2116997	2128608	2195888	2299053	2303777	2115248
2000	2349250	2303441	2325529	2511532	2539739	2655649	2917781	2944200	3099902	3300723	3397774	3416610	2813511
2001	3429648	3419483	3409858	3411925	3466059	3552426	3537671	3537370	3657456	3696605	3680772	3669182	3539038
2002	3700295	3755771	4459495	4553679	4721172	5235603	5446947	5698971	5848020	5827981	6292644	6559160	5174978
2003	7274935	7566963	7722577	7831001	7793172	7689841	7846464	8100796	8429274	9038544	9132203	9246225	8139333
2004	9165076	9181642	9114668	8529756	8528264	8357780	8385636	8433864	8085866	8382953	8429041	8510234	8592065
2005	8.2152	8.2153	8.1657	8.0994	8.0892	8.0408	7.9835	8.0165	8.0955	8.3422	8.4107	8.5876	8.19
2006	8.6387	8.9053	8.9223	8.8420	8.8096	8.7367	8.8048	8.8048	8.815	9.0041	8.976	8.8503	8.84
2007	8.8503	8.9320	8.6841	8.6841	8.7126	8.6759	8.6902	8.7503	9.0233	8.9958	9.1767	9.2227	8.87

Kaynak: www.tuik.gov.tr, ÜFE madde fiyatları, 1999-2004 arası TL, diğer yıllar YTL olarak verilmiştir.

Tablo 11. Türkiye Aylık Perakende Dana Eti Fiyatları

Yıllar	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	12 Aylık Ortalama
1999	2655716	2698843	2708521	2712684	2741887	2761404	2781034	2800188	2807544	2894817	3035908	3158538	2813090
2000	3206311	3244306	3278069	3373567	3397152	3542105	3749777	3847560	4013443	4123293	4177698	4239212	3682708
2001	4316520	4374418	4429433	4492788	4523642	4591579	4604867	4631541	4722554	4823262	4826287	4893394	4602524
2002	5017995	5063239	5855009	6055069	6526881	6994383	7175176	7337188	7728115	7919727	8285045	8654974	6884400
2003	9291941	9841964	10118955	10226633	10331796	10388259	10576542	10924629	11401689	11763028	12111148	12241063	10768137
2004	12333592	12357072	12320765	12192367	12005643	11927805	11878571	12036077	12167196	12352064	12382150	12449968	12200273
2005	11.28	11.40	11.42	11.37	11.37	11.39	11.38	11.41	11.46	11.73	12.06	12.11	11.53
2006	12.88	13.15	13.19	13.20	13.20	13.27	13.30	13.35	13.57	13.73	13.85	13.72	13.37
2007	13.76	13.73	13.74	13.44	13.43	13.47	13.42	13.66	14.18	14.37	14.31	14.26	13.81

Kaynak: www.tuik.gov.tr, TÜFE madde fiyatları, 1999-2004 arası TL, diğer yıllar YTL olarak verilmiştir.

Tablo 12. Türkiye Aylık Toptan Koyun Eti Fiyatları

Yıllar	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	12 Aylık Ortalama
1999	1637425	1633654	1743405	1752344	1894204	1907222	1971282	1990733	1990733	2008086	2165591	2345332	1920001
2000	2355698	2509302	2466935	2580289	2615463	2676890	2683712	2766917	2808623	2852227	2952338	2998653	2688921
2001	3032864	3065970	3096982	3040676	3075193	3200157	3311694	3344672	3436937	3570965	3631005	3703213	3292527
2002	3926161	3977989	4620559	5022251	5203082	6000081	5899720	5990357	6060454	6049835	6379302	6711040	5486736
2003	7598787	7740472	7808766	7880714	7823862	7887517	8241960	8288657	8537918	8828561	8840499	8833483	8192600
2004	8812482	8938809	8802380	8606383	8552463	8503146	8557346	8560751	8555485	8536108	8582650	8602009	8634168
2005	8.3614	9.3848	9.5818	9.2097	8.9702	8.7621	8.4179	8.1949	7.9456	8.1040	8.7785	8.7481	8.70
2006	8.9447	9.4132	9.3806	9.4195	9.2708	8.9701	8.8925	8.9586	9.0295	9.2475	9.3004	9.2299	9.17
2007	9.2761	9.2134	9.1159	8.9028	8.8318	8.7175	8.8153	9.0244	9.2172	9.0779	9.0498	9.6156	9.07

Kaynak: www.tuik.gov.tr, ÜFE madde fiyatları, 1999-2004 arası TL, diğer yıllar YTL olarak verilmiştir.

Tablo 13. Türkiye Aylık Perakende Koyun Eti Fiyatları

Yıllar	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	12 Aylık Ortalama
1999	2041529	2114655	2186832	2213870	2250678	2262446	2285894	2306702	2314322	2446603	2585600	2705206	2309528
2000	2784769	2936116	3063662	3130367	3141290	3207057	3281414	3332451	3458872	3528913	3532163	3610804	3250657
2001	3712103	3871613	4058586	4114492	4124914	4147652	4170209	4184404	4218918	4286697	4349945	4533420	4147746
2002	4851450	4994148	5456870	5628759	6053385	6434917	6565680	6671616	6932318	7052771	7557059	7996989	6349664
2003	8632088	9314177	9544553	9344101	9399540	9600478	9918415	10364774	10638715	10831351	11022992	11050259	9971787
2004	11027195	10996619	10882966	10775073	10835454	10788827	10866292	10897265	10941355	10900005	10939129	10996511	10903891
2005	10.13	10.79	10.94	10.89	10.94	10.81	10.64	10.48	10.42	10.46	10.76	10.77	10.67
2006	11.17	11.37	11.29	11.28	11.25	11.22	11.19	11.14	11.34	11.45	11.51	11.52	11.31
2007	11.55	11.52	11.36	11.28	11.24	11.24	11.2	11.35	11.47	11.5	11.48	11.55	11.40

Kaynak: www.tuik.gov.tr, TÜFE madde fiyatları, 1999-2004 arası TL, diğer yıllar YTL olarak verilmiştir.

Tablo 14. Türkiye’de Yıllar İtibariyle Hayvan Hastalıklarının Durumu

Hastalıklar	2000			2001			2002			2003			2004		
	Mihrak	Vaka	Ölüm	Mihrak	Vaka	Ölüm	Mihrak	Vaka	Ölüm	Mihrak	Vaka	Ölüm	Mihrak	Vaka	Ölüm
Şap	177	4.127	161	93	2.345	89	61	1136	55	64	933	43	81	6.119	24
Anthrax	100	215	208	53	147	137	102	190	188	60	183	183	115	376	331
Kuduz	314	312	193	192	202	118	241	277	200	138	156	96	104	113	74
Sığır Bruselloz	17	54	12	17	36	10	21	59	31	31	64	4	45	117	58
Sığır Tüberküloz	19	28	1	15	42	1	49	64	5	45	175	9	79	368	23
Koyun keçi Bruselloz	60	1.161	336	71	842	269	78	778	317	90	947	204	143	1.980	343
Koyun keçi çiçek	41	1.218	39	26	358	52	21	1137	51	28	618	64	131	3.729	563
Koyun keçi vebası	43	1.661	422	25	586	183	6	253	110	13	198	115	39	980	320
Toplam	771	8.776	1.372	492	4.558	859	579	3.894	957	469	3.274	718	737	13.782	1.736

Kaynak: www.oie.int/**Tablo 15. Türkiye’de Yıllar İtibariyle Hayvan Hastalıklarının Durumu-Devam**

Hastalıklar	2005			2006			2007		
	Mihrak	Vaka	Ölüm	Mihrak	Vaka	Ölüm	Mihrak	Vaka	Ölüm
Şap	129	2.387	143	1.562	83.239	5.208	801	32.366	5.830
Anthrax	111	1.702	912	100	664	535	116	578	553
Kuduz	157	236	148	215	307	187	272	333	239
Sığır Bruselloz	81	199	32	390	881	57	532	1.418	49
Sığır Tüberküloz	102	582	7	277	1.779	108	312	1.436	52
Koyun keçi Bruselloz	153	1.935	3	273	5.536	806	201	1.826	55
Koyun keçi çiçek	180	4.641	915	219	7.202	1.717	147	5.065	2.423
Koyun keçi vebası	78	4.698	1.988	94	4.918	1.577	95	3.603	1.610
Toplam	991	16.380	4.148	3.130	104.526	10.195	2.476	46.625	10.811

Kaynak: www.oie.int/

Tablo 16. Türkiye Yıllık Ortalama Döviz Kurları

Yıllar	ABD Doları	Euro
1999	417,580.86	443,649.93
2000	623,749.34	574,345.24
2001	1,222,921.35	1,092,643.63
2002	1,504,597.53	1,428,767.59
2003	1,495,306.79	1,687,189.03
2004	1,422,510.78	1,767,330.86
2005	1.3410	1.6704
2006	1.4294	1.7956
2007	1.3018	1.7781

Kaynak DPT, Merkez Bankası